

პარლამენტის პრინციპული ბიბლიოთეკა

K 37.039/3

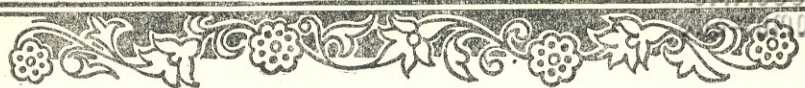

პარლამენტული
ბიბლიოთეკა

გაგანიანი

29/2
ინტელექტუალური
საქონელი

რამებიანა

ინლური ეკოსი

მთარბმნელი

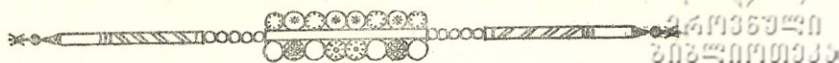
რაულენ ბკვეტაქე

1237.039

3

ინტელექტუალური
საქონელი

„რამაიანას“ ქართული თარგმანისათვის

საუკუნეზე მეტია, რაც აღმოსავლურ სიბრძნითა და მისი ერთი დარგით — შაირობით — დაინტერესებული კულტურული კაცობრიობა იცნობს „რამაიანას“.

საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ წარსული საუკუნის 50-იან წლებში, როდესაც მეცნიერული სოციალიზმის ფუძემდებელი კ. მარქსი ინდოეთით დაინტერესდა და დიდი ყურადღებით სწავლობდა მის აღზრინდელ ისტორიას უმთავრესად ელფინსტონის წიგნის მიხედვით (Elphinstone „The History of India“), მას ყურადღებიდან არ გამოორჩა „რამაიანა“ და თავის „ქრონოლოგიურ ამონაწერებში“ შემდეგი სტრიქონები უძღვნა.

„რამაიანა“ ქება-ღიღებით იხსენიებს აუღას მბრძანებლის რამას ღვაწლს; იგი თითქოს ცხოვრობდა 1400 წლის ანლო ჩვენს ერამდე; პოემის მიხედვით იგი წარუძღვა ინდოელებს ღვაკანისა და ცეილონის დასაპყრობად... *

* К. Маркс, Хронологические выписки по истории Индии. Огиз. Госполитиздат, 1947 г., стр. 52. (В „Рамаяне“ прославляются подвиги Рамы, властителя Аууда; он якобы жил около 1400 л. до н. э.; судя по поэме, водил индусов на завоевание Декана и Цейлона.)

ისტორიულ წარსულიდანვე ინლოეთთან კულტურულსა და ლიტერატურულ ურთიერთობაში მყოფი ქართველი ერის დიდ სტალისურ ეპოქაში კვლავ აღადგენს შეწყვეტილ ტრადიციას.

ქართულად გადმონამლერი და შედარებით მცირე ხანში რამდენჯერმე გამოცემული მსოფლიო ლიტერატურის ეს უშესანიშნავესი პოეტური ძეგლი ამის ერთ-ერთი საწინდარია.

გავეცნოთ ახლო ამ ძეგლს: რა სახელი აქვს მას სამშობლოში და როგორ მიიღო იგი დასავლეთმა მე-19 საუკუნის გარიჟრაჟზე?

ინდური გადმოცემით, „რამაიანა“ ლაილერა ინლოეთის პირველმა მითიურმა პოეტმა ვალმიკიმ. ამგვარად, „რამაიანა“ პირველი მხატვრული ქმნილებაა — „კავია“ (როგორც ინდონი უწოდებენ), იგი ინდური ეროვნული ეპოსია — ლექსად გადამღერი.

„რამაიანა“-ს შესახებ არსებულ ევროპულ კრიტიკული აზროვნების დასკვნით, ეპიური ეპოსის ეს დიდი ეპოპეა წარმოშობილია III თუ IV საუკუნეში ჩვენს ერამდე.

მაშასადამე, ეს დაახლოებით 24 საუკუნის მხატვრული ძეგლია, რომელიც ამასთანავე 24 ათას მალა მხატვრულ ინდური შლოკით (წყვილი სტრიქონით) არის შეთხზული.

თვით სანსკრიტული (ძველი ინდური) სახელწოდება „რამაიანა“ სიტყვასიტყვით „რამას ცხოვრებას“ ნიშნავს. მართლაც, მთელს „რამაიანა“-ში მხატვრულად ასახულია რამას ცხოვრება-თავგადასავალი დაბადებიდან ნახევარ ღვთაებად გარდაცვალებამდის.

ცხადია, მხოლოდ ხალხის დიდ სიყვარულს შეეძლო ამ ძეგლის 24 საუკუნის მანძილზე ზეპირ და წერილობით შენახვა. მართლაც, აღმოსავლეთის ქმნილებათა შორის ხალხში სახელმოსვენეილობით და გავრცელება-ცნობილობით „რამაიანას“ არც ერთი მხატვრული ძეგლი არ შეედრება.

ინდური თქმულებით, რომელსაც „რამაიანას“ შესავალშივე ვეცნობით, ვალმიკის, ინლოეთის „მაჰაკავის“ (დიდ პოეტს, კლასიკოსს) ღვთაება ბრაჰმამ უბრძანა ლექსად თქმა რამას გმირობისა და თანაც აღუთქვა, რომ

ვიდრემდის ღვანან მთები მალღობი,
ვიდრე მიწაზე მდინარნი ღიან,
ამქვეყნად რამას გმირობის ამბავს
კაცთა მოღვმანი მარად იტყვიან.

24 საუკუნის შემდეგ, ვალმიკისადმი მიცემული ეს წინასწარმეტყველური დაპირება, მის პოემაზე ესოდენ აცხადებული, კიდევ უფრო მეტ სიმტკიცეს ჰპოებს ქართველი პოეტის რაქდენ გვეტაძის მიერ ტკბილ ქართულით ამღერებულ რამას სადიდებელ ჰიმნებში.

იმის წარმოსადგენად, თუ ღლესაც რაოდენ მოწიწებითა და სიყვარულით ეპურობიან ამ საგმირო პოემას თავის სამშობლოში, საქმარისია გავიხსენოთ მაკვატმა განდის (1869—1948) მოგონება თავის ყრმობისას „რამაიანა“-თი განცდილ ღრმა გრძნობებზე.

თავის ავტობიოგრაფიაში, რომელსაც იგი უწოდებს „ჩემი ცდების ისტორია ქეშპარიტების ძიებაში“ — განდი მოგვითხრობს, რომ ბავშვობისას, „მოჩვენებათა და მანე სულების“ შიშით შეპყრობილი, იგი უშისარ გმირად იქცა თავის აღმზრდელის რჩევით — იკითხოს „რამაიანა“, რომელსაც იგი თითქმის იზეპირებს. 13 წლის ყმაწვილზე წარუბოცელი შთაბეჭდილება დაუტოვებია ამ პოემას. თურმე მამის სანგრძლივი ავადმყოფობის დროს მასთან დაიარებოდა „რამაიანას“ სანელგანთქმული მკითხველი და თაყვანისმცემელი ლადა მაკვარაჯა. იგი უკითხავდა „რამაიანა“-ს სარეცელზე მწოლარე ავადმყოფს გართობისა და მკურნალობის მიზნით. თვით ამ ლადას შესახებ ხალხში, თურმე, ამბად დაიღოდა, რომ იგი კეთრისაგან განიკურნა წამალუკარებელი, მხოლოდ ღვთაება მაკვადეასადმი (ღვთაება შივასადმი) მიძღვნილ ბილვის ფოთლებს იღებდა მტკივნეულ ადგილებზე და ყოველდღე დაუცდენლად იმეორებდა „რამაიანას“. „ასე იყო, თუ ისე, — დასძენს განდი — ჩვენ ეს გვწამდა. ყოველ შემთხვევაში, მამას რომ ლადა „რამაიანას“ უკითხავდა, მას კეთრი აღარ სჭირდა, მას სასიამოვნო ხმა ჰქონდა. იგი წაიძღერდა დოხებსა და ჩაუბაიებს (სტრიქონთა წყვილსა და ევერებს) და განმარტავდა მათ; ატენდა კამათს და მსმენელებს ატყვევებდა. მაშინ მე 13 წელს ვიყავ მიღწეული,

საქართველოს
ქრონიკა

მაგრამ მანსოვს, რომ მთლად გამიტაცა მისმა კითხვამ.
დან იწყება ჩემი თავყვანისცემა „რამაიანასადმი“.*

„რამაიანა“ რომ ხალხს გატაცებით უყვარს, ეს შესანიშნავად აქვს ასახული აგრეთვე ცნობილ გერმანელ ინდოლოგს დრ. მ. ვინტერნიცს თავის ინდურ ლიტერატურის ისტორიაში. იგი აღნიშნავს, რომ რამაის ისტორია ცოცხლობს ინდურ ხალხის ყველა ფენასა და კლასში, მაღალი და მდაბალი, თავადი და გლეხი, მიწის მუშა, ისევე როგორც ვაჭარი და სელოსანი, მეფისწული, ასული და მწუქემსი ქალი საუკეთესოდ იცნობენ დიდი ეპოსის სახეებსა და ამბებს. კაცებს ამაღლებთ ღიღებულნი საქმენი რამასი და სტკბებიან რამას ბრძნული სიტყვებით; ქალებს უყვართ და აღიღებენ სიტას, როგორც ცოლური ერთგულების იდეალს, რაც ქალის უმაღლესი სათნოებაა... ხალხური გამოთქმანი და ანდაზები მოწმობენ იმ ნობას, რომელიც ხალხსა აქვს „რამაიანა“-სადმი. ასევე მასწავლებლები და სხვადასხვა სარწმუნოებრივ საზოგადოების მოძღვარი ემყარებიან „რამაიანას“ და ესესხებიან მას, როცა მათ სარწმუნოებრივ და ზნეობრივ მოძღვრების გაგრცელება სურთ ხალხში.**

ერთი სიტყვით, ვრწმუნდებით, რომ რუსთაველის მსგავსად, თემურაზთან გაბაასებისას, ვალმიკს შეეძლო ეთქვა:

„ინდოეთი სავსე არის, ჩემი წიგნი ყველგან გაჰქუეს,
ვის ღზინი აქვს, მას უბნობენ, ანუ გული ვისაც უწუეს,
მსიარულად წაიკითხვენ, მასზე თვალნი არვის უწუეს...“

„რამაიანას“ ამ ღიდ პოპულარობას საუკუნეთა მანძილზე სელი შეუწყო აგრეთვე იმ გარემოებამ, რომ არ დარჩენილა შემდეგი დროის არც ერთი სახელგანთქმული მწერალი შესანიშნავი ინდური

* ნახეთ: Мохандас Карамчанд Ганди. Моя жизнь. Перевод с английского с предисловием Р. Ульяновского. Под редакцией И. М. Рейснера, 1934. Огиз—Соцэкгиз, გვ. 71.

** ნახეთ: Geschichte der indischen Litteratur von Dr. M. Winternitz a. ö. Professor an der deutschen Universität in Prag. Erster Band. Einleitung—Der Veda—die volkstümlichen Epen und die Purānas. Zweite Ausgabe. Leipzig C. F. Amersangs Verlag. 1909 გვ. 405.

საქართველოს
საქართველოს

დრამის „საკუნტალას“ უკვდავი ავტორით, ინდოეთის ქვეშაირი
პოეტთა შორის უდიდესი კალიდასათი დაწვეული, ნაკლებად
ცნობილ დრამატურგ ბჰავაბჰუტით გათავებული, რომ არ დასეს-
ხებოდნენ „რამაიანას“ და მისი ეპიზოდები წელასლა არ გადაემ-
ღერ-გადაემუშაებინათ. მე-12 საუკუნის დასაწყისშივე გვხვდება ამ
ეპოსის თარგმანი ტამილურ ენაზე, რომელიც ითვლება ინდოეთის
უმეტესად განვითარებულ თანამედროვე ლიტერატურულ ენად. იგი
გავრცელებულია ინდოეთის უკიდურეს სამხრეთსა და კუნძულ ცეი-
ლონზე, სადაც მოლაპარაკეა 20 მილიონი მოსახლეობა. „რამაი-
ანას“ ტამილურ ენაზე თარგმანს მალევე მოჰყვა ჩრდილო და სამ-
ხრეთ ინდოეთის ხალხურ ენებზე გაჩენილი გადანამღერ-ნათარგმე-
ბი. სოლო მე-17 საუკუნეში, სახელდობრ 1631 წ., სახელგან-
თქმულმა მწერალმა ცულსი დასმა ჰინდის ენაზე შექმნა „რა-
მაიანას“ ახალი, რელიგიურ-ფილოსოფიური პოემა, — „რამ-ჩარიტ-
მანას“ სახელით ცნობილი, რომელსაც დღესაც მღერიან მილიონ-
ნები. თანამედროვე ინდოეთში-კი ჰინდის ენაზე 100 მილიონზე
მეტეი ხალხი ლაპარაკობს. იგი გავრცელებულია ინდოეთის ე. წ.
„შეერთებულ პროვინციებსა“ და მის სამხრეთით.

აღსანიშნავია აგრეთვე ისიც, რომ ჩრდილოეთ ინდოეთში, მაგ.
ლაჰორაში, ყოველ წლივ, რელიგიურ დღესასწაულების დროს, იდ-
გდება დრამატულად გადაემუშავებული რამას ისტორია, რომელიც
უამრავ მნახველს იზიდავს. ამასვე ვხვდებით ინდოეთის დანარჩენ
ქალაქებსა და სოფლებში. სამართლიანად შენიშნავს ინგლისელი
ინდოლოგი ე. ჰორვიცი თავის „ინდოეთის ლიტერატურის მოკ-
ლე ისტორიაში“, რომ „რამაიანა“ იყო და დღემდის არის დაუშ-
რეტელი წყარო ინდური თეატრისათვის ათას წელზე მეტი დროის
განმავლობაში. *

საუკუნეთა მანძილზე ხალხის თვალში ბედნიერებით მორჭმული
რამა ღვთაება ვიწმუნს ავათარას (განხორციელებას) ელირსა თავის
პიროვნებაში და ნახევარ ღვთაების, კაც-ღმერთის კვარცხლობეზე
ავიღა უკვდავ გმირის შარავანლით მოსილი.

* ნახეთ: A short history of indian literature by E. Horowitz
with an introduction by prof. T. W. Rhys Davids. London.
1907, გვ. 31.

საკვირველი არ არის, თუ ამ კაც-ღმერთად ქცეულ რამას შესაძლებელი ეპოსი წმინდა წიგნის სასწავლო ინსტიტუტის.

საკვირველი არ არის, რომ ინდური შეძახილი „ჰე, რამა“—მითური გმირის რამასადმი მიმართული, მორწმუნე ინდოს შემეცნებაში დღეს უკვე „ო, ღმერთო“, „ო, უფალო“—ს უღრის, რადგან რამა უკვე მისი რწმენით, ერთ-ერთ ღმერთად არის ქვეული. ეს ნათლად შეინიშნება ვალ მიკის შემდეგ „რამაიანასადმი“ დამატებულ ნაწილებში. ამიტომ არის, რომ შესავლის პირველ სიმღერაშივე იკითხება:

„ვინც ამ წმინდა, ცოდვითა წარმსოცელ, ღვთაებრივ, ველს საღარო, რამას ამბავს წაიკითხავს, ყველა ცოდვისაგან განიწმინდება...“

ბრაჰმანი, რომელიც მას წაიკითხავს, სიტყვაძლიერი შეიქმნება, მეფე ქვეყანაზე ბატონობას განიმტკიცებს, ვაჭარი ბედნიერად წარმართავს თავის სავაჭრო საქმეებს და თვით შუღრა დიდებას მიადევს“.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა თქმულება ქაშმირის ერთ მეფეზე, რომელიც, ზეგარდმო ძალის მიერ დაწყევლილი, გველად იქცა და მანამდის აღარ დაჰბრუნებია მას კაცური სახე, სანამ ერთ დღეს მთელი „რამაიანა“ არ მოასმენინეს.

„რამაიანას“ ასეთი ბედი საუკუნეთა მანძილზე გასდა ერთგვარი მიზეზი იმისა, რომ მან მეორე ინდურ უდიდეს ეპოპეის „მაჰაბჰარატას“ („დიდ ფარატანის“) მსგავსად, ჩვენამდის პირვანდელსანით არ მოუღწევია. იგი დამატებებითა და ცვლილებებით გაიზარდა და, უმეტეს შემთხვევაში, მრავალ ვერსიას შეიცავს. ამ ვერსიათა შორის უმნიშვნელოვანესია ე. წ. ბომბეის, დასავლური და ბენგალური ვერსიები. „რამაიანა“ 7 წიგნად გაყოფილი, — როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 24 ათას წყვილ სტრიქონის შემცველი, უკანასკნელად (1937 წ.) გამოცემულ, გაზრდილ „ვეფხისტყაოსანთან“ შედარებითაც — კი 7-ჯერ დიდია.

„რამაიანას“ პირველი წიგნი, რომელსაც ძველი ინდური ენით (სანსკრიტით). „ბალა-კანდა“ ეწოდება, (ე. ი. „ბავშვობის შესახებ ნაკვეთი, კარი“) ეძღვნება ეპოპეის მთავარ გმირის, რამას დაბადებას, აღზრდას და ვიდეკას მეფის ასულ სიტასთან ქორწინების შემდგომ, ბედნიერებით გატარებული ცხოვრების თხრობას.

ეპოპეის ნამდვილი ნასკვი იწყება მეორე წიგნით („აიოდ-
ჭია-კანდა“-თი), სადაც აღწერილია მდ. განგის ჩრდილოეთით მდებ-
არე კოშალას ქვეყნის დაშრათ მეფის (რამას მამის) საცან-
ცო ქალაქ აიოდჭიასა და მის სამეფო-კარზე მომხდარი ამ-
ბები.

მესამე წიგნი — („არანია-კანდა“) აგვიწერს უდაბურ ტყეში
განდევნილ რამას, მისი ერთგულ მეუღლის სიტას და უკულითა-
ღეს ძმის ლაქშმანას ცხოვრებას. აქვე მოთხრობილია სიტას მოცა-
ცება ავი სულის რავანას მიერ.

მეოთხე წიგნი („კასკინდა-კანდა“) მოგვითხრობს რამას
მეგობრობა-კავშირზე მაიმუნთა მეფე კისკინდასთან იმ მიზნით, რომ
მოცაცებული სიტა დაიბრუნოს.

მეხუთე წიგნი („სუნდარა-კანდა“) აგვიწერს საუცხოო კუნ-
ძულ ღიანკას (ანლ. ცვილონს), სიტას მომცაცებელ ბოროტ სულ-
თა—რაქშასების—მეფის რავანას საცანცო ქალაქს, მის უმშვენიე-
რეს სასანდეს და ქალთა სამყოფს (ჭარამხანას), სადაც რავანას,
სხვათა შორის, ტყველა ჰყავს სიტაც. წიგნი მოგვითხრობს აგრეთ-
ვე იმ დანშარების შესახებ, რომელიც აღმოუჩინეს რამას მაიმუნ-
თა მეფემ სუგრივამ და მისმა ვაზირმა ჰანუმანმა მაიმუნე-
ბის მეშველი ჯარით რავანასთან ომში. წიგნის სანსკრიტული სა-
ხელწოდება „სუნდარა-კანდა“, რაც „მშვენიერ ნაკვეთს, წიგნს“—
ნიშნავს, მოწმობს მის მაღალ პოეტურ ღირსებასა და გადაჭარ-
ბებულ საზღაპრო შინაარსს. „რამაიანას“ ეს მეხუთე წიგნი
მთლად, „რომანტიულია“ და ინდურ გემოვნებისათვის უმშვენიე-
რესად მიჩნეული.

მეექვსე წიგნი — („იუდჭა-კანდა“) — „ბრძოლის შესახე-
ბი ნაკვეთი“ აგვიწერს იმ ბრძოლას, რომელიც მოუხდა რამას
რავანას რაქშასებთან. ეს წიგნი მოცულობით ყველა წიგნს აღე-
მატება და მასში მხატვრულად აღწერილია რამას თავგადასა-
ვალი.

როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის ინდოლოგთა შო-
რის არავინ ეჭვობს, რომ „რამაიანას“ მეშვიდე წიგნი —
„უტარა-კანდა“ — „უკანასკნელი ნაკვეთი“ — მრავალ თქმულებათა
და გადმოცემათა შემცველი — შემდეგი დროის დანამატია. ამ წიგნ-

ში წარმოდგენილ საგნებისა და ლეგენების მსგავსი ამბები ცხველებზეა „მაჰაბჰარატისა“ და ჰინდუიზმის სახელით ცნობილ სარწმუნოებრივ ლიტერატურაში (პურანებში) და მათ არაფერი აქვთ საერთო „რამაიანსთან“. ასევე კარგა ხანია დამტკიცებულად ითვლება, რომ „რამაიანს“ პირველ წიგნსაც არავითარი კავშირი არა აქვს ვალმიკის სახელით ცნობილ პირვანდელ, უძველეს თხზულებასთან.

მხოლოდ პირველი და მეშვიდე წიგნი წარმოგვიდგენს რამას ღვთაება ვიშნუს ინკარნაციად (განხორციელებად). დანარჩენი წიგნები—მეორით დაწყებული მეექვსემდე (მის ჩათვლით), ზოგიერთი მცირე, შემდეგი დროის შენამაჯის გამოკლებით, წარმოადგენს ნამდვილ „რამაიანს“, რომლის გმირი მოკლებულია კავდმერთის ნიშნებს და ღვთაება ვიშნუს მიწიერ განხორციელებად არ მიიჩნევა.

მაშასადამე, გვრჩება „რამაიანს“ უძველეს, ძირითად ნაწილის შემდეგი ფაბულა: კოშალას მეფისწულ რამას განღებვის ისტორია; მის ერთგული მეუღლის სიტას მიერ ნებაყოფლობით დევნილობის გაზიარება რამასთან ერთად; მათი განდევნილად ცხოვრება უდაბურ ტყეში; ბოროტ სულების (რაქშასების) მეფის რაგანას მიერ სიტას მოტაცება; მის ქებნად უდაბნოდან გაჭრილი რამა; მისი კავშირი მაიმუნთა მეფესთან; რაგანას სამეფოს კუნძულ ლანკას (ცილონის) გარემოცვა; რამას მაშველ მაიმუნთა ჯარისა და რაგანას რაქშასების ომი, რამას და ცხრათავიან რაგანას მარტო ბრძოლა; რაგანას დამარცხება და სიტას განთავისუფლება; რამას ეჭვი სიტას უმანკოების შებლაღვაზე; სიტას უმანკოების დამტკიცება და ქმრისადმი გადაცემა; ცეცხლის ღვთაება აგნის მიერ, ბედნიერ წყვილისა და მათ უერთგულეს ძმა-მაზლის ლაქშმანას დაბრუნება; დევნილობის ვადის (14 წლის) გასვლის შემდეგ კოშალას დელაქალაქ აიოდიაში.

უკანასკნელად ფარატას გადადგომა და რამას ასვლა სამეფო ტახტზე.

აი მოკლედ ვალმიკის უძველესი თხზულების ფაბულის მთავარი ხაზები.

„რამაიანს“ წინამდებარე ქართული თარგმანი მხოლოდ ერთი

მეშვიდედია ჩვენამდის მოღწეულ ქეგლისა და გადმოგვცემს რამას განდევნის ამბავს—მაშასადამე, მის მხოლოდ მეორე წიგნს („აიო-დჰია-კანდას“).

აღსანიშნავია, რომ თვით ევროპელი ლიტერატორები მეტად გვიან გაეცნენ ამ უშესანიშნავეს ძველ ინდურ ეპოსს. პირველი თავისუფალი და შემოკლებული პოეტური გადამუშავება „რამაიანას“ ამ მეორე წიგნისა გერმანულად მოგვცა ამ ასსუთი წლის წინათ ა დ ო ლ ფ ჰ ო ლ ც მ ა ნ მ ა, * გერმანულად მხოლოდ 1879 წელს გამოვიდა „რამაიანას“ პირველი წიგნის სრული პროზაული თარგმანი, შესრულებული მ ე ნ რ ა დ ი ს მიერ. **

მეფის რეჟიმით სულშესუთელი, მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს მოჭირხანსულე შვილები, ცხადია, ვერ ახერხებდნენ მოწინავე თავისუფალ, კულტურულ ერებთან გათანასწორებას თარგმნითი ლიტერატურის სარბიელზე. ამისდა მიუხედავად, მაღლობისა და სიამოვნების გრძნობით შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ქართულ ენაზე „რამაიანას“ შემოხსენებული „მეორე წიგნი“ — ევროპულ კულტურას დაწაფებულ, ჩვენი საზოგადო მოღვაწის ალექსანდრე ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი ს ღვაწლით, პროზით თარგმნილი უფრო ადრე გამოქვეყნდა, ვიდრე მეფის რუსეთში ი. ა. რ ო მ ე ნ ს კ ი ს რუსული თეთრი ლექსითი თარგმანი, დაშუარებული პოლცმანის იმავე გერმანულ თარგმანზე, რაც ალ. სარაჯიშვილმა გამოიყენა. *** სამწუხაროდ, ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი ს ეს პროზაული თარგმანი ამ ნახევარ საუკუნის მანძილზე შეუმჩნეველი გახდა და მისი არსებობა თვით ზოგიერთ სპეციალისტსაც არ ახსოვდა. ამიტომ უსათუოდ

* Rama, ein indisches Gedicht nach Walmiki, deutsch von Adolf Holtzmann. Karlsruhe, 1843.

ამ თარგმანს ჰ ო ლ ც მ ა ნ მ ა საფუძვლად დაუდვა ა. ვ. შ ლ ე გ ე ლ ი ს მიერ დადგენილი სანსკრიტული ტექსტი.

** „Ramayana. das Lied von König Rama, ein altindisches Heldengedicht des Valmikiusw. München, 1897.

*** რამას განდევნა პოემიდან „რამაიანი“ გერმანულიდან ალ. ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ თბილისი, 1897 წ. და Рамаына. Индийская эпическая поэма. пер. с нем Ю. А. Роменского СПб. 1902.

ლისსესანიშნავ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს პოეტ რაქელ გვე-
ტაძის ამ წიგნი წარმოდგენილი ქართული თარგმანი, არსებულ
ლიტერატურულ წყაროების გამოყენებაზე დამყარებული, მსუბუქი
ლექსით ფრთხვსმული, რომელსაც რამას თავგადასავალი, —
ღური სიბრძნისა და მხატვრული შემოქმედების ეს საუნჯე, უფრო
ადვილად მიაქვს ქართველი მკითხველის გულთან და გონე-
ბასთან.

საქართველოს ახსოვს ისეთი დრო, როდესაც იგი წმინდა თაფ-
ლის სანთელზე მწირულ საგანდგელოში, ღამეთა წართვით მო-
მუშავე მამების ღვაწლით, ინდურ გონებრივ საუნჯესაც ეწაფებო-
და და აღმოსავლეთის სიბრძნის სხივით აშუქებდა დასავლეთის
წყვილას. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს „სიბრძნე ბალავარისა“ —
ეს „სულითარგებელი“ სასულიერო რომანი, რომელიც ბუღკას
ცხოვრების საქრისტიანო მოთხრობას წარმოადგენს და რომელიც
ბერძნებმა პირველად ქართული ენით გაიციეს. „რამაიანას“ ეს
ახალი თარგმანი ასეთხავე დიდ ლიტერატურულ ღირებულების მოვ-
ლენად გვეჩვენება და ვისურვებდით, რომ ინდურ გონებრივ სალა-
როში მოგზაურობა ამ პირველი პოეტური თარგმნით არ დასრუ-
ლებულიყოს.

ვიკითხოთ ახლა რითაა საყურადღებო „რამაიანას“ ის ნაკვე-
თი, რომელსაც ამ წიგნით ტკბილი ქართულის სიტყვა-ბგერით
ხორცი შეესხა, ინდური მაჯის ცეჟის შენარჩუნებით.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს წიგნი, როგორც უკვე ვიცით,
მცირე ნაწილია ეპოპეისა, იგი თავის შინაარსით და აქ წარმოდ-
გენილ ამბავთა თხრობით, სრულიად დამოუკიდებელ და დასრულე-
ბულ მხატვრულ ნაწარმოებად გვევლინება.

ვალმიკის „რამაიანაზე“ შეიძლება გამეორებულ იქნას ჰო-
რაციის სიტყვები „ილიადაზე“ თქმული — „ის წარმოადგენს
ადამიანის ვნებებისა და მათი სამწუხარო შედეგების დასურათე-
ბას“.

„რამაიანას“ ხასიათი, უპირველეს ყოვლისა, ზნეობრივია,
მასში ასახულია ინდოთა იდეალური სწრაფვანი, მათი სარწმუნოებ-
რივი განცდანი, მათი შეხედულებანი ცხოვრებასა, ბუნებასა და ადა-
მიანის ამქვეყნიურ დანიშნულებაზე: სიყვარულზე, მეგობრობაზე,

მოკლეობის გრძნობაზე მშობელთა, ნათესავთა და სამშობლოს წინაშე.

ამავე წიგნით ვეცნობით ინდური ხალხის სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ ცხოვრების სურათს, მის გარემოს, ინდოეთის ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროს.

„რამაიანას“ ამ დასრულებულ ნაწილისადმი შეუჩეხებელ ინტერესს ზრდის ის გარემოება, რომ აქ ასახული ინდური ხალხის ბრძნული და ზნეობრივი შეხედულებანი, უჩქველად ღრობთა და გარემოებით შეპირობებული, მარტო ისტორიულ ღირებულებისანი არ არიან. ისინი საუკუნეთა განმავლობაში წარმოებულ ღირებულებათა გადაფასებას უძლებენ და ღღესაც რჩებიან ზოგად საკაცობრიო სიბრძნისა და ზნეობის ნიმუშად. ეს იმისდა მიუხედავად, რომ მათი აღმსარებელი ცოცხალი ადამიანები რამას, ლაქშმანას, სიტას და სხვათა სახით, ინდისა და განგის აუზში წარმოიშვნენ და ადამიანის მაღალ დანიშნულებისათვის ბრძოლით გახურებულ მკერდს ჰიმალაის მწვერვალთა ქარით განიგრიდებდნენ. წიგნის პირველ გადაკითხვისას თქვენზე წარუსოცველ შთაბეჭდილებას სტოვეს, ღრმა დრამატიულობის ბეჭდით აღბეჭდილი, თნრობის სისადავე, და ადვილგასაგებიანობა. ბერძნულ და სხვა დასავლური ერების ეპოსს გაცნობილი მკითხველი ადვილად დაეთანხმება გეორგ ვებერის მიერ გამოტანილ განსჯას, რომ ინდური ეპოსი არ ჩამოუვარდება ბერძნულს არც მაღალ ზნეობრივობითა და აზრთა სიღრმით, არც თუ მხატვრულ სრულყოფილობითა და გრძნობათა სინაზით.

მართლაც, და განა შეიძლება ღრმა და წარუსოცველი შთაბეჭდილება არ დასტოვოს მკითხველზე ინდოელ ქალთა იდეალურ განსახიერებამ: ნაზამა, სათნომ და ქმრისადმი უერთგულეს მორჩილებითა და სიყვარულით ყოველ დაბრკოლებათა გმირულად გადამლახველმა—სიტამ, რომელიც რამას განდევნის წინ მტკიცე გადაწყვეტილებით უპასუხებს, რომ

„უშენოდ ცაშიც ვერ გასძლებს გული“...

და მკერდზე მიეკვრის თვალთაგან ცრემლწამდინარე...

„რამაიანას“ ქართულ თარგმანისადმი მიძღვნილ ამ მოკლე წინასიტყვაობაში ჩვენ ზედმეტად მივიჩნიეთ პოემაში წარმოდგენილ მხატვრულ სახეების ცალკეული დახასიათება, მით უმეტეს,

რომ პოემის გაცნობისას მკითხველიც აღვიღოდ შენიშნავს იდეა-
ლოურ გმირების მაღალ აღამიანურ ღირსებას, მაგრამ არ შეგვიძ-
ლია განსაკუთრებული ყურადღება არ ვთხოვოთ მკითხველს ტარი-
ელ-ავთანდილოურ ძმური სიყვარულით ანთებულ რამასა და ლაქ-
შმანას ბრძნულ საუბრისადმი. როდესაც ისინი მორჩილებიან და ბე-
ლის შესახებ საუბრობენ, ბედის ურჩი და მასთან ბრძოლის უნით
აღტყინებული ლაქშმანა საბოლოოდ ფარ-ნშაღს დაჭყერის და რკი-
ნად ქვეული მკლავების ძვლებიც მოუღუნდება რამას ზეშთაგო-
ნებულ სიტყვების წინაშე:

„საზიზღარია ვალს ვინც ივიწყებს,
ექებს სარგებელს სურვილით მთვრალი.
მოვალეობა ყოველივეზე
მაღალი არის, ვერ შესწვდეს თვალი,
მიცემულ სიტყვის მყის შესრულება—
ესაა კაცის პირველი ვალი.
მე მამის სიტყვას ვერ გარდაუვალ,
თუმც ვიცი შელის ცხოვრება ბნელი.“

მოვალეობის იდეის უებრო რაინდი—რამა ამავე ღროს არის
იდეალური შვილი, ძმა და ქმარი. საყურადღებოა, რომ იგი, მის
უნებლიეთ, სასახლისათვის ჩვეულ ინტრიგის მიზეზით, კუზიან
მანთარასა და კეიკეის უინიანობით, ტანტის მომტაცებელ ძმას თა-
რატას ურჩევს:

„ნურც შენ იქნები დედის მგმობელი“-ო,

რადგან

„რაც ყრმაზე დედას ღვაწლი მიუძღვის,
შვილმა ვერ უზღოს მას მაგიერი...“

პოემაში ყურადღებას იქცევს გულით ურწმუნო, ღმერთთა უარ-
ყოფელი, ნიჰილისტურად მოაზროვნე, ამქვეყნიური ბედნიერებისა
და კეთილდღეობის მაძიებელი რამას მამის ვაზირი ჯაბალი, რო-
შელიც ვაჟს შესანიშნავი პოემის „გველის მჭამელის“ მოშურნე
ჩაღნიას გვაგონებს.

არავის ძალუძს რამას აცდენა კეთილი გზიდან, ისე როგორც
შერვინ შესძლებს ჰიმალაის მთებიდან ყინულის გაქრობას.

ასეთია რამა, ინდურ ზნეობრივ საუნჯის ეს უებრო რაინდი
შისი ქცევანი და ბრძნული სიტყვები თავის დროის ინდოთა ღრმა
მოძღვრებითი და აღმზრდელობითი მნიშვნელობისა, — დღეს ჩვენთა
თარგმნითი ლიტერატურული საგანძურის უძვირფასესი შენამატია
და ქართველ მკითხველისათვის, უთუოდ, „რამაიანა“ ერთ-ერთ
საყვარელ წიგნად იქცევა.

ბოლომონ იარღანიშვილი

„რამაიანა“ ქართულად

საქართველოს ისტორიულ ქრონიკებსა და ძველ დამწერლობით ძეგლებში მრავალი ცნობაა შემონახული, რომლებიც გადმოგვცემენ საქართველოსა და ინდოეთის ურთიერთობათა საგულისხმო ამბებს.

ჩვენი ქვეყნისა და ინდოეთის დაახლოებას, პირველ რიგში, უთუოდ, ხელს უწყობდა ის დიდი საქარავანო გზა, რომელიც გადიოდა საქართველოზე. ეს გზა საშუალებას აძლევდა ჩვენს ხალხს იოლად დაკავშირებოდა ინდოეთის სავაჭრო ცენტრებს და იმავედროს ახლო გაცნობოდა მის ცხოვრებას, მის მდიდარ კულტურას.

ადრინდელი ქართველი მჭიგნობრები და მწერლები რომ კარგად იცნობდნენ მაშინდელ ინდოეთს, ინდოთა კულტურას, ამის ნათელ ნიშნებს წარმოადგენს თუნდაც „სიბრძნე ბალავარისა“. ეს პირველი ქართული რომანი, დაწერილი VII საუკუნეში, ეხება ინდოეთის მეფის აბენესის და მისი შვილის იოდასაფის ცხოვრებას. რომანის მთავარი თემაა მაჰა-შვილს შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოება, რასაც წარმოშობს ის გარემოება, რომ იოდასაფი ხდება ქრისტიანული სარწმუნოების მიმდევარი და გამავრცელებელი მოხუცი ბრძენის ბალავარის მეოხებით.

ეს შესანიშნავი რომანი XI საუკუნეში ქართულიდან უთარგმნიათ ბერძნულად, ბერძნულიდან - ლათინურად, ხოლო ლათინურიდან შემდეგ განვრცობილა ყველა კულტურული ერის ენაზე და მიჩნეული ყოფილა საუკეთესო საკითხავ წიგნად როგორც შუა, ისე ახალი საუკუნეების მთელ მანძილზე.

აღსანიშნავია ისიც, რომ „სიბრძნე ბალავარისა“ ქართულიდან ბერძნულად გადაუღია ქართველ კაცს, თავის დროის დიდად გამო-

ჩენილ მწერალსა და მოაზროვნეს ექვთიმე ივერიელს, რომელიც იყო ათონის ე. წ. „ივერიის მონასტრის“ წინამძღვარი 1005—1019 წლებში და ბერძნული ენა ზედმიწევნით ცოდნა.

კიდევ უფრო ნიშანდობლივია ის ამბავი, რომ „ვეფხისტყაოსანის“ მთავარ გმირებს რუსთაველი გვიხატავს როგორც ინდოელებს. ეჭვი არაა, რუსთაველი კარგად იცნობდა ინდოთა ძველ ლიტერატურას, პირველ რიგში მათ ბრწყინვალე ეპოსს „რამაიანას“.

ჩვენ გვაქვს უფრო გვიანდელი ძეგლიც, რომელიც აგვიწერს ინდოთა და ქართველთა ურთიერთობას. ესაა ვრცელე მეორის ელჩის გაბრიელ დანიბეგაშვილის „მოგზაურობა ინდოეთს“.

ქართველთა ინტერესი ინდოეთისადმი შემდეგ ხანებშიაც არ შენელებულა.

XIX საუკუნის მიწურულს, სახელდობრ 1897 წელს, დაიბეჭდა ალექსანდრე სარაჯიშვილის მიერ ქართულ ენაზე პროზაულად თარგმნილი „რამაიანა“.

სარაჯიშვილს თავისი პროზაული თარგმანი შეუსრულებია ადოლფ ჰოლცმანისაგან გერმანულ ენაზე გალექსილ „რამაიანას“ მიხედვით. ჰოლცმანის პოეტურ „რამაიანას“ კი, როგორც ცნობილია, საფუძვლად უდევს ა. შლეგელის მიერ დადგენილი სანსკრიტული ტექსტი.

მშვიდი, ეპიური ინტონაციით, იმავე დროს დიდი შინაგანი ექსპრესიითა და მდიდარი პოეტური საღებავებითა „რამაიანაში“ დახატული ინდოთა სწრაფვანი, ზნეობანი, მათი სარწმუნოებრივი განცდანი, მათი შეხეპულებანი სიცოცხლეზე, ბუნებაზე და ადამიანის ცხოვრებაზე. ეს პოემა მაღალხმოვანი ჰიმნია, წარმოთქმული სიყვარულსა და მეგობრობაზე.

იგი მშობელთა, ნათესავთა და სამშობლოს წინაშე ადამიანის მოვალეობათა ვრცელი პოეტური კოდექსია.

2400 წლის წინათ სანსკრიტულად შექმნილ „რამაიანას“ ავტორობას მიაწერენ მითიურ პოეტს ვალმიკს. „რამაიანა“, როგორც ეს სამართლიანადაა აღიარებული მსოფლიო ლიტერატურათმცოდნეობაში, ოდნავადაც არ ჩამოუვარდება ბერძნულ ეპოსს არც თავის მაღალ ზნეობრიობითა და აზრთა სიღრმით, არც მხატვრული სრულყოფილობით.

„რამაიანას“ მე გავეცანი ალექსანდრე სარაჯიშვილის პროზაულ თარგმანში, რომლის გამოცემის უნიკალური ვგზებქლარი მისახსოვრა პოეტმა გიორგი ლეონიძემ. პირველვე შთაბეჭდილება ისეთი ძლიერი იყო, რომ გად ვწყვიტე მისი ლექსად თარგმნა.

მოკვებნე ჰოლცმანის გერმანული ტექსტიც. აღმოჩნდა, რომ რუსულ ენაზეც არსებობს ი. ა. რომანსკის მიერ თეთრი ლექსით იმავე ჰოლცმანიდან თარგმნილი „რამაიანა“, გამოცემული 1902 წ.

მივმართე სანსკრიტულის მცოდნეს სოლომონ იორდანიშვილს,

რომლის დახმარებითა და კონსულტაციით 1935 წელს შეიქმნა ქართული ლექსით „რამაიანას“ გაწყობას.

„რამაიანა“ შეიცავს შვიდ წიგნს. მათ შორის კომპოზიციურად ყველაზე უფრო შეკრულია მეორე წიგნი. ამ კარშია უმთავრესად კონდენსირებული მთელი ეპოსის ამბავი და პოეტური ძალა. სწორედ ეს მეორე წიგნია ცნობილი ყველა ენაზე.

შვიდივე წიგნი სულ შეიცავს 24 ათას ინდურ შლოკს (წყვილ სტრიქონს), მეორე წიგნი ცოტათი თუ აღემატება 1500 შლოკს.

მთელი „რამაიანას“ ინდური დედანი დაწერილია ოცმარცვლოვანი ლექსით.

მეც ეს ზომა ავორჩიე, ოდნავ განსხვავებით: ორ სტრიქონს მივუმატე მესამე, ასე, რომ ინდური შლოკი ტერცინად ვაქციე. ამასთანავე ოცმარცვლოვანი სტრიქონი გავყავი შუაზე. ამრიგად, ქართული თარგმანი შედგება 6 სტრიქონიანი ხანებისაგან, რომლებშიაც მეორე სტრიქონი ერთმეზა მეოთხეს და შემდეგ მეექვსეს.

„რამაიანას“ ვთარგმნიდი ხანგამოშვებით, 7 წლის განმავლობაში. იგი პირველად დაიბეჭდა სამამულო ომის დროს, 1943 წელს.

ვცდილობდი ქართულ „რამაიანას“ ჰქონოდა პოეტური ენის სიმსუბუქე და ორიგინალის მაღალმხატვრული იერა.

მსჯავრი მკითხველმა დასდოს.

რაჟდენ გვეტაძე

კამბიანა

თავი პირველი

აიოდის კოშკ-სასახლეში
 დაბრძანდა ტახტზე დაზარათ დიდი.
 შევიდნენ დარბაზს მთავარნი წყნარად,
 ხარისხისამებრ, ჩვეული რიდით,
 თავიანთ ალავს დასხდნენ და მზერა
 მიაპყრეს მეფეს ჩუმ მოლოდინით.

მათ მიესალმა მეფე თავაზით,
 შემდეგ გაისმა: როგორც დაფდაფის
 საზეიმო ხმა, როგორც ქუხილი,
 მისი სიტყვები ბრძნული, სადაფის:
 „მთავარნო, კარგად თქვენ იცით ყველამ
 ამ ჩემს ქალაქთა, სოფელ და დაბის

„როგორი იყვნენ მმართველნი წინათ,
 როგორ იცავდნენ ხალხს წინაპრები.
 მე მივეყებოდი მათ კვალს, ნაღვაწარს,

შქონდა გაშლილი მუდამ აფრები
და დაუღლელად, გულით ვცდილობდი
არ: ჩამქრალიყო ქვეყნად ლამპრები.

„მაგრამ ამჟამად, მუდმივი ზრუნვით,
მეფურ ქოლგის ქვეშ თავსა ვგრძნობ ობლად.
მე მოვიქნაცე სულით და ხორციით,
პატივი, ძალა დღეს მიღირს ოფლად,
და აღარ ძალმიძს მეფემ დავიცვა
ქვეყნის ბარაქა, სიმართლე სოფლად.

„მწაღს დავისვენო. ვეძებ სიმშვიდეს.
ტახტს უნდა ჰყავდეს ჩემმაგერი.
ასეთად მივის უფროსი ვაჟი,
აწ მან იღვაწოს მეფის იერით.
ამისთვის გიხმეთ ტახტის წინაშე,
მამცნეთ პასუხი, სჯა გულხმვიერი.

„გვირგვინი რამას უფრო შეშვენის,
მისი ქველობით ვარ განახარი.
ვით ინდრა სულით ის ძლიერია,
ის სიბრძნის ხეა ტოტებ-ნაყარი.
ჰკუა, სიკეთით უხვად შემკობილს
აწვეს სილამაზეც, ცით მონაგარი.

„მას, როგორც რჩეულს მამაცთა შორის,
რომელსაც შესწევს ძალა, უნარი —
მართოს და იპყრას სამი სამყარო,
ვისიც სიმხნეა დაუწუნარი,
უნდა გადავცე ხვალვე ტახტი და
ჩემი ხარისხი გაუხუნარი.

„ამ არჩევანით შევძლებთ ქვეყანას
ჰქონდეს სიმშვიდის მცველი ლახვარი.
მე კი დრო არის, სიბერეში მყოფს,

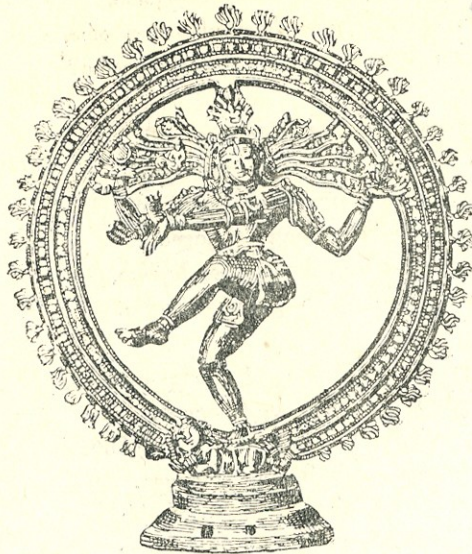
შემაშრეს ოფლი შრომით ნაღვარი.
 თქვით, მეფისწული მოგწონთ თუ არა,
 როგორც ხელმწიფე და წინამძღვარი?

„ელით თუ არა, გჯერათ თუ არა,
 მისგან გამოვა მხოლოდ კეთილი?
 აწონ-დაწონეთ, იფიქრეთ კარგად,
 შემდეგ გახსენით ბაგე კეტილი
 და გულახდილად, მთავარნო ჩემნო,
 თქვით თქვენი აზრი გამოკვეთილი.“

„და თუ არ მოგწონთ, არ ხართ თანახმა
 ჩემი ნების და ჩემი სურვილის,
 არ აღვუდგები წინ თქვენს განაჩენს“. —
 ეტყოდა კრებულს მეფე ურვილი.
 ვით ფარშავანგებს ხვატში ახარებს
 ცა გასაწვიმარ ღრუბლით ბურვილი

და მას ყივილით ხვდებიან, ისე
 ხელმწიფის სიტყვას შეხვდა კრებული.
 ერის ყვირილმა მთლად შეარყია
 სასახლის ბქენი გამაგრებული:
 „გვიკუროთხე მეფედ! ამიერიდან
 მფლობდეს ჩვენზე რამა ქებული!“

თავი მეორე

დიდმა ხელმწიფემ, მზეებრ სვიანმა
 იხმო სუმანტრა მაშინვე ახლოს,
 უთხრა: „წა ჩქარა, მომგვარე რამა,
 დაუყოვნებლივ კრებულს ეახლოს!“
 „დე, აგრე იყოს“, — ჰკადრა სუმანტრამ
 და მის წინ მიწას პირი შეახო.

აღმოსავლეთის, სამხრეთ-დასავლის,
 საბრძანებელის ყოველ მიწიდან
 მყის ტახტის ირგვლივ მოკრბნენ მთავარნი, —
 ვით ვარსკვლავები, ნაკრეფი ციდან.
 მოკრბნენ ველური არიულებიც,
 მეფის გარს დადგნენ მტკიცე ფიცითა.

და მონადირე ტომთა მთავრებსაც
წინ დახვდათ მეფე, ლხინის მდომელი.
მას მორჩილებდნენ ისინი ყველა,
და კვლავ სიკეთე მიუწვდომელი
იგი მათ შორის მოჩანდა ისე,
როგორც ღმერთებში ინდრა მჯდომელი.

ქონგურებიან ბანიდან მეფემ
იხილა შვილი სწორუბოვარი.
თავის სიტურფით წარმტაცი თვალთა,
მბრწყინავი, ღამით როგორც მთოვარი.
რამას იერმა მოხიბლა მამა,
ხანდაზმულობით დანათოვარი.

სპილო — ნაბიჯით, ამაყი, მკვრივი,
ომში — გმირი, და ბრძენი — გონებით,
ის იზიდავდა მოქალაქეებს
ნირით და სუფთა სულის ქონებით.
უჭკრეტდა შვილს და ვერა ძღებოდა
მეფე სიზმარში თავის მგონები.

ასე, მწყურვალი უცქერის ცაზე
შემჩნეულ ღრუბელს, წვიმის სათავეს...
შეჩერდა ეტლი. სუმანტრამ მსახურთ
თეთრი მერნების მისცა სადავე,
და მეფისწული შევიდა პალატს,
ჰქონდა მზიური მას სისადავე.

სუმანტრა, გულზე ხელებნაკრები,
რამას თან შეჰყვა რიდით და ყადრით.
ვით კაილაში ირგვლივ მთათ შორის
მუდამ ელვარებს ყინულის ჩადრით,
ისე ბრწყინავდა დიდებულთ შორის
ტახტის მემკვიდრე, ტურფა და ბადრი.

მან მეფეს მდაბლად თავი დაუკრა
და მოახსენა: „აქ ვარ, მოველი“.
მეფე მოეჭდო პირმშოს მხურვალედ,
უჩვენა სკამი — ოქროს მთოველი.
დაჯდა რამა და პალატში უფრო
განათდა მისი შუქით ყოველი.

განათდა ისე, როგორც ანათებს
ლამეს მთოვარი, სხივებ-ფაფუკი.
და უცქეროდა ამაყად პირმშოს
მეფე, მნახველი ბევრი ქარბუქის.
თითქოს უმზერდა სარკეში თვის თავს,
კვალად ლამაზი, მხნე და ჭაბუკი.

და ის ალერსით ეტყოდა პირმშოს:
„ო, ჩემო რამა, ქვეყნად პირველად
შენ დამებადე პირველ ცოლისგან
დიდი ღმერთების მსხვერპლის მწირველად.
თან დაგყვა ჭკუა, კეთილი ნირი
ქვეშევრდომების გასაკვირველად.“

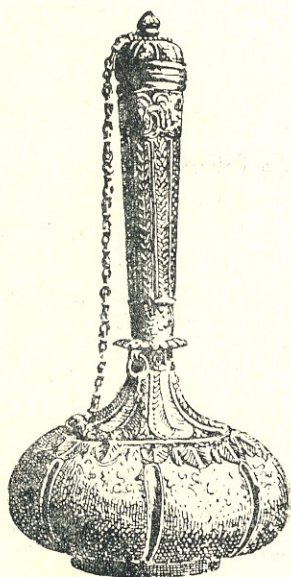
„ყველა თავადი მზადაა — გიცნოს
ტახტის მპყრობელად და თვის ხელმწიფედ.
ჩემს მაღალ ხარისხს მიიღებ სვალვე,
და თუმც ხარ ბრძენი, გონებით მწიფე,
მაინც, ვით მშობელს, მსურს დაგარიგო,
გაგაცნო შენი უფლება მძიმე.“

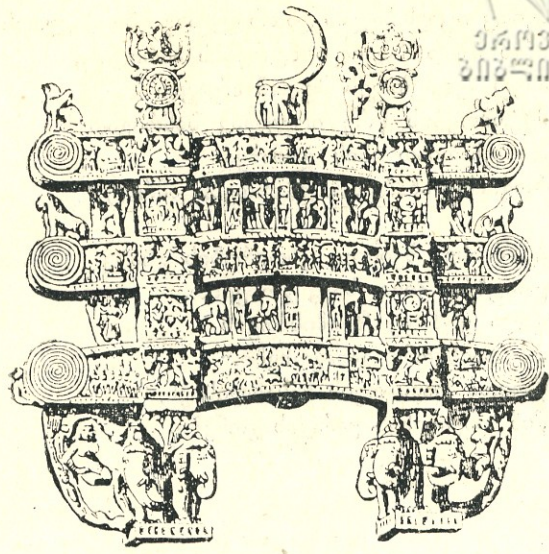
„აწ, მომავალში, ო, შვილო ჩემო,
ეუფლე ვნებებს, ჰყავ აკრძალული.
ნუ მიეცემი მრისხანებასაც,
მაგრამ ეცადე — გქონდეს მალული,
ხანაც აშკარა ფიქრი: მოიმხრო
მოქალაქენი, შენგან კრძალული.“

„ვინც იცავს ხალხს და არ ფლანგავს დოვლათს
აქვს მზად მახვილი მტრების ამრიდად,
ასეთ ხელმწიფეს მუდამ არტყია
მეგობრების წრე ირგვლივ სამრივად
და უხარიათ იმის დანახვა,
როგორც ახარებთ ღმერთებს ამრიტა.“

„მაშ ასე, შვილო, ცხოვრების გზაზე
დაიცხრე ჟინი, საჯე გონებით.
ახლა ემზადე ზეიმისათვის
და დაიხსომე განაგონები.“
წავიდა რამა თვის სასახლისკენ,
წინ დაუფინეს ვარდის კონები.“

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

ნაზ კეიკეის მონა მანთარამ
უცებ დატოვა თავის ალაგი.
ავიდა ბანზე. გამოჩნდა სრულად
აიოღია უცხოლ ანაგი.
ნახა ანაზდად, რომ უჩვეულოდ
იყო მორთული მთელი ქალაქი.

ქუჩა-ბალები მოერწყათ ყველა,
გადმოეკიდათ ბაირალები
და გვირგვინები, ვარდებით წნული.
თან აღემართათ გზებზე თალები,
და ყველგან იდგნენ, ან დადიოდნენ
მოქალაქენი მხნე და ლალები.

ზრწყინავდნენ ვერცხლით სალოცავები;
საამურ ხმებზე უკრავდნენ ჩანგებს.
გაოცებული მონა მანთარა
ყურს არ უგდებდა მომხიბვლელ ჰანგებს.
იქ, ბანზე იდგა რამას გადიაც,
მოსილი თეთრი ქათანით განგებ.

ჰკითხა მანთარამ: „ახ, რამას დედა
ბელს ხომ არ უხმობს, გადანაბირებს,
და ძუნწი წინათ, დღეს ნეტარებით
ხსნის ხალხისათვის სკივრის ნაპირებს?
თქვი, რა ახარებს ხალხს ასე დიდად,
იქნება მეფე ზეიმს აპირებს?“

„ხვალ დილით მეფე ტახტზე სვამს პირმშოს“,
ამცნო გადიამ, სახე-მცინარემ.
მხევალი მყის ქვეშ ჩაიჭრა, ღელვით
უთხრა ქალბატონს, ტკბილად მძინარეს:
„ადექი ჩქარა, რა დროს ძილია,
უნდა გდიოდეს ცრემლის მდინარე.“

„შენ კი ნებივრობ მაშინ, როდესაც
მტრებს სურთ დაგლუპონ ფარული ბრძოლით
და ლამის წახდე მათი მზაკვრობით.
გატყუებს ქმარიც, შენს მკლავზე მწოლი,
ვის ალერსითაც თავი მოგქონდა
და გწამდა იყავ რჩეული ცოლი.“

„მაგრამ შენდამი მეფის წყალობა
უკვე ამოშრა, როგორც ანკარა
მჩექაფრე წყარო მზის მცხუნვარებით.“
როს იჰვმა ბწკალი გულს მიაკარა
ღედლოფალმა თქვა: „რა მოხდა ნეტავ?“
მხევალმა, ვისაც სწვავდა თაკარა

უთხრა: „ო, ვაგლახ! — მეფეს სწადია —
რამას გადასცეს ტახტი ხვალ დილით.
ამ ამბის მცნობელს მომედვა ცეცხლი,
მოველ, გაშორო უკვდავს სიკვდილი, —
მე შენი ხვედრი საკუთრად მიჩანს,
ჭირსა და ღვინში ვარ შენი ჩრდილი.

„მეფის ცოლებში, გვარით შენ უნდა
გქონდეს პირველი ცოლის იერი.
მაგრამ, ცხადია, რომ კავზალიას
დღეს განაცვალე მეფე ცბიერი.
შენ ვერა ხედავ სხვის ბოროტებას,
თვითონ უმანკო და ცისიერი.

„დაზარათ მხოლოდ სიტყვით გეტკობა,
ნამდვილად გიხვევს თვალს ცრუ ქადილით.
კავზალიას კი ის საქმით სწყალობს,
მან აასრულა მისი წადილი —
შენი ფარატა გაგზავნა სხვაგან,
რომ არ ჩაშლოდა რამას ხადილი.

„მტერს, გველს უხამიანს, შენ როგორც დედა
ნაზ მზრუნველობით მკერდით ათბობდი.
მეფე კი თურმე, ავი, მუხთალი,
ვისაც ალერსით მუდამ ატკობდი,
შენ გიმზადებდა მწარე სატანჯველს
ისე მზაკვრულად, თვით ვერ ატყობდი.

„რამა მეფედ სურს, შენ-კი, ბედშავო,
თავშერცხვენილმა იწუხე მარად.
მას გულში უდევს შენი ღალატი,
იჩქარე, ვიდრე გაქცევდეს არად,
იხსენ ფარატა განსაცდელისგან,
ძალასთან ძალა იხმარე ფარად.“

რა გაიგონა ეს კვიკეიმ
დატოვა წამსვე ფარჩის საწოლი,
და მხევალს მისცა ბეჭედი უცხო:
„რადგან ამბავი დღეს მოსაწონი
მამცნე, გიბოძებ ამ ბეჭედს, კიდეც
იმდენს გაჩუქებ, ვერც კი აწონი.“

„როგორც ფარატა, მე რამა მიყვარს,
მათთვის ეს გული მაქვს თანაბარი.
მახარებს მეტად, რომ ის იქნება
ყვითელი ქოლგით აწ დანაფარი.“
გაოცდა მონა, როს მოისმინა
დედოფლის სიტყვა და დანაბარი.

მყის შორს ისროლა ოქროს ბეჭედი
და თან შესძახა: „ნუთუ შენს ბაგეს
შეშვენის ასეთ სიტყვების როშვა,
ან რა გახარებს ვით სულელ ბაღლებს?
დაბრმავებულხარ და ველარ ხედავ
შენს ჩასანთქმელად მძვინვარე ტალღებს.“

„თუმც სული მიწუხს, მაგრამ მაცინებს
შენი გიჟური ლხინი და ქცევა.
გონი აღარ გაქვს, თორემ აქ ყოფნას
ამჯობინებდი სხვაგან გაქცევას.
ვინ არის რამა? მისი სვე სხვაში
გამოიწვევდა ხშირ ცრემლთა ქცევას.“

„შენ კი ზეიმობ! თქვი რა გახარებს,
რამას მეტოქე არი ფარატა,
იმათი გზები ტახტთან ერთდება.
ნუთუ პატივი, ძალა მარადი
რამას ფერხთა წინ უნდა დააგდო,
ვით დახეული ძველი ბარათი?“

„ტანში მაჟრჯოლებს, როდესაც ვფიქრობ,
რომ წინათ შენგან წყალობის მდომი,
ამიერიდან დაგიწყებს ქირდვას,
მოხერხებული მან იცის ომი.
კადნიერია. უნდა გახსოვდეს,
მსხვერპლს არ დაინდობს მძვინვარე ლომი.“

„რამაზე მარჯვე და ფანდიანი
არ არი ჩვენში სხვა მეომარი.
ამასთანავე ის თვალთმაქცია,
გული აქვს შავი, დაუნდობარი,
ამიტომ, ვშიშობ, ფარატასათვის
იქნება მუდამ ცუდის მდომარი.“

„კავზალია-კი არი ნეტარი —
ხვალ მისი პირმშო ბრამანთა ხელით
დაჯდება ტახტზე და უმაღ დედას
ნახავს მეფურად თვალგანახელი,
ისიც მიიკრავს საყვარელ შვილს და
დალოცავს უკვდავ ინდრას სახელით.“

„მაშინ მის წადილს ვინღა ეურჩოს,
დაზოიან გულს ვერვინ გაუძღვებს.
როგორც მხევალი დადრკები მის წინ,
წყალობის თხოვნას რამას დაუწყებ.
შენს შვილს და შენაც გელით მონობა,
ცხადზე-ცხადია, რასაც გაუწყებ.“

მაგრამ მანთარას ასეთ სიტყვებზე
თქვა დედოფალმა: „რამა მარადის
იყო ხელმწიფის მორჩილი შვილი,
სათნოა, ჰშვენის თან მუზარადი
და მას, ვით პირმშოს, სამეფო ტახტი
უფრო ეკუთვნის, ვიდრე ფარატას.“

„იგი იქნება ძმების და მათი
ერთგული ყმების მულამ დამცველი.
რატომ წინასწარ ეგრე ვშიშობდეთ?
როს დაღლის შრომა და ზრუნვა მწველი,
რამა მეფის ტახტს ჩემს შვილს დაუთმობს,
როგორც წესია მტკიცე და ძველი.

„შვილზე უმეტეს, მე მიყვარს რამა,
მისი დანახვა ჭმუნვას მაცილებს.
ისიც მათასებს, ვით მშობელ დედას
ახლაც მტერს ჩვენზე არ გააცინებს,
და პატივს, მეფურ ბედნიერებას,
თვის მოყვარულ ძმებს გაუნაწილებს.“

ამ ქების შემდეგ მხევალი დიდხანს
მიძიმედ ოხრავდა, ბედის მწუნარი.
ბოლოს ქალბატონს უთხრა: „ვრწმუნდები,
რომ დაინახო არ გაქვს უნარი,
როგორ დაღვრილა უბედურება
შენს ირგვლივ, ვით ზღვა, წამით მღუმარი.“

„რამადან ტახტი მის შვილს ეკუთვნის,
ძმაზე მემკვიდრე შვილია უფრო.
სხვა შვილთა შორის, აქვს შნო თუ არა,
წესით მეფობას აძლევენ უფროსს,
რომ სამეფოში არ ატყდეს შფოთი,
მოსპონ მიზეზი მტრის სასაუბრო.

„ო, სამუდამოდ შენი ფარატა
ხეს მეფობისას მოწყდა, იცოდე.
მსურდა უბედურს დაგხმარებოდი,
და როცა დარდით უნდა იწოდე,
შენ მხიარულობ, გონდაკარგულმა.
საჩუქარიც კი გამომიწოდე.

„ო, დაიჯერე, ხელმწიფედ მჯდომელს,
რომ არ შეერყეს ძალა და ბურჯი,
რამა ფარატას სხვაგან გაგზავნის,
ანდა ფარულად მოაშთობს, ურჩი.
მაგრამ შენ თვითონ იგი განდევენ,
მის ვერაგობას რომ გადაურჩე.“

„იხსენი სპილო, რომელსაც ტყეში
უკვე გლეჯს ლომი და აჩანაგებს.
იხსენ ფარატა რამასგან მალე...
ერთხელ აშორდი მახეს დანაგებს,
დაჩრდილე ბედით შენ კავზალია,
ახლა კი იგი შენს ბედს განაგებს.“

მხევლის სიტყვებმა კეიკეის გულს
მოწყვიტეს ოხვრა. მოედვა ალი.
„დე, აგრე იყოს, მე თანახმა ვარ,
რამასთვის ტახტი ვყო ანაკრძალი
და მეფედ დავსვა ჩემი ფარატა,
მაგრამ მითხარი, როგორ, რა ძალით?“

მან უპასუხა: „ო, დედოფალო,
მზად ვარ, როცა გსურს, სანთლად ამანთე.
დამიგდე ყური, მაგრამ ჯერ მითხარ —
აღარ გახსოვს, თუ ხმარობ ქამანდებს
და ჩემგან გინდა, რომ მოისმინო
ის, რაც შენ ერთხელ თვითონ გამანდე?“

„ცბიერო, გატყობ, გწადს გაიგონო
შენივე ფიქრი ამ ჩემი პირით.
კარგი. ვიამბობ. როს აზურებთან
საომრად შეჰკრეს ღმერთებმა პირი,
შენი მეუღლე მწედ იხმო ინდრამ,
ვაგზავნა სამხრეთს, ვით გმირთა-გმირი.“

„ამ დროს სამბარა, აზურთა მეფე,
დანდაკას ტყეში, ბნელის მსახური,
იდგა თვის ქალაქ ვაიჯაიანტს,
დოლაბს უგავდა თავზე სახური,
და მის დროშაზე, პირდაღებული,
იყო ვეშაპი გამოსახული.

„და ერთხელ, როცა ბრძოლების შემდეგ
დაღლილ მეომრებს მოედვათ რული,
უცებ დაესხნენ თავზე რაქმასნი,
შეიქნა ჟღერა, ომი გმირული.
ამ დროს დაზარათ, შენი მეუღლე,
დაეცა ისრით მკერდგანგმირული.

„მაგრამ ხელმწიფე ბრძოლის ველიდან
შენ გაიყვანე, სისხლში ცურვილი.
როდესაც სიკვდილს გადაარჩინე
და კვლავ სიცოცხლის იგრანო წყურვილი,
მადლობის ნიშნად მოგცა პირობა,
რომ აგისრულოს ორი სურვილი.

„ამ აღთქმის ძალით ახლა მოსთხოვე
შენი ფარატა მეფედ დასახოს,
რამა კი ხვალვე დანდაკას ტყეში
თოთხმეტ წლის ვადით გადაასახლოს.“
მყის დედოფალმა მანთარას რჩევა
სიამით გულთან მიიღო ახლოს:

შენზე ჭკვიანი, ჩემო მანთარა,
ქვეყნად არ არი სხვა კუზიანი.
შენი საზრუნი იყო ყოველთვის,
რომ მქონებოდა მე დღე მზიანი
და ბრძნული რჩევით ახლაც, ერთგულო,
გსურს ამაშორო მტრისგან ზიანი.

„კუზიანები უშნოა ყველა,
გულიც ნასი აქვთ, ავის მდევარებს.
შენ კი ლოტოსის ყვავილსა ჰგევხარ,
ოდეს სიოსგან ნაზად მღელვარებს.
და შენი მრგვალი სახე მაგ მხრებზე,
ვით სავსე მთვარე, ისე ელვარებს.“

„შენს მაღალ ფეხებს, კოხტად დათლილებს,
აქვთ სიმსუბუქე გაფრენილ ბუზის.
გიბრწყინავს წელზე ვერცხლის ქამარი
და ჩემს სასთუმალს როცა არ უზი,
თეთრ სამოსელში ყარყატას ჰგევხარ,
როგორც ზებუ-ხარს გიხდება კუზიც.“

„მაგ კუზში ბუდობს გამჭრიახობა,
გრძნეულებანი სხვადასხვაგვარი.
იგი სამბარას, აზურთა მეფის,
ცბიერი ჭკუის სალარო არი.
დადგება დრო და კუზს დაგიმშვენებს
გვირგვინი, ოქრო და მინანქარი.“

„სახესაც მევე ისე შეგიმკობ
ვერ გჯობდეს მთვარე, ცაზე ნაცური.
მოგრთავ, შეგმოსავ ძვირფასი ფარჩით,
გაპკურონ ტანზე ვარდის ნაწური.
მაშინ ყველა მტერს თვალს დაუბრმავებს
შენი იერი და საგანძური.“

მონამ თქვა: „დამშრალ წყალის ალაგას
ხიდს არ ააგებს გონზე მყოფელი.
დროზე მოჰკიდო, სჯობს, ხელი საქმეს.“
და დედოფალი, ტახტის მპყრობელი,
ადგა, შევიდა მანთარას ხლებით
წყრომის ოთახში, ბედის მგმობელი.“

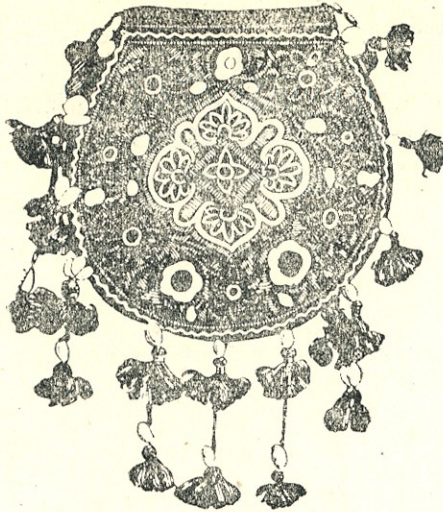
იქ მან მოიხსნა ათასი კეცი
თვალ-მარგალიტის უცხო ფარღული
და განძარცულმა, მიწას განრთხმულმა
თქვა: „მტკიცედა მაქვს გულს დამარხული:
ან უნდა გახდეს მეფედ ფარატა,
ან ამ ოთახში მოვკვდე მარხული.“

ჩ. 37.039
3

2. რამაიანა

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე

როცა დამთავრდა სამეფო ბჭობა
და ხალხს აცნობეს ნაფიქრ-ნაწონი,
მეფე შევიდა კეიკეისთან,
სურდა ნანატრი ენახა ცოლი,
მაგრამ არ დახვდა ჩვეულებრივად
თვის სარეცელზე ნებივრად მწოლი.

გაოცდა მეტად დიდი ხელმწიფე,
მყისვე დედოფლის იხმო ფარეში.
ფარეშმა შიშით ძლივს მოახსენა:
„მეფევ, მზის დარო ყოველ მხარეში, —
წყრომის ოთახში ზის დედოფალი,
ჭკნება ყვავილი სიმწუხარეში.“

მეფე წარვიდა სწრაფად ნორჩ ცოლთან,
მწუხარებისგან პირდაღრეჯილი,
და ნახა, ეგდო ძირს კეიკეი,
ვით ვარდის ნერგი ამოგლეჯილი.
როგორც კინარებს, ჰქონდა ცრემლებით
მას დასეტყვილი წამწამთ ჯეჯილი.

შემოეძარცვა მთლად სამოსელი,
ოხრავდა მწარედ ცრემლ-მოციმციმე.
ვით სპილო ტყეში ხორთუმით თვის ცალს,
შხამიან ისრით დაკოდილს მძიმედ,
ეაღერსება, ისე დედოფალს
თავს ევლებოდა დიდი ხელმწიფე.

თან საყვარელ ცოლს ეტყოდა ზრუნვით:
„ო, მშვენიერო, მამცნე, მითხარი,
რატომ მრისხანებ განუკითხავად,
ჩემი დანახვა რად არ გიხარის?
ძირს ისე წევხარ, ისე ვალალებ,
თითქოს ეშმაკმა გიქცია მხარი.

„თუ ავადა ხარ, ვიხმობ მკურნალებს
მყისვე განგშორდნენ ავი ძალები.
გსურს, დავსჯი ვინმეს, ან შევივრდომებ,
იყავ თამამად, ნუ მეკრძალები.
მიბრძანე: მდიდარს ვაქცევ გლახაკად,
გლახაკს ავაღებ ოქრო-ლალეებით.

„თავისუფლებას მივცემ პატიმარს,
არ გავახარო შენი ორგული.
თქვი და სურვილი აგისრულდება,
გთხოვ, კეიკეი, გამიღო გული.
ერცელი ქვეყანა ჩემია სრულად
ვარდ-ყვავილებით ირგვლივ მორგული.

„შიგ მაქვს საუნჯე აურაცხელი
და ვარ მდიდარი, როგორც ზღვა ქვიშით.
ირჩიე, რაც გსურს, ოლონდ გამანდე
კმუნვის მიზეზი, ნუ გიპყრობს შიში.
მაშინ ვით თოვლი მზის შუქისაგან
გაჰქრება შენი დარდი და ვიში.“

კეიკეიმ თქვა: „ჩემო ხელმწიფე,
ვინ გამიბედავს, ვიყო ურვილი.
არც ვისმე ცუდი უკადრებია,
მაქვს მხოლოდ გულში ერთი სურვილი.
თუ დასტურს მომცემ და ამისრულებ,
გეტყვი, რისიც მკლავს ასე წყურვილი.“

როგორც ირემი, თავადერილი,
მირბის და გზაზე ვერ ამჩნევს მახეს,
ისე ხელმწიფე ენდო დედოფლის
მაცდურ სიტყვებსა და ლამაზ სახეს.
მისცა პირობა საბედისწერო
და უთხრა ტკბილად გულმოცახცახემ:

„ჩემს პირმშოს შემდეგ, რომ შენ მიყვარხარ
ეს ყველასათვის ცხადზე-ცხადია.
და გეფიცები რამას, რომელიც
მამაცთა შორის მკლავ-ნაცადია,
ვინც რაქუს შტოა, მას გეფიცები,
თქვი, აგისრულო რაცა გწადია.“

და კეიკეიმ წარმოთქვა სწრაფად:
„დე, დამიფაროს, ჭირში უვიცი,
ოცდაცამეტმა ციურმა ღმერთმა.
მეფური სიტყვა მათ ესმით, ვიცი.
ესმოდეს ცასაც, მზესა და მთვარეს,
ვარსკვლავთა ხომლსაც ეგ შენი ფიცი.“

„ესმოდეს დღესაც, ღამეს, სამყაროს,
ისმენდნენ ღმერთნიც დარბაზისანი.
ისმენდნენ მიწის ავი სულები,
ყოველნი არსნი მაღალ ცისანი,
იყვნენ განზარენიც მოწმედ იმისა,
რასაც მპირდება მეფე მისანი.

„გახსოვს, ხელმწიფევე, როცა ღმერთები
ეომებოდნენ ცბიერ აზურებს,
შენ შხამიანი ისარი გტყორცნეს,
დაჭრილს, მომაკვდავს, სისხლში ნაცურებს,
გარს გევლებოდი დღითა და ღამით
და გამხნევებდი თავმონაძულებს.

„გადაგარჩინე, ნაცვლად აღმითქვი,
ამისრულებდი ორ დიდ სათხოვარს,
მაგრამ აქამდე არ მსურდა რამე,
ახლა გავგონებ სიტყვას სასხოვარს
და უფრო ადრე ვარჩევ აქ სიკვდილს,
ვიდრე დავთმობდე წადილს სასოვარს.

„პირველი არი: დღესვე ფარატას
გადასცე ტახტი თავის ამალით.
მეორე — რამა ხუთი და ცხრა წლით
დანდაკას ტყეში ჰყო დანამალი.“
ჩავარდა მეფე საგონებელში,
და შხამად ექცა ლხენის წამალი.

იღგა უძრავად. მაცდურ სიზმრებში
ეგონა თავი რაქუს მოგვარეს.
გზაზე უეცრად ვეფხთან შეყრისას,
ვით შეველს, მშვიდობის მუდამ მოყვარეს,
აიტანს თრთოლვა, ისე ხელმწიფეს
ქალის სიტყვებმა შიში მოჰგვარეს.

ბოლოს წარმოთქვა: „შენი გუმანი, როგორც მახვილი, გულზე დამეგო...
ეგ რა მითხარი! ალბათ, ფარატა მიყვარს თუ არა, გსურდა გაგეგო. თვითონ მირჩევდი რამას მემკვიდრედ. შრომაზე მოხუცს ხელი ამელო.

„ნუთუ ცბიერი იყო ეს რჩევა, ჩემს მოსახიბლად საამოდ თქმული? ნუთუ ამიტომ ცდილობდი მუდამ ალერსით ჩემი მოგეგო გული? ვერ დავიჯერებ, მხოლოდ შენ ერთი იყო ბედნიერ რამას ორგული!

„ნუთუ მაცდურ ჟინს გინდა შეწირო, რაც ჩვენს წინაპრებს წესად ჰქონიათ? ო, კეიკეი, შენი სიტყვები გულს არა ჯერა, ტყვილი მგონია! რომ რამა გიყვარს ღვიძლი შვილივით, თვით შენგან ხშირად გამიფონია.

„შენი სურვილის, შენი წადილის მუდამ მორჩილი რამა ყოფილა. ახლა რა მოხდა, რამ გაგარისხა, შენსა გულს ღვარძლი მან რით მოჰფინა და მძულვარებით თავისი ბედი ასე უწყალოდ დაგაგმობინა?

„მას ყველა იცნობს, ვით სულით მაღალს, ქვეყნად მზის შუქის დამფრქვეველია. როგორც მტრებს ომში ხმლით იმორჩილებს, ისე ხალხს გულით, რადგან ქველია. წყალობს ღატაკებს, მშობლებისთვისაც მუდამ ვარამის გამქარველია.

„ვით დავიჯერო ასეთმა ზნისამ
მარტო შენ გიყო ცუდი და ავი?
მწამს, ხუმრობ, მაგრამ თუ მე გიყვარვარ,
ანებე ამგვარ ხუმრობას თავი.“
კვლავ კეიკეიმ შესძახა მეფეს:
„ვერ დამიჭირავ ღღეს მაგ სადავით.“

„რა მეხუმრება! ვითხოვ, ხელმწიფევ,
რომ ამისრულო მყის დანაპირი.
მოგკვდე მირჩვენის, ვიდრე ვნახავდე
ხვალ კავზალიას მღიმარი პირით.
ნულა აყოვნებ, თორემ, ხომ ხედავ,
მეგსება შხამით თასის ნაპირი.“

ავ კეიკეის ასეთ სიტყვებზე
რისხვით აენტო გული დაზარათს.
შესძახა: „ბილწო, მაგას რას ამბობ
ჩვენი სამეფო სახლის საზარად.
ო. უსირცხვილოვ, შენმა სურვილმა
ეს ჩემი გული სევდით დაცარა.“

„თქვი, ვინ გირჩია, ვინ ჩაგინერგა
ეგ ქვენა აზრი, ჭუჭყში-ნათალი.
შენს განზრახვაში, ფლიდო, თავხედო,
ნათლად ჩანს მხოლოდ სული მდაბალი.
აქამდე თურმე ვერ გცნობილობდი,
აწ კი მოიცვა ნისლმა მთა-ბარი.“

„ოი, ქალებო, ღვთისგან წყეულნო,
გული გაქვთ მავნე და ბიწიერი.
მაგრამ მათ შორის ყველაზე უფრო
შენში ყოფილა შხამი ძლიერი.
ჩემს დასაღუპად გველი შემირთავს,
მეფის ასულის სათნო იერით.“

„რომ დღემდე მკერდზე გველი მყოლია,
თვით არ მცოდნია მოსილს ჭადარით.
ვით მონადირე ტყეში ცხოველებს
იტყუებს ახლო ტკბილი ნადარით,
ისე მომხიბლე, მაგრამ ამაოდ
ვყოფილვარ თურმე გულგანახარი.

„ბედმა მარგუნა მე შენი თავი,
ვატყობ, ჩემივე ტახტის მსახვრელად...
როცა დევნილი იქნება რამა,
ჩემი სასახლე იქცევა ხვრელად;
როცა დადგება ჟამი მრისხანე
ჩემი დიდების აღმოსაფხვრელად;

„როცა დამღუპავ ლაქშმანთან ერთად,
შერცხვება ჩემი ბრწყინვალე გვარი;
როდესაც სიტა და კავზალია
დაიწვებიან დარდით, ვით კვარი;
როცა ფარატას აიყვან ტახტზე, —
მაშინ დაცხრები, ალბათ მზაკვარი.

„წაბილწულ პირში მიკვირს მაგ ენამ
ასეთ რამის თქმა როგორ გაბედა.
შენს სურვილს მაინც არ შევასრულებ
თუგინდ ახლავე და უცაბედად
გაშმაგებულმა ჩემი თვალის წინ
მოიკლა თავი, იქცე აბედად.“

მეფის სიტყვებზე კეიკეიმ თქვა:
„ამაოდ ანთხევ შხამსა და ნადველს,
ვალად გდევს ფიცი რომ შეასრულო.“
მაშინ უტიფარ ცოლის დამნახველს
წაერთვა ენა, ვით განწირული
ველარ გაექცა ფიქრებს დამდაღველს.

როს გაახსენდა თავისი აღთქმა,
კვლავ უხმოდ მდგარმა, დიდხანს იწუხა.
ბოლოს უეცრად, უჩვეულო ხმით,
„ვაი, რამაო“ — ერთი იქუხა
და ძირს, მიწაზე დაეცა ისე,
როგორც ქარისგან მოთხრილი მუხა.

არავინ არი ქვეყნის მბრძანებელს
რამე წამალი რომ მოუგონოს.
როგორც მთვრალი და ბანგდალეული,
კეიკეის წინ ეგდო უგონოდ.
იყო უძრავად, ვით ხვრელში გველი,
ვით მომაკვდავი იწვა უღონოდ.

ხოლო, როდესაც გონზე მოვიდა —
მიაპყრა მზერა ურჩ ცოლს ყვედრებით.
შემდეგ სუსტი ხმით და მძიმე ოხვრით,
ვით უსუსურმა, უთხრა ვედრებით:
„ო, კეიკეი, გთხოვ შემიბრალო,
ჩემს ჩრდილსაც უკვე ველარ ვედრები.“

„ვდგევარ მოხუცი და გეაჯები
მაშორო ცოდვა, მასვა ნამი ცის.
მექმენ მფარველად. თვითონ განსაჯე,
ვით შემიძლია, მპყრობელმა მიწის,
უარვეყო ახლა ჩემი ბრძანება,
როცა ის უკვე ქვეყანამ იცის?“

„ეგ იქნებოდა ხომ ისეთივე,
რომ მტერი ომში იხმო პირველად,
მაგრამ შეშინდე და უკუიქცე.
სურთ რამა ნახონ გაუჭირველად,
მე კი განვდევნო? ეს ყველა მთავარს
მოეჩვენება გასაკვირველად.“

„იტყვიან: ტახტზე დიდხანს ჯდომისგან
გახდაო ჩლუნგი მეფე გონებით.
რა ვუთხრა ბრძენებს და დარბაისელთა
ვით ვიამაყო სიტყვის ქონებით?
ან კავზალიას როგორ ვაუწყო
ეგ აზრი შენგან ჩანაგონები.“

„მეც ხომ დავიწვი და დავიფერფლე,
როდესაც სიტა, როგორც კინარი,
დაიწყებს წუხილს დევნილ რამაზე.
და ქვეყნისაგან დანაცინარი
იამას სახლში უნდა შევიღე
სამარადისო ძილით მძინარი.“

„გსურს კავზალია დავთმო, უარვყო.
დავთმო სიცოცხლე, ტახტი სვიანი.
მეგრამ ვით ძალმიძს რამას მოვშორდე,
როცა ვჭვრეტ, არად მიჩანს ზიანი,
და თავს ვგრძნობ ისე მხნედ და ძლიერად,
როგორც ჭაბუკი სახე-მზიანი.“

„ქვეყანა უფრო გაძლებს უმზეოდ
და ბრინჯიც უწყლოდ მოვა ნახარი,
ვიდრე ურამოდ მე შევძლებ ყოფნას.
ნულა ჯიუტობ. მაქვს დანახარი
შენს წინ, ვით მთხოველს მოწყალებისთვის,
თავი მოსილი ვერცხლით, ჭაღარით.“

ასე შესთხოვდა ის კეიკვის,
მეგრამ კვლავ ცოლმა შესძახა მკვახედ:
„ადექ, მეფეო, ვით დამნაშავე
ძირს ნუ აგდიხარ, ნურცა ცახცახებ.
თუ ასრულება არ გინდა აღთქმის,
უარყავ ბარემ მეფისა სახეც.“

„ნულარც იკვეხი პირიანობით,
ან კი რას ეტყვი ნეტავ თავადებს?
იქნება უთხრა, რომ არ გწამს ფიცი,
აღარ ასრულებ სიტყვას და ვადებს,
რომ ცოლს, რომელმაც დაგდო მალამო
ისრით დაჭრილსა და დანავადებს,

„ატყუებ, ტანჯავ, მაშინ, როდესაც
მას შენთვის გული ქვეშ გაუგია.
სიტყვის გადათქმა, დარღვევა აღთქმის,
ბავშვმაც კი იცის, რომ აუგია.
ასეთი რამე სხვა მეფისაგან
ჯერ კაცს ამქვეყნად არ გაუგია.

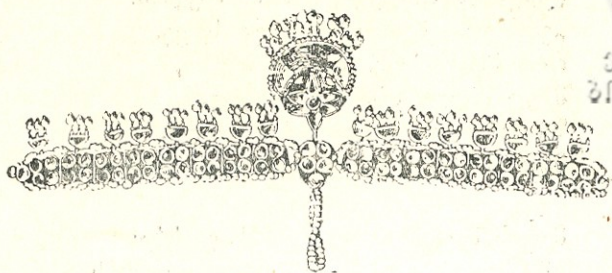
„ვისაც პირი აქვს, ის დამიმოწმებს,
სიტყვის შენახვა მეფის ვალია.
საივამ ხომ, პირობისამებრ,
ქორს მისცა გული, სული დალია.
ალარკმაც ბრამანს მისცა თვალკბი,
შენც არ ყოფილხარ დღემდე მხდალია.

„ზღვა — მდინარეთა დიდი ხელმწიფე,
მაშინაც, როცა ღელვას აპირებს,
რადგან პირობა დიდებული აქვს,
არ გადალახავს თავის ნაპირებს.
პირს შენც ნუ გასტეხ, არ დაემსგავსო
კაცს, ყველასაგან გადანაბირებს.

„მუდამ იყავი სიტყვის ერთგული,
ახლაც სიტყვის წინ თავი დახარე.
ნულა ყოყმანობ, ჩემო მეფეო,
გახსენი წარბი, მეც გამახარე.
უკანასკნელად ვითხოვ, იცოდე,
ხვალვე განდევნო რამა სხვა მხარეს.“

რაკი დარწმუნდა მეფე დაზარათ
ამაო იყო ხვეწნა, მუდარა,
ისევ დაეცა ძირს ფერ-მიხდილი,
ჰმუნვამ ისარი გულს გაუტარა,
ჯაღოსნურ წრეში იწვა, ვით გველი,
ვადაეფარა თითქოს სუდარა.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

მზის ამოსვლისას შეკრბნენ მთავარნი,
მეფის მრჩეველნი, სარდლები ჯართა.
მოქალაქეთა წინამძღოლებიც
მსწრაფლ შეიყარნენ სასახლის კართან,
რათა ზეიმით ტახტზე დაესვათ
რამა, მომფენი სიამის ქართა.

მზე აღმობრწყინდა. ოქროს კურტლებით
მოიღეს ზღვისა და განგას წყალი,
თაფლი, რძე, ზეთი, ბრინჯი და ხილი,
ქორთა ვარდები თეთრი, ფიქალი.
ხელმწიფის ტახტთან უბრწყინვალესი
დადგა რვა ტურფა ქალწული ქალი.

აღმართეს ქოლგა, ორი მარაოც
ტარმოოქვილნი სპეტაკი ქვებით.
შემოიყვანეს მებრძოლი სპილო,
და ზებუ-ხარი მაღალი რქებით.
მესაკრავენი, მეფუნდრუკენი
და მომღერალნი რაქუს ძის ქებით.

ლოდინის შემდეგ დარბაზი ასკვნის:
„ვაახლოთ მეფეს რჩეული სეფე,
რომ მოახსენოს, შევიკრიბებით,
მზეც მალლა არი შუქმოიფე.
ზეიმისათვის მზადა ვართ ყველა,
მაგრამ ვერ ვხედავთ ჯერ თვითონ მეფეს!“

მეფის მეეტლემ ყრილობას უთხრა:
„მე მოვახსენებ მყისვე თქვენს გუმანს
ჩვენს დიდ ხელმწიფეს. მოყვასთა ყადრი
მან კარგად იცის, წალკოტში რგულმა.“
და გაეშურა მყისვე სუმანტრა,
დაუწყო ძგერა სიამით გულმა.

მისთვის კარდია დიდ სასახლეში
შევიდა იგი, თავი დახარა
და მეფეს ჰკადრა: „როგორც მზე დილით
ქვეყანას პირველ სხივით ახარებს,
ეგრევე შენი სხივები, მეფევ,
ადამიანებს გადააყარე.

„ო, გაიღვიძე, ჩემო ხელმწიფევ,
უკვე დრო არი შეუდგე გარჯას.
როგორც მათალი, დიდებულ ინდრას,
მოგიძღვნი გულით ხოტბას და აჯას.
ჰყოს კურთხეული და უძლეველი
შენი გვირგვინი და შენი მაჯა

„ცეცხლმა და წყალმა, მზემ და მთოვარემ,
გიძლოდეს ინდრას წყალობის თვალი.
ღამე გავიდა, დგება ნეტარი
ღღე და ედება მიწას მზის ალი,
ადექ, ხელმწიფევ, დიადი საქმის
შესასრულებლად გეძახის ვალი.

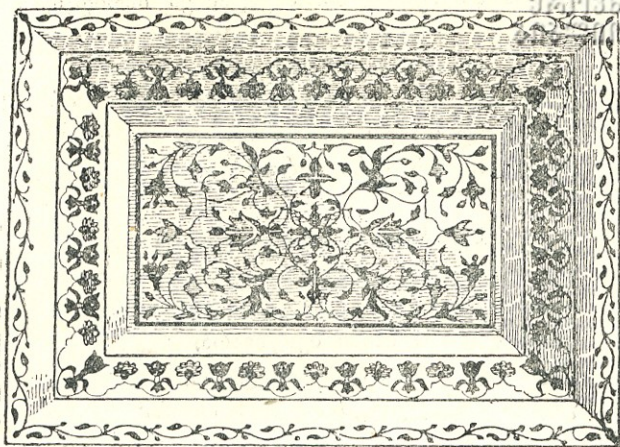
„დარბაზს შეყრილან. სხვადასხვა მხრიდან,
ქალი და კაცი, ყრმა და ხნიერი,
ყველა იქაა, შენს სამეფოში
ვინც არი ბრძენი, მკლავით ძლიერი,
დიდებულ რაქუს შთამომავალო,
რათა იხილონ შენი იერი.“

მეფემ, სუმანტრას, ვისი ეტლითაც
სვე-ბედნიერად დიდხანს იარა,
უთხრა მწუხარედ: „არა ვარ ღირსი,
დღეს ლხინში შხამი შემეზიარა,
ახლა მაგ ქებით, ჩემო მეეტლევ,
უფრო მიწყულულებ მტკივან იარას.“

მეფის დამნახველ მონის თვალებმა
ლამის ცრემლები არ გადმოღვარეს.
კეიკეიმ თქვა: „რამაზე ფიქრით
ძილი გაუტყდა, შვილის მოყვარეს,
ანიტომაა ასე დაღლილი,
წადი და სწრაფად რამა მოჰგვარე.“

მეეტლე ამბობს: „ნუთუ თვით მეფე
არას მიბრძანებს ღონემიხდილი?“
მაშინ ხელმწიფემ წამოიძახა:
„ღიახ, მსურს ვნახო რამა ამ დილით!“
სუმანტრამ წამსვე თავი დახარა
და სასახლიდან გაჰქრა ვით ჩრდილი.

თავი მეექვსე

ოქროს ეტლში მდგომს, მეფისწულს რამას,
სასახლისაკენ გეზი აეღო.

ხალხი ხვდებოდა წინ აღტაცებით,
ჰრელი ნოხები გზებზე გაეგოთ.
მისი ხელმწიფედ კურთხევის ცნობა
მთელ სამეფოში ყველას გაეგო.

ხალხი ამბობდა: „რამა! გახსოვდეს
მამა-პაპათა მუდამ გზა-კვალი.
გვექმენი ბურჯად, არ მოადუნო
ქვეყნის დარაჯმა გმირული მკლავი.
და ბრძნული ქცევით, ტახტის მპყრობელმა,
უფრო აბრწყინე ჩვენი ვარსკვლავი.

„ვართ ბედნიერნი, რადგან დღეს ტახტზე
მეფედ გნახვენი ჩვენი თვალები!“
ყველგან, ბანებზე თუ სარკმელებთან
უცხოოდ მორთულნი იდგნენ ქალები.
და აწვიმებდნენ ყვავილებს რამას,
ეტყოდნენ ქებას თან მოკრძალებით:

„ო, კავზალიას, კეთილ დედოფალს,
ბოროტი საქმის ყოველთვის მძრახველს,
ვით შეიძლება არ უხაროდეს
ამ საზეიმო გზაზე შენს მნახველს.
შენი იერი, მეფედ კურთხევა,
სამარადისოდ გაუქრობს ნალველს.

„მაგრამ ქალებში დღეს უფრო სიტა
ბედნიერია, შენს გვერდით რგული.
სათნო და ტურფა, ის ღირსი არი
შენი დიდებით იყოს შემკული.
ჰყვოდეს მუდამ თქვენი ცოლ-ქმრობა,
როგორც როჰინის და სომას გული.“

ქალი და კაცი ხარბად უჭკრეტდნენ
რჩეულთა შორის, რჩეულ ფალავანს.
ვინც ვერ იხილა, გული წყდებოდა,
თავს აფარებდა მწუხრის ტალავარს.
ასე ამგვარად ვიდოდა რამა
და მიაღწია მთავარ გალავანს.

მან ეტლით განვლო სამი ჭიშკარი,
შემდეგ იარა ფეხით თამამად.
ბოლოს შევიდა ჰარამხანაში,
გარეთ დატოვა მთელი ამალა.
იქ დახვდა მამა და კეიკეი,
მათ წინ თაყვანით სახე დამალა.

მწუხარებისგან სახე ფერმკრთალმა
იყვინძა მეფემ: „ო, რამა, რამა!“
და მყის დადუმდა, დამუნჯდა სრულად.
რა ასეთ დღეში იხილა მამა,
მთავარმა, თითქოს გველს ჰკრა ფეხიო,
თვალეები შიშით დაახამხამა.

და გაიფიქრა: „ნეტავ ხელმწიფემ
რატომ მიჩვენა სახე უხეში,
ჩემთან შეცვლიდა რისხვას წყალობად,
დღემდე მე ვიყავ მისი ნუგეში.
აქლა არც მიცქერს, ალბათ, აღარ სურს
შემბაბას თავის მეფურ უღელში!“

მერმე მიმართა მან კეიკეის:
„ო, დედოფალო, გთხოვ დამდო ვალი,
და მითხრა: მეფეს თუ რით შევცოდე,
ან რით აღვუნთე გულს რისხვის ალი?
მამცნე მიზეზი, თან მომეხმარე
მომაპყრას მეფემ წყალობის თვალი.“

„მეფე ყოველთვის იყო ჩემდამი
ალერსიანი, ნაზი, კეთილი.
აქლა რატომ ზის აგრე დაღრეჯით,
უძრავად, ვით ქვა გამოკვეთილი.
რამ დაამუნჯა ენაწყლიანი,
რათა აქვს გული გამოკეტილი?“

„ო, მიმახვედრე ჩემს დანაშაულს,
მე მას სიკვდილით გამოვისყიდი.
იქნება მეფეს სხვა რამ აწუხებს,
ბედნიერების ჩაუტყდა ხიდი?“
და კეიკეიმ, შფოთის მოთავემ,
დაიწყო სიტყვა ურცხვი და ფლიდი:

„ხელმწიფეს მხოლოდ ერთი აწუხებს,
შენთვის იგია მიუწვდომელი —
ოდესღაც მომცა მან აღთქმის სიტყვა:
არისიც ვიქნები ქვეყნად მდომელი
მყის ამისრულებს, ახლა კი ნანობს,
აწიტომ გახდა ბედის მგმობელი.“

„თუ წინ ხელმწიფეს არ აღუდგები
მე გეტყვი, რაც მას ვერ უთქვამს ენით.“
„როგორ იფიქრეთ, ეგ რა მითხარით,
— დედოფალს რამამ მიუგო წყენით —
მეფემ მიბრძანოს და უყოყმანოდ
შომაკვდინებელ შხამს შევსვამ ღხენით;“

„შევხვდები სიკვდილს თვალგახელილი
კოცონზე, ანდა მღელვარე ზღვაში.
ოღონდ მაუწყე მეფის სურვილი,
მითხარი სევდა რად უკრთის ხმაში
და ავასრულებ მყის იმის წადილს,
მერწმუნეთ მამას არ გავცვლი სხვაში.“

კვიკვიმ თქვა: „სისხლისმღვრელ ომში
მეფე დაიჭრა და გულით ურვილს
მე დავუბრუნე ჯანი და ძალა,
თან ვუღვიძებდი სიცოცხლის წყურვილს.
ამის სანაცვლოდ მეფე დამპირდა
ამისრულებდა ორად-ორ სურვილს.“

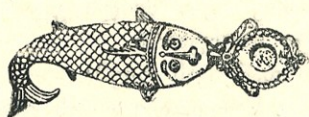
„ახლა მოვითხოვ: ჩემს შვილს გადასცეს
სამეფო ტახტი გაუხუნარი.
შენ გაგაძეოს დანდაკას ტყეში
ზუთი და ცხრა წლით. თუ გაქვს უნარი
ეს შეასრულო, მაშინ მამაშენს
სვე არ ექნება დასაწუნარი.“

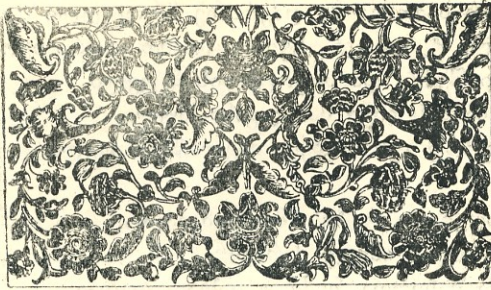
მას უშტოთველად რამამ ეს უთხრა:
„ეჰ, დედოფალო, კარგად იცოდე,
რომ მე მიწიერ სარფას არ ვეძებ,
მინდა ძველ ბრძენთა ცეცხლით ვიწოდე,
ბავშვობიდანვე მათ კვალს მივყვები,
ამიტომ ხალხიც სათნოს მიწოდებს.

„შვილის ვალია იყოს ყოველთვის
მშობლებისათვის მსხვერპლის მწირველად—
არ გადაუუხვევ მე მამის სურვილს,
გინდ ეს ბევრს დარჩეს გასაკვირველად.
მე წავიდოდი დანდაკას ტყეში
თვით შენც რომ გეთქვა ადრე, პირველად—

„რად არ მაუწყე? ალბათ, გეგონა,
მოგეპყრობოდი ურჩის დარადა.
გაგზავნე ელჩი შენს სამშობლოში
მოაყვანინე მალე ფარატა,
ეკურთხოს მეფედ, მაგრამ ურჩიე
მოსუც ხელმწიფეს ექმნეს ფარადა.

„მე კი დედაჩემს და სიტას მინდა
გადავეხვიო უკანასკნელად“, —
თქვა და მტირალემ მამას შეხედა,
წამს განშორება ეჩვენა ძნელად,
შემდეგ ორთავეს კვლავ თაყვანი სცა
და დარბაზიდან გავიდა ნელა.

თ ა ვ ი მ ე შ ვ ი დ ე

რამას ბრწყინვალე ჰქონდა იერი,
 დარდს ვერ დაეჭკნო ბალი და ყანა.
 არ ეტყობოდა სევდისა კვალიც,
 მცინარე პირით ხალხს ეთაყვანა.
 უთხრა მეეტლეს — კავზალიასთან
 დაუყოვნებლივ რომ წაეყვანა.

დედის დარბაზთან კარისკაცებმა
 მალლა ასწიეს ტახტის ალამი.
 შესძახეს: „მარად შენი სიცოცხლე
 ციური ცვარით იყოს ნალამი“.
 მეორე კართან მდგომარე ბრამანთ
 მან მოწიწებით მისცა სალამი.

ახლა, მესამე კარში შემავალს
 წინ მიეგებნენ ტურფა ქალები,
 თან შელაღადეს: „ციური ცეცხლით
 მარად ბრწყინავდნენ შენი თვალები“.
 და გაემართნენ, დედისთვის ეთქვათ —
 მოვიდა რამა მონაკრძალები.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

კავზალია კი ამ დროს მხურვალედ
თეთრ სამოსელში ღმერთზე მლოცველი
შვილს ტკბილად ეტყვის: „თვით ინდრა
შენი შემწე და სიცოცხლის მცველი.
გქონოდეს ნიჭი სახელგანთქმული,
როგორც გვარი გაქვს ძველთაგან ძველი.

„დიდებულ რაქუს შთამომავლო,
ამიერიდან იმეფე მარად!“
რამა შეჩერდა. შემდეგ თქვა: „დედავ,
უბედურებას დაუხვდი მყარად —
მეფე მაგზავნის ხუთი და ცხრა წლით
ტყეში, ხოლო ტახტს აძლევს ფარატას“.

რა გაიგონა ეს კავზალიამ,
ვით ხე მოჭრილი იქვე დაეცა.
რამამ ალერსით წამოაყენა,
ევედრებოდა რომ ხმა გაეცა.
მაგრამ კვლავ დიდხანს იდგა უსიტყვოდ,
ფიქრობდა შვილი როგორ დაეცვა.

ბოლოს წარმოთქვა: „არა მგონია
ჩემი მეტოქის სიტყვა უხეში
შენ დაიჯერო და უყოყმანოდ
გადაიხვეწო დანდაკას ტყეში.
დათმო ყოველი, დატოვო ცოლი
და მეც ჩამაგდო საშინელ დღეში.

„როგორც აქამდე, ახლაც დაიცავ
მოვალეობა წმინდათა-წმინდა —
პატივი მეცი, ვითა სცემ მამას,
სამარადისოდ თუ გსურს და გინდა —
ვით კასიავას მორჩილმა შვილმა —
სასუფეველში მიიღო ბინა.

„ნუ დამიმოკლებ დღეს მწუხარებით,
უშენოდ გაქრნენ ლხენის წამები.
არ გაძლევ ნებას უდაბურ ტყეში
მარტო დახუჭო ეგ წამწამები.
ურჩობისათვის, იცოდე, შვილო,
რომ ჯოჯოხეთში ჩახვალ წამებით“.

რამამ მიუგო: „კვალად შეამკე
ლოცვებით წმინდა საკუროთხეველი,
მე კი დღეიდან, ვით ნებავეს მეფეს,
ვიქნები ტყეში ღამის მთეველი.
თვით კანდუ რიში, მამის ბრძანებით,
შეიქნა ძროხის სისხლის მთხეველი.“

„იცი? საგარას სურვილისამებრ
მისმა შვილებმაც დაიდვეს ბრალი:
ძირს, ქვესკნელამდე მიწის გათხრისას
ყველა სულდგმული გაყლიტეს ძალით.
მე ვით გავბედო ვეურჩო მამას,
არ მოვიხადო იმის წინ ვალი?“

„ვით კეთილ მამას, ჩემთვის მუდამეჟამ
გახსნილი ჰქონდა გულისა კარი,
არცა სიავით და არცა უშრით
ახლა ჩემს თავზე ტრიალებს ქარი.
ესაა მხოლოდ ბედის სურვილი,
და კეიკეიც უბრალო არი.“

„ბედმა მიმუხთლა, მეფის გვირგვინი
უცებ ხელიდან რომ გამივარდა.
ვით დედას, ისე მე კეიკეის
პატივსა ვცემდი, გულით მიყვარდა.
ისიც ყოველთვის ფარატას გვერდით
მსახავდა თავის სიცოცხლის ვარდად.“

„მეფეთა-მეფის ბრწყინვალე ცოლი,
ხელმწიფის შვილი, დიდებულ გვარით,
ნუთუ იმდენად დაეცემოდა,
აენტებოდა გულს შურის კვარი,
რომ ამ სიყვარულს მტრობად შესცვლიდა,
როგორც უბრალო, ვინმე მზაკვარი?

„მიუწვდომელი ბედისწერაა
ჩვენი ცხოვრების ჩარხის მბრუნველი.
იგი გვანიჭებს, იგი გვიწესებს
ვაცოთ ტანჯული, ან უზრუნველი.
ისე ვიცოცხლებთ, ანდა მოვკვდებით,
როგორც იქნება ბედი მსურველი.

„როცა იმედი გაგვიქარწყლდება,
ესაა ბედის მსჯავრის ნაყოფი.
მსხვერპლით და ლოცვით უნდა ვეცადოთ,
ის იყოს ჩვენი ჭირის გამყოფი.
მისგან ცოდვაში ხშირად ვარდება
თვითონ ქურუმიც, წმინდად ნამყოფი.

„დედავ! ნუ დასდებ ბრალს კეიკეის,
ბედმა წამართვა ტახტი შემკული“.
ამდროს ლაქშმანა, იქვე მახლობლად
მდგარი, როგორც ხე, ამაყად რგული,
ხან მწუხარებით, ხანაც სიამით
ძმის სიტყვებს დიდხანს უსმენდა გულით.

ბოლოს შეიკრა წარბები კუშტად,
შეირტყა ხმალი, მტრის სისხლისმღვრელი.
თვალთავან ჰყრიდა ნაპერწკლებს, ლომებრ
გააფთრებული და შიშისმგვრელი.
ისე საზარლად სუნთქავდა ბრაზით,
როგორც სოროში მძვინვარე გველი.

შესძახა რამას: „ამაყ ქმატრიას,
ვით ეკადრება, რაც გავიგონე.
მოვალეობით თვალახვეული
ბედზე ჩივილით გულს ნუ იღონებ.
რადგან არ გჯერა კაცთ მაცდურება,
განდევნის მიზეზს თვითონ იგონებ.

„იცოდე, მეფის ორგულებს უნდათ
ჩაგიქრონ შუქი ჩაუქრობელი.
ცბიერს სწადია მხოლოდ ტკბილ ენით
მოვალეობის იყოს მკობელი.
რომ მტერი არა, დიდიხანია
შენ იქნებოდი ტახტის მპყრობელი.

„გთხოვ, მომიტევეო, მაგრამ არ ძალმიძს
სხვა ვნახო ტახტზე შენმაგიერი,
სხვა ბრძანებლობდეს აიოდისა,
უღირსად ჰქონდეს მეფის იერი,
ვაი მაშინ მას! თვითონ ხალხისგან
თავს დაატყდება რისხვა ძლიერი.

„მძულს სწორედ იგი მოვალეობა,
რამაც წაგართვა ვაჟკაცს გონება.
მოხუც ხელმწიფეს სიტყვა დასტყუფს.
როგორც ძვირფასი განძი, ქონება.
და ნუთუ შენი ამაყი სული
ამ თვალთმაქცობას დაემონება?

„მაგ სულგრძელობით მტრებს გულს უხარებ,
ხოლო მეგობრებს ამწუხრებ რამა.
ვისაც ცუდი სურს, იგი მტერია,
თუ გინდა იყოს მშობელი მამა.
უარყავ მისი ავი სურვილი
და შეებრძოლე ვით მტერს თამამად.

„ებრძოლე ბედსაც, თუ იგი საფრთხეს
გამზადებს, როგორც მტერი თავხედი.
მხოლოდ უღონოს და მხდალს შეჰფერის,
რომ მოიხაროს ბედის წინ ქედი.
მაგრამ ვინც არი მხნე და მამაცი
უნდა მოდრიკოს მან თვითონ ბედი.

„დღეს დავანახვებ მე მთელ ქვეყანას,
თუ ბედის ძალა ვით ვძლიო ძალით.
ძლიერ სულს ბედიც ემორჩილება,
ბასრ მახვილის წვეტს, ვით სპილო მწყრალი.
მეფედ კურთხევას ვერვინ დაგიშლის,
რკინაა ჩემი მკლავების ძვალი.

„ვისაც უნდოდა შენი განდევნა,
მას ტყეში თვითონ განვდევხი მყისვე.
ჩემგან ბოლივით განიფანტება
მტრების ოცნება ავი და მქისე.
როგორც იცავენ ზღვას ნაპირები
გფიცავ, სამეფო დაგიცვა ისე.

„ბრძანე და ახლავ მარტო მე ერთმა
დაგიმორჩილო ყველა მთავარი.
მე ამ ხელებით ქვა დამიფშვნია,
ხმალი მკიღია, არა ყავარი.
ან სამკაულად როდი მაქვს მშვილდი,
შენ ჩემი ისრის იცი ჯავარი.

„ამ საჭურველით ველზე გასული
გაოცებული დარჩეს ვინც მნახოს,
რა-ვინდ ძლიერი არ იყოს მტერი
მახვილ ამოწვდილს ხელიც ვერ მახლოს.
ამ დროს თვით ინდრაც ცეცხლიან ისრით
ვერც კი გაბედავს მოვიდეს ახლოს.

„ჩემგან ნაღვენი რკინის აბჯრები
განიბნევიან წვრილ ნატეხებად.
ფოლადის მახვილს, ანდა მშვილდ-ისარს,
როდესაც ჩემი ხელი ეხება,
ურიცხვი მტრები ძირს ეცემიან,
მათ მამაცობას ბოლო ეღება.

„ელვებრ გატყორცნილ ერთი ისრითა
ერთად განვგმირაჲ მრავალთა გულებს.
ან მრავალ ისარს ტყეს დავამსგავსებ
ერთი მეტოქის მკერდზე დარგულებს.
ჩემს ხელებს უყვართ ხელსაცხებელი,
ვარდებსაც კრეფენ მზით მოქარგულებს.

„უყვართ შემკობა ძვირფასი თვლებით,
ოქრო და ვერცხლის უხვად გაცემა.
მეგობართ შორის მჩქეფარე ღვინით
სავსე თასების ზეატაცება.
მაგრამ ახლა კი მათ ეკისრებათ
შენს წინ მუხლებზე მტრების დაცემა“.

მღელვარე ლაქშმანს რამამ მიუგო:
„დამშვიდდი, ძმაო და გამიგონე,
მე ვიცი კარგად, რომ ერთგული ხარ,
მახვილით მტერსაც მყის დაიმონებ,
მაგრამ ჩემს რჩევას თუ არ მიიღებ,
დღეს ამით უფრო გულს დამიღონებ.

„ბედნიერია, ვისი სურვილიც
მოვალეობას შეთანხმებია,
ვით მოყვარული დედა პირმშო შვილს...
ერთმანეთს თუ არ ეხმარებიან,
მაშინ სურვილი სჯობს ვალს შევსწიროთ.
რადგან უფესვოდ ხენი ხმებიან.

„საზიზღარია ვალს ვინც ივიწყებს,
ექებს სარგებელს სურვილით მოვრალი.
მოვალეობა ყოველივეზე
მალალი არი, ვერ შეწვდეს თვალი.
მიცემულ სიტყვის მყის შესრულება,
ესაა კაცის პირველი ვალი.

„მე მამის სიტყვას ვერ გარდაუვალ,
თუმც ვიცი მელის ცხოვრება ბნელი.
ტკბილად თუ რისხვით, როდესაც ბრძანებს
მეფე, მთავარი, მამა, ან მწვრთნელი,
ჩვენ უნდა იგი მსწრაფლ შევასრულოთ
რა-გინდ რომ იყოს მძიმე და ძნელი.

„ვით სუვარჩალა მიჰყვება მზის ღმერთს,
მეც მივდევი სიტყვას და სხვებსაც ვურჩევ:
მოვალეობას არ უღალატონ
და მტკიცედ იყვნენ ყოველთვის ბურჯებრ.
შორს მყოფი ღმერთი ვით მოგვცემს შვებას,
თუ ახლო მდგომელ მამას ვეურჩეთ.

„მე შევასრულებ სიტყვას მამისას,
ღღეს კეიკეის პირით გაგონილს.
დაცხრი, დამშვიდდი, ძვირფასო ძმაო,
გულს ნუ ენდობი, გრძნობას აყოლილს.
და დაუჭერე მხოლოდ გონებას
მოვალეობით მტკიცედ აკონილს“.

შემდეგ მიმართა დედას მუდართით:
„სჯობს დამრთო ნება, როგორც ხიზანი
წავიდე ტყეში და უქმად, ხეზე,
დავკიდო ჩემი ხმალი, ისარი,
ვიდრე ხანმოკლე ტახტს ვანაცვალო
მარადიული ლტოლვა, მიზანი.

„შენ კი, კეთილო, ჩემს იქ ყოფნაში
ეცი ნუგეში მოხუც ხელმწიფეს.
დარდით იქნებ ძირს უცბად დაეცეს,
როგორც ქარისგან ნაყოფი მწიფე.
ჩემზე წუხილი გადაავიწყე
და განუფანტე ფიქრები მძიმე.

„ღვთის მოშიშარის, მორწმუნე .ცოლის-
მაინც ეშმაკი იქნება მცველი,
თუ თავის ქმარზე არ ზრუნავს მუდამ;
მაგრამ ერთგულ ცოლს სამოთხე ელის,
გინდ იგი ღმერთზე მხურვალე ლოცვით
არ იყოს ხშირად ცრემლების მღვრელი.

„მე შევასრულებ მეფის ბრძანებას
და დავბრუნდები თვალგანაბრწყენი,
როგორც ღმერთებთან იაიატი.
ნულარ ახსენებ მამაჩემს წყენით,
მწამს, სიზმარივით გაივლის უამი
და ისევ თქვენთან ვიცხოვრებ ლხენით.

„მაშ, დედოფალო, ხვედრს დამორჩილდი
და დამილოცე გზა შორი, ძნელი“.
უსმინა დედამ და წმინდა წყალით
დაიღბო ბაგე შვილის მკოცნელი.
და უთხრა ტკბილად: „წადი, ყოველთვის
ვიქნები ღმერთზე შენთვის მლოცველი.

„გფარვიდეს იგი მოვალეობა,
რომელსაც ასე ასრულებ, იცავ.
ღმერთმა, რომელიც გწამსა და გიყვარს-
და მის წმინდანებს მსახურებ, ჰფიცავ,
გიშველოს ჭირსა და განსაცდელში,
ბალად გიქციოს უდაბნო მიწა.

„იცოცხლე დიდხანს, კეთილო სულო,
გმირი ხარ ქებით შესამკობელი.
მთანი და ზღვანი, უსაზღვრო სივრცე,
ვარუნა — წყალთა მეფე, მფლობელი,
ცა, დედამიწა და ცთომილები,
და ქარიშხალი დაუნდობელი!

„ყველა ვარსკვლავი, ბრწყინვალე ცაზე,
არსი, უსულო, თუ თვალხილული,
და ის, რაც იძვრის, ისიც, რომელიც
უძრავი არი და გაყინული —
იყვნენ მფარველნი შენი ყოველთვის,
რომ მარტოდ მცხოვრებს მხნედ გქონდეს გული

„ნუ შეგაშინებს ქაჯები, შვილო,
და ნურც ბნელი ტყის დევი ძლიერი,
შენს თავშესაფარს ვერ მიეკაროს
ბუზი და ჭია, ვერც მორიელი.
მგესლავმა გველმა, ვერც სხვა ქვემძრომმა,
ვერ შეგიცვალოს შხამით იერი.

„აგცდეს ვეფხის და ლომის კბილები,
სპილოს ეშვები, ცოფში ვლებული.
ველურ კამეჩის მოღერილი რქა,
არ ყოფილიყო მისგან ვნებული.
იკურთხოს შენი წასვლა და მოსვლა,
მენახო შვეებით დაბრუნებული.

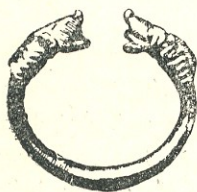
„ბედნიერება თან გახლდეს ყველგან,
აგიხდეს, შვილო, ყველა სურვილი!“ —
თქვა კავზალიამ და ტკბილ გალობით
ღმერთებს უკმია წმინდა სურნელი,
მერმე უხუცესს, ღირსეულ ქურუმს,
მიაპყრა თვალი, ცრემლის მწურველი.

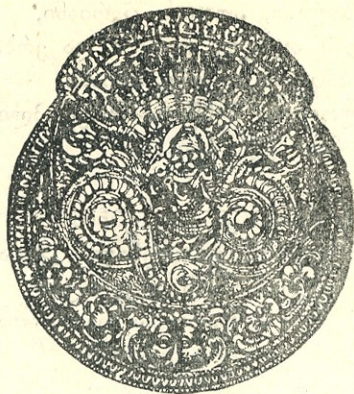
ანიშნა, მსხვერპლად რომ შეეწირა
საღმრთო ბალახი, სუფთა, ცვრიანი,
თან მღოგვის თესლი, თაფლი და ერბო,
ვარდთა გვირგვინი თეთრი, მზიანი.
ბრამანმა ლოცვით შესწირა მსხვერპლი,
უსურვა რამას ბედი სვიანი.

მსხვერპლის ნაშთი კი გადაუბნია
უცხო ფრინველებს, მოფრენილთ ციოთა.
და ბრძანა ყველას მყის დაელოცათ
ხელმწიფის შვილი თაფლით და რძითა.
ბოლოს უბოძა ქურუმს წყალობა
მეტის მეუღლემ, ამაყმა ძითა

და შვილს მიმართა: „კურთხევა ღმერთთა,
რათა ბრძოლაში ათასთვალნიანს
მოეკლა ვერტრა... კურთხევა დედის,
რათა გარუდას, მახვილ ალიანს,
ჰქონოდა ძალა — ამრიტას შოვნით,
დახმარებოდა მშობელს ვალიანს;

ადიტის ლოცვა, რათა მეხთმსროლელს
მოეკლა დიტის შვილები ავი, —
გადმოსულიყო შენზე უკლებლივ,
წადი, გწყალობდეს ინდრა უკვდავი“.
შემდეგ მიიკრა მკერდზე მან რამა
და დაუკოცნა სახე და თავი.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ე

სიტა ელოდა მთავარს მდიმარე,
 გულს სიამაყე ფლობდა ფარული.
 ფიქრობდა — მეფედ ნაკურთხი რამა
 მოეხვეოდა ყელს სიყვარულით.
 ემზადებოდა ქმრის შესახვედრად
 და ღმერთს სწირავდა მსხვერპლს სიხარულით

მაგრამ, როდესაც თვის სასახლეში
 შევიდა რამა კრძალვით და რიდით,
 სიტას მნახველმა ველარ შეიძლო,
 რომ დაემალა ვარამი დიდი.
 ვით მომაკვდავი გაფითრდა სრულად
 და გადაეკრა თვალებზე ბინდი.

ქალს ელდა ეცა და ჰკითხა თრთოლვით:
 „თითქოს უცხო ხარ, პირველად გნახე.
 დღეს შენი მეფედ კურთხევის დღეა,
 მაშ კმუნვით რატომ თვალს ველარ ახელ?
 რატომ ჩრდილს არ გფენს სამეფო ქოლგა
 და არ გიგრილებს მარაო სახეს?“

„რად არ გცხეს შუბლზე რძე ბრამანებმა,
მასმინე შენი სიტყვა ფრთოსანი.
მითხარ რა მოხდა, რომ წინ არ გიძღვის
არცა ეჭიბი, არცა მგოსანი.
რად არ მოგყვება ახალ ხელმწიფეს
ზვიამით ყრმა და ჭარმაგოსანი?“

„სად არი შენი ეტლი ოქროსი,
მერნები, ქარებრ მონავარდენი;
სადაა სპილო სამეფო ნიშნით
და მოკაზმული თეთრი ვარდებით;
სად არი ტახტი ნაჩუქურთმევი,
ან შენ რატომ ხარ სავსე დარდებით?“

რამამ მიუგო: „უნდა გავუძლოთ
ბედისწერისგან ხვედრს დანატოვარს.
კეიკეისთვის ერთხელ ხელმწიფეს,
ყოველთვის უხვად წყალობის მთოვარს,
მტკიცედ აღუთქვამს, სურვილისამებრ
აუსრულებდა მყის ორ სათხოვარს.“

„კეიკეის სურს დღესვე ხელმწიფემ
საქმედ აქციოს, რაც სიტყვით დარგო.
აიოდის ტახტი ბრწყინვალე
ამ აღთქმით მეფემ ფარატას არგო,
მე კი მიბრძანა დანდაკას ტყეში
ცხრა და ხუთი წლით გადავიკარგო.“

„მოვედი, რათა გამოგეთხოვო,
ჩემს იქ ყოფნაში იცხოვრე წყნარად.
იზრუნე მუდამ ჩემს დედ-მამაზე,
მათ საამებლად და შესაწყნარად.
თან ფარატას წინ მოიქეც კრძალვით,
ეცადე იგი არ გყავდეს მწყრალად.“

„გთხოვ, ფარატასთან მე არ მახსენო,
 დაჯერდი იმას, რაც გაბაღია.
 მორკმულთ არ უყვართ სხვისი მქებელი,
 მეფეთა გული ცვალებადია —
 წყალობას იმათ მიანიჭებენ,
 რომლებიც ტახტთან ხოხვით დადიან.

„სპილო ალერსით კაცს ასახიჩრებს,
 კოცნისას კბენას არ იშლის გველი.
 ხელმწიფე რისხვას ღიმილში მალავს,
 მოყვრისთვის არი ის შიშისმგვრელი.
 ვინც პირფერია, გულში კი მტერი —
 მისთვის სათნოა, უხვი და ქველი.

„იყავი ფრთხილად, ერიდე მეფეს.
 ღრობებით მის წინ მოხარე ქედი“.
 სიტამ შესძახა: „შენ, ალბათ, ხუმრობ,
 იმიტომ მკადრე სიტყვა თავხედი.
 მშობელი, და-ძმა, შვილები, ყველას
 თავისი გზა აქვთ და თავის ბედი.

„მაგრამ ცოლ-ქმარი განუყრელია,
 ზამს ცოლმა ქმრის სვე გაიზიაროს.
 დედ-მამასა და შვილებზე უფრო
 საყვარელ არსად ის აღიაროს.
 სიცოცხლეში და სიკვდილის მერმეც
 შეუღლის კვალზე მუდამ იაროს.

„წამოვალ შენთან დანდაკას ტყეში,
 დე, გასაჭირიც ჩვენ ერთად ვნახოთ,
 როდესაც შეხვალ უდაბურ ტევრში
 გზას გაგიკათავ და ვაქცევ ახოდ.
 ისე გატარებ ბნელ წყვედიადშიაც,
 არ მოგაკარებ ეკალ-ბარდს ახლოს.

„ძვირფას დარბაზებს, ცის ნეტარებას,
სჯობს ცოლს ერჩიოს მეუღლის ჩრდილი.
მე ვიცი ჩემი მოვალეობა,
მშობლებისაგან ასე ვარ ზრდილი.
ვით მამის სახლში თავს ვიგრძნობ ლაღად,
როცა ბროლის ცვარს შეგასმევ დილით.

„ო, ბედნიერი ვიქნები, გფიცავ,
უღაბურ ტყეშიც შენს გვერდით, ახლოს.
და შევასრულებ ჩემს ვალს უწმინდესს,
მინდა მეც შენთან იქ დავესახლო.
სადაც შენა ხარ, რა შემაშინებს,
ან ვინ გაბედავს, რომ ხელი მახლოს.

„რულა ყოყმანობ, თან წამიყვანე
და მომანიჭე სიმშვიდე სულის.
მასმინე ფოთოლთ შრიალი ნელი,
და საიდუმლო ხმა ნაკადულის.
იქ სწრაფად წავლენ დღეები, წლები,
უშენოდ ცაშიც ვერ გაძლებს გული.“

რამამ ცოლს უთხრა: „კეთილო სიტა,
დარჩი და მაგ ფიქრს ანებე თავი.
სიამის ნაცვლად ტყე მოგვევრის სევდას,
შეგებყრობს შიში სულის მხუთავი.
იქ ჩანჩქერების უხუილს თან ერთვის
ლომთა ღრიალი მძვინვარე, ავი.

„იქ ნიანგებით სავსეა მუღამ
მდინარეები მდორედ ნადენი.
ნაპირებზე კი სპილოებს უყვართ
მგზავრს დაუბნელონ ეშვით ნათელი.
ეკალ-ბარდებსა და ძეძვნარს შორის
არ ჩანს ბილიკი, ფეხით ნათელი

„იქ გარეულ ხილს თუ შეჭამს კაცი
და ხმელ ფოთლებზე დაწვება ღამით.
მორიელებით და კოლოებით
დაფარულია მინდორი, ხრამი.
ყვავილებიც კი მოწამლულია
მზეზე დაკლავნილ გველების უხამით.

„საზარელია! იქ უენს ცხოვრებას
უსაზღვრო დარდის მოიცავს ხავსი!“
სიტამ თქვა: „ნეტავ, მამა ჯანაკა,
ვიდეჰას მეფე, სიბრძნისა თასი,
რასა ფიქრობდა, როდესაც სიძედ
შენ ავირჩია, დიაცის მსგავსი?

„ხომ იკითხავენ: მამაცი რამა
რამ დაასუსტა ასე, ვით ცხვარი?
ან ცოლისადმი რატომ არ შერჩა
მას სიყვარულის თუნდ ერთი ცვარი?
რატომ გაუქრა ეს სიყვარული,
როგორც ბალახი, მზისგან დამწვარი?

„ასე ძლიერად, თქვი, რა გაშინებს,
რად გასურს დამაგდო აქ სხვათა კარად?
როგორც სავიტრა თავის ქმრისადმი
შენი ერთგული ვიქნები მარად.
ბედნიერად ვთვლი თავს მაშინ მხოლოდ,
როცა ჩემს გვერდით შენ გხედავ ფარად.

„თითქოს წინ მეგოს ძვირფასი ნოხი,
შორ გზაზე ვივლი დაუქანცველად.
ნაზ აბრეშუმად მივიჩნევ ძეძენარს,
ეკლებს — ხვერდად, მოქსოვილს ძველად-
სანდლის სურნელად — მტვერსა და სილას
ქარიშხლისაგან ავარდნილს ველად.

„სიამეს მომგვრის ღამე ლოგინად
ფართოდ გაშლილი ბალახი ლბილი.
ბევრი თუ ცოტა, ნაყოფი ტყისა,
თუ გინდ სიმკვებით მომკვეთოს კბილი,
როცა მას შენი ხელით მომაწვდი,
ამრიტასავით იქნება ტკბილი.

„არ მოვიგონებ მშობლებს, სამშობლოს,
არც გაგაგონო სიტყვა არამი.
სადაც შენა ხარ — იქ სამოთხეა,
სადაც არა ხარ — შავი წკვარამი.
უშენოდ შხამი მომიღებს ბოლოს,
უშენოდ მომკლავს დარდი, ვარამი.

„ფიქრი იმაზე, რომ შენ დამტოვე,
თვით შხამზეც უფრო იქნება მწარი!“
ასეთ ჩივილით მივარდა რამას,
მიეკრა მკერდზე, ბავშვივით მწყრალი,
ვით ნაბერწყალი არნისა ხიდან
თვალთაგან წასკდა ანკარა წყალი.

რამაც მოეჭდო და უთხრა ტკბილად:
„უშენოდ არ მაქვს სასუფეველი.
რადგან თვითონ გსურს, რომ ჩემთან იყო
დანდაკას ტყეში ღამის მთეველი,
ბედნიერი ვარ, ამოიმშრალე
აწ ეგ თვალეზი, ცრემლის მფრქვეველი.

„მაშ მოემზადე ჩქარა სამგზავროდ,
ბრამანებს უხვად მიეცი ფული.
ჭირნახული კი — გლახაკებს სარჩოდ,
ხოლო სამოსი და სამკაული,
ყოველი ნივთი, მთელი ქონება,
რითაც კი ხარობს კაცისა გული —

„არ დაინანო, ეს ყველაფერი
გაუნაწილე ერთგულ მსახურებს“.
სიტა გავიდა ქმრის მადლიერი,
თან სიხარულის ცრემლებს ასხურებს.
ყმებს და ბრამანებს აძლევს ქონებას,
სარჩოს — გლახაკებს და უსახურებს..

* *

ტყეში ცხოვრობდა ერთი ბრამანი,
ტრიჯატა ერქვა, გარგას ნაშიერს.
ბარით და კავით მუდამ მშრომელი
თავს ვერ აღწევდა გლახაკის იერს.
მივიდა ცოლი თავის შვილებით
და უთხრა წყნარად ნახევრად მშიერს:

„როგორც გირჩიო, ისე მოიქეც,
ბარი და კავი აღარ ეძიო.
წადი რამასთან, ის კეთილია,
ევედრე გულით — შენც შეგეწიოს“.
ძველი ფარაჯა ჩაიცვა მყისვე,
საწაღელს იქნებ მართლა ეწიოს!

და გაეშურა ხელმწიფის შვილთან,
თითქოს მუხლებში დგომოდეს ქარი.
მივიდა დარბაზს დაუბრკოლებლად,
შეაღო ნელა მეხუთე კარი.
ეახლა რამას და მოახსენა:
„ჩემი საქმეა კავი და ბარი,

„ქედმოდრეკილი ჩაცქერი მიწას,
სახე ოფლით მაქვს მუდამ ნაპკური.
მაგრამ წვრილშვილის მამას და პატრონს
წლის სამყოფ სარჩოდ ვერ მომყავს პურით.
დიდებულ რაქუს შთამომავალო,
მეც მოწყალებით მომპაყარ ყური“.

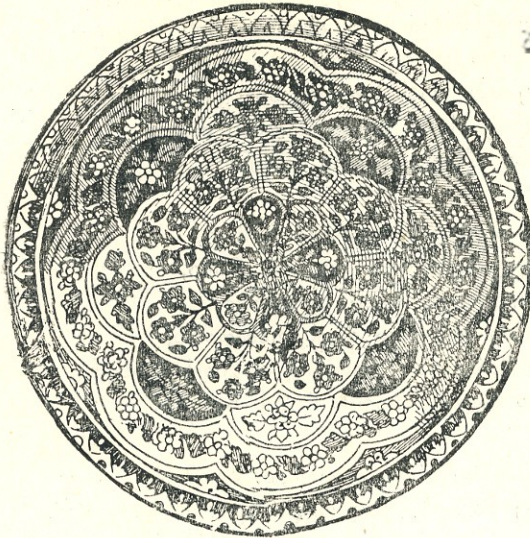
რამა ტრიჯატას, ვით შვილი შეხვდა,
კვლავ სიხარული კრთოდა მის ხმაში:
„მგონი კიდევ მყავს ათასი ძროხა,
თუ მაგ ჯოხს სტყორცნი იქამდე, მთაში,
სადაც ისინი ჩვილ ბალახს ძოვენ,
შენი იქნება ნახირი მაშინ.“

მან აიკვალთა ფარაჯა მყისვე,
მოულოდნელად იცვალა ნირი,
დაატრიალა ჯოხი ძლიერად,
მერმე ისროლა მთას დანადირი,
და მართლაც ჯოხი იმ ადგილს მოხვდა,
სად ბალახს ძოვდა რამას ნახირი.

რამამ მიმართა ალერსით ბრამანს:
„ნუ მიწყენ, რაც დღეს ხუმრობით გკადრე.
გყავდეს მწყემსებით ათასი ძროხა,
აჭლა მთავარიც თავს გაგიყადრებს.
თუ კიდევ რამე გინდა, გჭირდება —
არ მომერიდო, მითხარი ადრე.“

მან უთხრა: „მსურს ღმერთს შევსწირო მსხვერპლი
და შეგავედრო, რომ არ გაგრიყოს.“
რამამ აღუთქვა: „თუ რამე დარჩა
გბრძანებ ახლავე შვაზე გაგიყონ“.
და ბრამანს მისცა, ძროხების გარდა,
რაც კი სამსხვერპლოდ საჭირო იყო.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ე

მეფეს ეახლა ორი მამაცი
და სიტაც, ნაზი, თვალმოციმციმე.
რამამ სუმანტრას მიმართა წყნარად:
„აცნობე ჩვენი მოსვლა ხელმწიფეს.“
მეეტლე მყისვე შევიდა დარბაზს,
მეფის წინ თავი დახარა მძიმედ.

და მოახსენა: „დიდო მეფეო,
შენს შვილს, მამაცზე უფრორე მამაცს,
დანდაკას ტყეში წასვლის წინ უნდა
დაგემშვიდობოს საყვარელ მამას.
კარებთან იცდის. მიიღე იგი,
ნუ გააწბილებ შენს ერთგულ რამას.

„როგორც მზე ცეცხლის შარავანდითა
იგი სიკეთით არი მკობილი“.
მეფემ შესძახა: „მომგვარე ჩქარა
უმართებულოდ ჩემგან გმობილი!“
და ადგა შვილის შესაგებებლად,
მაგრამ არ ეყო ძალა ხმობილი.

რამა მივიდა ხელდაკრეფილი,
კვლავ მორჩილება რომ აღიაროს:
„მშვიდობით, მამავ, მზად ვარ წავიდე,
თოთხმეტი წელი ტყე-ტყე ვიარო.
სიტაც, ლაქშმანაც თან მომყვებიან,
სურთ ჩემი ხვედრი გაიზიარონ.

„სურთ წამოვიდნენ დანდაკას ტყეში,
ლღემდე სიამის მუდამ მნახველნი.
გვიბოძე ნება, რომ ერთად ვიყოთ
საშიშ საზღვრების გადამლახველნი.
მშვიდობით, მამავ, ვითარცა ფერფლი
განფანტულიყოს შენი ნაღველი.“

ღრმა მწუხარებით მეფემ მიუგო:
„მე ბრმა ვიყავი, ძვირფასო სულო,
როს კეიკეის აღთქმა მივეცი, —
შენ არ გდევს ვალად ის აასრულო.“
შემდეგ მიმართა მან კეიკეის:
„ქვეყნად დიდებულ მამის ასულო,

„გთხოვ, შეისმინო ჩემი ვედრება
და შემიცოდო მოხუცი ქმარი.
მაგ შენი ხელით მიეცი რამას
სამეფო ტახტი, ვით საჩუქარი.
მაშინ მთელ მიწას მოეფინება
შენი სახელის კეთილი ქარი.

„შეხედე სიტას, გებრალეზოდეს
ჯანაკას ქალი, მტრედებრ მფეთქავი.
მისმა უმანკო ნუკრის თვალებმა
რა დაგიშავეს, რათა ხარ ავი,
ისიც ხომ უნდა წავიდეს ტყეში,
ნუთუ ჯოჯოხეთს გსურს მისცე თავი?“

ასე შესთხოვდა მეფე დედოფალს,
ცდილობდა რამა მისგან დაეცვა.
მაგრამ ის იდგა გაქვავებული,
ფიქრობდა ქმრისთვის ხმაც არ გაეცა.
დიდხანს ელოდა პასუხს ხელმწიფე,
ბოლოს უგონოდ პირქვე დაეცა.

სუმანტრა მკერდზე იცემდა მჯიღებს,
და მრისხანებით უძგერდა გული.
ოხრავდა, კბილებს აღრჭიალებდა,
ტკივილებს გვრიდა მეფისგან თქმული.
შესძახა რისხვით მან კეიკეის:
„მართლა ყოფილხარ უნდო, ორგული!“

„ვით შევიძლია იყო მდუმარედ,
არ შეისმინო მეფის ხმა, აჯა.
მეფის და მისი სახლის დაღუპვით
იცოდე მკაცრი მოგელის განსჯა.
ჩვენ ყველა წავალთ რამასთან ტყეში,
არ გვინდა შენთან ცხოვრება, გარჯა.“

„იქ ბრამანებიც არ დარჩებიან,
სადაც გექნება ბინა, კარავი,
რადგან ისეთი რამ განგიზრახავს,
რაც არ სმენია ქვეყნად არავის.
საკვირველია, რომ ციდან წყევა,
თავს არ გეცემა ცეცხლით მზარავი.“

„რად არ გასკდება ნეტავი მიწა,
თან არ ჩაგიტანს მკერდგანაყოფი.
ვინც ამრის ნაცვლად ნიშბის ხეს დარგავს,
მან ვერ იგემოს ტკბილი ნაყოფი.
არც თუ ნიშბის ხეს თაფლი ჩამოსწვეთს,
არც ბალი ვარგა იმით ნალობი.

„ცუდი დედის ზნე შენ მაშინც გქონდა,
როცა საშოში იყავ, გეძინა. —
ერთმა წმინდანმა მამაშენს ყველა
ცხოველთა ენის ცოდნა შესძინა.
ერთხელ, ბნელ ღამით თურმე მოესმა
მას ჯირიმფის ხმა და გაეცინა.

„ცოლმა შესძახა: — რატომ იცინი?
მეფემ მიუგო: სიკვდილის კარად
მყის მივიქცევი, რომ გაგიმქლავნო! —
კვლავ დედაშენმა ცოფები ჰყარა:
— გინდა იცოცხლე და გინდა მოკვდი
ოღონდ მიზეზი მითხარი ჩქარა! —

„მაშინ ხელმწიფემ მიმართა წმინდანს
და უთხრა გულზე რაც ედვა ხუნდად.
მან კი ურჩია: — თუ არ გსურს მოკვდე
ახლავე ცოლი განდევნო უნდა. —
ასეც მოიქცა და ამის შემდეგ
სულის სიმშვიდე კვლავ დაუბრუნდა.

„ვაჟი მამასა, ხოლო ასული
დედასა ჰგავსო — უთქვიათ ძველად.
მაგრამ ნუთუ გსურს შენ ეს ანდაზა
რომ გაამართლო ქმრის გულის მწველად.
დაჰკმე დედის გზა, ცოდვებით სავსე,
ხალხს და ხელმწიფეს გაუხდი მცველად.

„უარყავ ბოროტ მრჩეველთა ნება,
მეფეზე მტერი არ გააცინო
და, დედოფალო, ეგ ავი ფიქრი
აჯობებს ჩაჰკლა და დააძინო,
თორემ იქნება დიდი სირცხვილი
მამა და შვილი რომ დააცილო.“

დედოფალს ასე ეუბნებოდა
სუმანტრა, მეფის მონა ერთგული.
ხანაც გესლიან, ხანაც ტკბილ სიტყვით
სურდა მოეღბო იმისი გული.
მაგრამ მას, თითქოს, არც კი სმენოდეს
სუმანტრასაგან ხალხის წინ თქმული.

მეფემ ცრემლებით მეეტლეს უთხრა:
„შეჰყარე ჩემი ოთხივე ჯარი,
აღჭურვე კარგად თავით-ფეხამდე,
შემდეგ გააღე ქალაქის კარი.
მდიდარ ვაჭრებმაც შეჰკრიბონ სწრაფად
მონადირეთა დიდი ლაშქარი.“

„ყველას, რომელთაც ჩემი რამასი
აქვთ სიყვარული მტკიცე, ნამდვილი,
მიეცი ჯილდო, თან გაჰყვნენ, რათა
ტყეში არ იყოს როგორც მარტვილი.
დაიქირავე გზების მცოდნენი —
ძნელი მგზავრობა — ჰქონდეს ადვილი.“

„ჩემი ჯოგები, ბედლებში ბრინჯი,
იარაღები ახალთ-ახლები,
ყველაფერი ის, რაც შეიძლება
დასჭირდეს ტყეში, თანვე აახლე;
ჩემივე ეტლით უდაბურ ადგილს
თვით მიიყვანე და დაასახლე.“

ქმრის ამ სიტყვებზე დედოფალს უცებ
დარდით გაუკრთა ფერი ნაქები:
„მეფეო, შენ გასურს, რომ ჩემმა შვილმა
ღვინის ნაცვლად სვას მხოლოდ ნალექი.
გინდა გადაცე სამეფო, სადაც
არ იყოს ჯარი, არც მოქალაქე?“

მეფემ შესძახა: „ო, უნამუსოვ,
ხედავ აღარ მაქვს მხრები ძლიერი
და შენ მიმატებ უფრო მძიმე ტვირთს,
რომ მთლად დავკარგო კაცის იერი.
როგორ მიბედავ, თავის სახლიდან
განვდევნო რამა ხელცარიელი?“

ქმარს კეიკეიმ მძვინვარედ უთხრა:
„განა საგარა არ იყო მამა,
რომელმაც თავის პირმშო აზამანჯს
წაართვა ტახტი ისე თამამად?
შენც წინაპარის მსგავსად მოიქეც —
უმემკვიდრეოდ განდევნე რამა.“

„მეფემ იყვირა: ვაი, ვაიო!“
ცოლისგან უფრო შეიქნა მწყრალი.
კეიკეის ამ უკმეხ სიტყვებზე
ყველას მოედვა სირცხვილის ალი.
ამ დროს სიღარტამ, ბრძენმა ბრამანმა,
დედოფალს წყნარად მიაპყრო თვალი

და თქვა: „აზამანჯს რატომ ადარებ
გულკეთილ რამას, სახე მცინარეს.
მან დაიჭირა გზაზე ბავშვები,
თვის გასართობად მისცა მდინარეს.
შეძრწუნებულნი მოქალაქენი
ეახლნენ მეფეს და უწინარეს

„მოსთხოვეს: — ან ჩვენ, ან აზამანჯი!
ჩვენ შორის ერთი უნდა არჩიო.
შენმა მეგვიდრემ ჩვენი ბავშვები
სარაუს წყალში ერთად დაახრჩო. —
მეფემ განდევნა ბოროტი შვილი,
მყისვე წაართვა ტახტი და სარჩო.

„მამის შემრცხვენმა აიღო აბგა
და უგზო-უკვლოდ იწყო წახწალი.
რამამ ისეთი რა დააშავა,
რომ მასზე მეფე იყოს გამწყრალი?
ნუთუ იმდენად დავკარგეთ გონი,
ვერ გავარჩიოთ ღვინო და წყალი?

„იმ კაცის დასჯა, რომელიც მუდამ
სიმართლით ხვდება ყოველ განთიადს,
ისეთი დიდი ცოდვა იქნება
დააბნელებდა ინდრას შუქს ღიადს.
ო, დედოფალო, ერიდე ცოდვას,
და კეთილ სახელს ნუ მისცემ წყვედიადს.“

ბოლოს ხელმწიფეს მიმართა რამამ:
„რად მინდა ტყეში ჯარი, სიმდიდრე,
რაში მჭირდება მოსართავები
სპილო და ცხენი სხვისია ვიდრე?
სამეფო ტახტი, თავისი განძით,
ფარატას მიეც და დაუმკვიდრე.

„მე თან წავიღებ მხოლოდ მშვილდ-ისარს
და ხმაღს ომებში ხშირად ნატარებს.
მადლობელი ვარ! დამშვიდდი, მეფევ,
ნულარ აჩქეფებ ცრემლისა ღვარებს.
სად ძლიერია მოვალეობა,
იქ ანგარება ვერ გაიხარებს.

„ტყეში ხიფათი ჩვენ არ მოგველის,
არც მწუხარების სხვა რამ ხუნდები.
იქ ქურციკები ნორჩ ბალახს ძოვენ,
ტკბილად გალობენ ფრინველთ გუნდები.
როგორც ახლა ვარ მხნე და ჯანმრთელი
ტყიდანაც ასე დაგიბრუნდები.“

„ნუ მიეცემი ჭმუნვას და დარდებს,
იყავი ისევ ლხინის მკობელი.
მამაცთა მეფევ, შენ თვითონ უნდა
სხვა ანუგეშო ჭირში მყოფელი.
გაბარებ დედას, შეუმსუბუქე
მძიმე ვარამი, განუყოფელი.“

„მიხედე საწყალს. ნუ მოიშორებ
და იყოლიე მუდამ შენს ახლოს.“
ხელმწიფემ რამას ტირილით უთხრა:
„კვლავ ერთმანეთი მალე გვენახოს!
მშვიდობით, შვილო! საშიში გზები
დაუბრკოლებლად გადაგელახოს.“

შემდეგ მიმართა სუმანტრას ასე:
„მოკვარე ეტლი. ჯილდოს მაგიერ
მამის სახლიდან კეთილი შვილი
უნდა დევნილი იყოს ამიერ.“
სუმანტრა ეტლში ცხენებს აბამდა,
თანაც სწყევლიდა სოფელს წამიერს.“

* *

გამოსათხოვრად სიტა მიადგა
დედამთილის კოშკს, კეთილ ბურჯიანს.
კავხალიამ რძალს პირზე აკოცა,
ცრემლმორეულმა გულით ურჩია:
„ცვალებადია ქალის ბუნება,
ის ხან კეთილი, ხანაც ურჩია.“

„როცა მეუღლე და მარჩენალი
ხიფათს შეხვდება, სვე დაკარგული,
ცოლს სიყვარული მყისვე უჭრება,
თან სიძულვილით ევსება გული,
და ავიწყდება გასაჭირის დროს,
ბედნიერება მასთან ნახული.

„ძნელია ქალის გულის მოგება,
მას უცივდება ადვილად გრძნობა.
ცოლი ვერ ხედავს ხშირად ქმრის სიბრძნეს,
მისი ქველობის არ ძალუძს ცნობა,
რადგანაც თვითონ ფუქსავატია,
და უგნურივით იცის ანცობა.

„ხოლო კეთილი და სათნო ქალი
მუდამ ზნეობის დამცველი არი,
შენც ჩემი შვილი არ დაივიწყო
და გქონდეს გული მისდამი მყარი.
სვიანი იყოს თუ უბედური,
ღვთაების სწორად იგულვე ქმარი“.

* *

ლაქშმანაც თავის დედას ეახლა,
სურს ეამბოროს მის ფეხებს, კაბას.
სუმიტრამ უთხრა: „ძვირფასო შვილო,
გრთავ ნებას, ტყეში წაჰყევი რამას,
რომ ჭირშიც იყო მის გვერდით, ახლოს,
შენ მეგობრობა გავალებს ამას.

„მას ემსახურე, მასზე იზრუნე,
ლარიბი იყოს, გინდა მდიდარი.
ხამს პატივი სცეს უმცროსმა უფროსს,
გქონდეს სიკეთე მისთვის მდინარი,
და დაიცავი გმირთ ჩვეულება,
შენს გვარში მუდამ სხივთა მფინარი.

„ღმერთს მსხვერპლს სწირავდე, ომში მხნეობდეს
და მეგობრობის იყავ ერთგული.
უფროს ძმას, რამას, სახავდე მამად,
სიტასთვის შვილებზე გიძგერდეს გული.
მშვიდობით, შვილო, წადი შენც ტყეში,
მენახო მტერზე გამარჯვებული!“

* *

სუმანტრა გულზე ხელდაკრეფილი,
ინდრას წინაშე როგორც მათალი,
ეახლა რამას და მოახსენა:
„გწყალობდეს, გმირო, ინდრა მართალი.
ეტლი მზადაა, წაგიყვან სწრაფად,
სითაც მიბრძანებ, გმირი სარდალი.“

რამა, ლაქშმანა და ნაზი სიტა,
ემთხვივნენ კრძალვით მეფეს და მამას,
შემდეგ გარს მარჯვნივ შემოუარეს,
სიტა ავიდა ეტლზე თამამად,
ბოლოს ქალს გვერდით დაუდგნენ სწრაფად
მამაცი ძმანი — ლაქშმან და რამა.

ეტლში ელაგა სიტას სამოსი,
ძვირფასი თვლები, მაზლის ნაჩუქნი.
აგრეთვე ეწყო შიგ მშვილდ-ისრები,
ძმათა ფარ-ხმლები მზეებზე ნაშუქნი.
როცა მზად ნახა ყველა სუმანტრამ,
დასძრა ცხენები ფიცხნი, ჩაუქნი.

მაშინ აღშფოთდა სრულად ქალაქი:
როგორც მწყურვალმა ანკარა წყაროს,
ყრმამ და მოხუცმა ეტლს მიაშურა,
რამას მნახველი რამ დააწყნაროს!
შემოეხვია ხალხი ეტლს ირგვლივ
და მყის მეეტლეს შესძახეს მწყურალად:

„შესდევ, სუმანტრავ, ნელა, ნუ ჩქარობ,
დააყე ეტლი, მოსწი სადავეს,
რათა შეგვეძლოს ცოტახანს კიდევ
ვუცქიროთ რამას, სიბრძნის სათავეს.
ვახ, კავზალიას რა გული უძლებს,
დარღით სიცოცხლეს რად არ ათავებს!

„სვიანიმც იყავ, კეთილო სიტავ,
რომ გყვარებია შენ ისე ქმარი,
არ გსურს მოშორდე, როგორც მზე მერუს!
გმირო, ლაქშმანა, ხარ სიბრძნის კვარი,
რადგან გწადია ძმას ემსახურო,
ღია იქნება შენთვის ცის კარი!“

რამა იძახის: „ჩქარა, სუმანტრავ“!
ხალხი კი ჰყვირის: „ნელა, ნუ მიჰქრი“!
ვის დაუჯეროს ქველმა მეეტლემ?
ბოლოს რამას წინ იგი ქედს იხრის —
გარეკავს ცხენებს. რამას თან გაჰყვა
ხალხის ცრემლები, ლოცვა და ფიქრი.

მოხუცი მეფე იდგა უძრავად,
განგებ სიმშვიდე სურდა დაეცვა,
მაგრამ როდესაც მტერის ბულში ეტლი
თვალს მიეფარა, გული დაეწვა.
უეცრად ძალა გამოელია,
ცნობამიხდილი იქვე დაეცა.

ქმარს კავზალია მყის მიეშველა,
თან უსველებდა ცრემლები სახეს.
და კეიკეიც, წამომდგარ მეფეს,
მარცხნივ დაუდგა, მკლავზე ხელს ახებს,
მაგრამ, როდესაც მას დაინახავს,
მწუხარე მეფე შესძახებს მკვახედ:

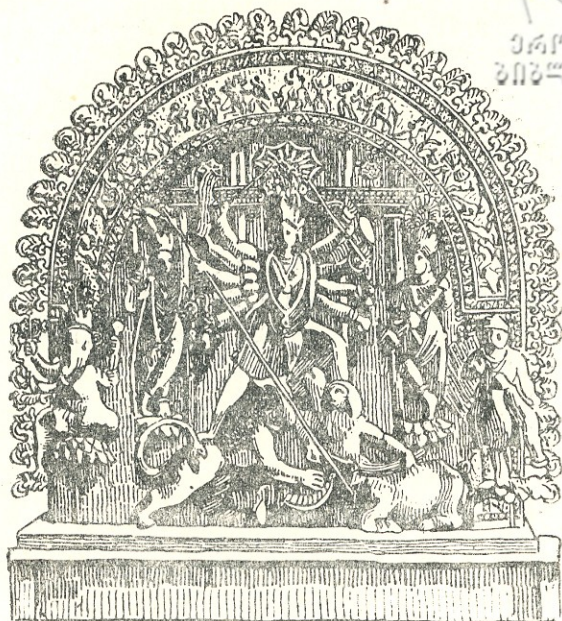
„შორს ჩემგან, ბილწო, არ მომეკარო,
საიქიოშიც არ გნახო თვალით.
ცოლი კი არა, მტერი ხარ ჩემი,
შენის წყალობით მწვავს ჭირის ალი.
მსურს დაგივიწყო მე სამუდამოდ,
ვით დაივიწყე შენ შენი ვალი.“

„თუ შენმა შვილმა მიიღო ტახტი
და დაჰგმო წესი მტკიცე და ძველი,
როცა ამ ქვეყნით წავალ, მისგან მსხვერპლს
არ შევიწყნარებ, სამოთხის მცველი.“
ეს სთქვა და შემდეგ ისევ განაგრძო
თვალცრემლიანმა სიტყვები მწველი:

„ეს ნაკვალევი იმ ეტლისაა,
რომელიც პირმშოს მაშორებს მამას.
ეს ნატერფალნი იმ ცხენებს დარჩათ,
მნაქროლებენ რომლებიც რამას.
ვეღარ ვიხილავ ჩემს სიცოცხლეში
მშობლების მორჩილს და მტრებთან თამამს.“

„მის დედის სახლში აწ წამიყვანეთ,
სხვაგან ვერ გავძლებ, მტკივა თან გული.“
და წააბძანეს კავზალიასთან
მეფე დარდისგან მთლად გათანგული.
დაწვა, უვლიდა მას კავზალია,
ჩამოსდიოდა ცრემლთ ნაკადული.“

თ ა ვ ი მ ე ა თ ე

ქროდნენ ცხენები, უკან სტოვებდნენ
ტყეს, მინდვრებს, სოფლებს, ყანებს და ბაღებს
და მიაღწიეს ბოლოს მგზავრებმა
დიდ სიანდიკის ფირუზის ტალღებს.
აქ ფარშავანგთა და ბატთა გუნდნი
ავსებდნენ ხმებით ტყეს და ცის თაღებს.

აქ თავდებოდა, ამ მდინარესთან
იმ სახელმწიფოს ზღვარი და კიდე,
რომელიც მანუშ მისცა თავის შვილს
სიბერის მომსწრემ და გადაჰკიდემ.
შეჩერდა ეტლი. მამაცმა რამამ
სუმანტრას უთხრა: „როდის-ღა კიდევ.

„სარაუს მწვანე, ტყიან ნაპირზე
ვცნადირებ და შინ დავბრუნდები?
ნადირობაა დიდად გამართობი,
როცა კაცს დაღლის შრომის ხუნდები.“
შემდეგ გაჰხედა აიოდისა,
თქვა: „შენ არასდროს არ გახუნდები.“

„მშვენიერი ხარ ყველა ქალაქზე,
შენზე ფიქრებმა ვით დამაძინონ.
მშვიდობით, გტოვებ, ჩემო ქალაქო,
გისურვებ — მტრებმა ვერ დაგამცირონ.
ღმერთებმა, შენგან შუქმოსილებმა,
უბედურება კვლავ აგაცილონ.“

შემდეგ მან გლახებს, რომლებიც მგზავრებს
უკან მისდევდნენ მწუხარე გულით,
ხელებგაპყრობით მიმართა ტკბილად:
„თქვენ დამიმტკიცეთ მე სიყვარული.
ახლა შინ წადით, არ მოგკლებოდეთ
ბედნიერება და სიხარული.“

გლახებმა მარჯვნივ ეტლს მოუარეს,
თან თვითეული თავს დაბლა ხრიდა.
რამა, როგორც მზე დაღამების ჟამს,
თვალს მიეფარა ყოველი მხრიდან.
გმირი დაადგა კავზალას მიწას,
რომელიც მნახველს სიამეს ჰგვრიდა.

მგზავრებმა განვლეს ბრინჯის ყანები,
ამრას წალკოტნი, ტურფა ბაღები.
მწვანე ველები ცივ აუზებით,
ჯოგებით სავსე იალაღები.
იყვნენ ამ ქვეყნის მოქალაქენი
ზნე-კეთილნი და გულით ლაღები.

იდგა მრავალი საკუთხეველი,
ძეგლები, შუქით მოსილნი ციდან.
ხელმწიფის შვილმა ბოლოს იხილა
მღელვარე განგა ცივი და წმინდა.
რა დაინახა მისი ზვირთები
სუმანტრას უთხრა: „აქ შევდგე მინდა.

„აგერ, წყლისპირას ინგუდის ხე დგას,
მის ტოტების ქვეშ დავიდოთ ბინა.
ვუცქიროთ ერთხანს ღმერთთა მდინარეს,
რომელმაც ჩვენს გულს შუქი მოჰფინა.
იგი დემონთა, ყველა სულდგმულთა,
კაცთ სათაყვანო არის, ყოფილა“.

„თქვენი ნებაა,“ — უთხრა სუმანტრამ,
არ დააყოვნა წასვლა და გარჯა.
ჩამოხტნენ ხის ქვეშ. რამამ და სიტამ
ძირს ნეშოები დაიგეს ფარჩად.
ლაქშმანა ხეზე ზურგმიყრდნობილი,
ძმისა და რძალის გუშაგად დარჩა

და სუმანტრასთან ძმაზე საუბრით
არ მოუხუჭავს ერთხელაც თვალი.
დილაზე რამამ ლაქშმანას უთხრა:
„გავიდა ღამე და ცას მზის ალი
მოედვა. შავი კოკალა-ჩიტიც
ხმა-ტკბილად გალობს, ბუნებით მთვრალი“.

„და ტყიდან მამალ ფარშავანგების
ისმის ყივილი, ვით უცხო ჰანგი.
ნუ ვიგვიანებთ, წავიდეთ, დროა
გავცუროთ წმინდა ტალღები განგის.“
მდინარისაკენ წავიდნენ ძმები,
თან წაიყვანეს სიტა პირმანგი.

გზაზე სუმანტრა მათ დაეწია
და ჰკითხა რამას: „მე რა ვქნა ახლა?“
რამამ მიუგო: „უკან დაბრუნდი,
ქვეითად ვივლით, თუმც გველის დაღლა,
მშვიდობით იყავ.“ მეეტლე შედგა
და აქვითინდა უცებ ხმამაღლა.

მიმავალთ დიდხანს თვალს ადევნებდა,
კვალად სდიოდა ცრემლი მდულარე.
მგზავრებმა სწრაფად წინსვლა განაგრძეს,
სუმანტრა მარტოდ დარჩა მწუხარე.
განდევნილები მიაღვნენ ბოლოს
წმინდა მდინარეს, ტალღებმქუხარეს.

იქვე ნაპირთან ნავს მოჰკრეს თვალი.
მყისვე შიგ ჩასხდნენ. კეთილმა რამამ,
როგორც უფროსმა, დიდხანს ილოცა.
შემდეგ წყალი სვეს, იპკურეს ნამად,
თან თაყვანი სცეს წმინდა მდინარეს
და გააცურეს ნავი თამამად.

როდესაც განგას გულში შევიდნენ,
სიტამ მდინარეს მიმართა წყნარად:
„ო, გაუფრთხილდი ხელმწიფის პირმშოს,
ხიფათისაგან იცავდე მარად.
როცა უვნებლად შინ დავბრუნდებით —
მსხვერპლს შემოგწირავ ღმერთების დარად.

„ბრამას ქვეყნიდან მომდინარეო,
ციდან დაღვრილო მიწაზე ლალად,
გთხოვ, შეისმინო ჩემი ვედრება.“
მგზავრნი გავიდნენ მდინარის გაღმა,
გაუღვნენ გზას და უკან დატოვეს
განგას მიდამო გაშლილი ბაღად.

მამაცმა რამამ ლაქშმანას უთხრა:
„შენ წინ იარე, გაგვიძეხ ველად.
უკან მოგყვება სიტა, ხოლო მე
სულ ბოლოს ვივლი ორთავეს მცველად.
ჯერ კარგადა ვართ, მაგრამ აწ სიტა
ტყეში ცხოვრებას იგემებს მწველად.“

„ახლა შევდივართ უდაბურ ტყეში,
აქ არ ჩანს კაცის კეთილი კვალი,
სადაც არაა ბაღი და ყანა
და არ გიზგიზებს კერაზე ალი.
სადაც უვალი ტყე არი მხოლოდ
და ქარაფ კლდეებს ვერ წვდება თვალი.“

მოგუგუნესა და ხშირსა ტყეში
განცვიფრებული სიტა თვალს ახელს,
და თანაც კითხავს, მხნედ მიმავალი,
მეუღლეს უცნობ ყვავილთა სახელს.
ხელმწიფის შვილიც განუმარტავდა
და იქარვებდა მოწოლილ ნაღველს.

დიდი გზა განვლეს. უცებ, ანაზღად
ერთ ლელვის ძირას იპოვეს წყარო.
წყალი დალიეს, შემდეგ მახლობლად
დაანთეს ცეცხლი მშვიდად და წყნარად.
რამას ისარით მოკლული ტახის
შეწვეს მწვადები დამდნარი ცვარად.

როცა დანაყრდნენ, ლელვის ტოტებქვეშ
ველი ლოგინად გაიზიარეს.
ერთი-მეორეს ედგნენ გუშაგად
და იშუშებდნენ ძილში იარებს.
მრავალი დღე და მრავალი ღამე
ასე ათიეს, ასე იარეს.

ბევრი ხე ნახეს, უცნობი წინად,
და გადალახეს ბევრი მდინარე.
ბევრი ნადირი დახოცეს გზაზე.
ბოლოს მიაღგნენ, სხივებმფინარეს,
ჩიტრაკუთის მთას და სიხარულით
რამამ ძმას და ცოლს უთხრა მცინარემ:

„შეხედე, სიტა, კინსუქის იმ ხეს,
მას გაზაფხულის გვირგვინი ამკობს.
აქვს ყვავილები მთლად აღისფერი,
ცეცხლებრ ანათებს ნადირთა სამყოფს.
აი, ვილვას ხე, დახრილ ტოტებით,
თითქო გვაწოდებს გულმწიფე ნაყოფს.

„ხედავ, ხეთაგან ნაწვეთი თაფლით,
როგორ სველია ყველგან ალაგი.
სადღაცა მწყერი იძახის ტკბილად,
აქ ფარშავანგი ყივის ხმალადი.
დღეს ამ ტყის მხილველს აღარ მიზიდავს
აღარც ტახტი და აღარც ქალაქი.

„შეხედე კარგად, ჩემო სიცოცხლე,
ამ თვალუწვდენელ მთათა მწვერვალებს.
ერთი მათგანი ვერცხლივით ბრწყინავს,
ზოგიც სისხლივით წითლად ელვარებს.
ზოგსაც გადაჰკრავს ბეჟმენტის ფერი,
ზოგიც ზურმუხტის ტალღებრ მღელვარებს.

„მათი ფერადი ქვების პრიალი,
ბროლის სვეტები, უძრავნი მარად,
თვალს ახარებენ სუფთა კამკამით
ვარდებისა და ვარსკვლავთა დარად.
აქ კაცს არ ერჩის ვეფხი და დათვი,
აქ ქურციკები დადიან ფარად.

„ყველა ფრინველი უშიშრად ცხოვრობს,
თავისუფლების მუდამ მსურველი.
აქ უხვადაა ჩრდილი და ხილი,
დგას ყვავილების ირგვლივ სურნელი.
ამ ქოლგასავით გაშლილ ლედვის ქვეშ
განიკურნება განუკურნელიც.“

„აქ ჩვენ ვჭამთ ამრას და ჯამბუს ნაყოფს,
აქ ერთ ხეს თაფლი ჩამოდის ღვარად,
მეორეს — ზეთი, ხოლო სხვა ხენი
აკმევენ სურნელს, ყვავილთა გვარად.
კლდე, რომელზედაც ჩანჩქერი მოჩქეფს,
ბრწყინავს და მუდამ ანთია კვარად.“

„ხეობებიდან უბერავს სიო,
მოაქვს სურნელი დამათრობელი,
ეს ყოველივე ვის არ მოხიბლავს,
აქ ვინ იქნება ბედის მგომობელი.
მზად ვარ ამ ტყეში, თქვენს გვერდით, მარად,
ვიყო ლოცვებით ინდრას მკობელი.“

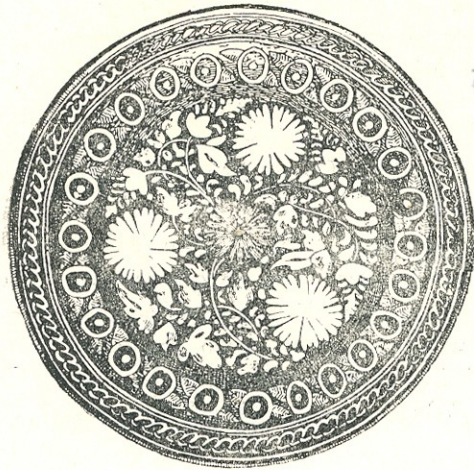
„შემდეგ მიმართა რამამ თავის ძმას:
„ავაგოთ ქოხი, ჩვენი მფარავი,
ამ კლდის მახლობლად, სადაც წყაროა.“
ლაქშმანა, მკლავით დაუზარავი,
მყისვე შეუდგა ხეების მოჭრას
და როცა დადგეს კლდესთან კარავი,

რამამ წარმოთქვა დინჯად და ნელა:
„ეს ჩვენი ქოხი ვაკურთხოთ ახლა,
რადგანაც იგი მრავალი წელი
როგორც დევნილებს გვექნება სახლად-
შეგწირით წმინდა მსხვერპლი ზენაარს
და აღვავლინოთ ლოცვები მადლა.“

ლაქშმანამ ისრით მოკლა ქურციკი
და დადვა ცეცხლზე მთლად სისხლით სველი-
რამამ სახეზე შეისხა წყალი,
ვით იყო წესი, ადათი ძველი.
შემდეგ შეუდგა მსხვერპლის შეწირვას,
როგორც ბრამანი და სჯულის მცველი.

როდესაც მორჩა მსხვერპლის შეწირვას
წარმოთქვა ვედა, ლოცვა ცხოველი.
ბოლოს დააძღო ხორციტ და ხილით
ყველა სულდგმული, არსი ყოველი.
და ქოხში რაქუს ჩამომავალებს
თან შეჰყვათ სიტა შუქთა მთოველი.

თ ა ვ ი მ ე თ ე რ თ მ ე ტ ე

ერთხელ დაზარათ იყო მოწყენით,
 მას კაეზალიამ უთხრა მწუხარედ:
 „ო, ხელმწიფეო, შენ კეთილი ხარ,
 და გულს წყალობით ყველას უხარებ.
 ამიტომ მუდამ სამ ქვეყანაში
 შენი სახელი ქებით მქუხარებს.

„მითხარი, მეფევე, მეფეთა შორის,
 შენი შვილები და ნაზი სიტა,
 როდესაც უღრან ტყეში არიან,
 მოვლით საფრთხე მიწიდან, ციდან,
 როგორღა დუმხარ, ხმას რად არ იღებ,
 და ყოველივეს ითმენ და იტან?

„ო, ჩემო სიტა, შავზილფიანო,
იყავ სათუთი და ნებიერი,
ახლა დევნილმა უნდა იგემო
მძაფრი სიცხე და ყინვა ძლიერი.
ქარმა და ქაცვმა უნდა წაშალონ
შენი ლამაზი სახის იერი.

„მუდამ შერჩეულ საკმელს ჩვეულმა
ველური ხილი დღეს უნდა ჭამო.
წინათ გართობდა საკრავთა ხმები,
სმენას ვიტკობდა გალობა ამო,
ახლა კი შიშით უნდა ითრთოლო
მხეცაა საზარელ ღმუილის გამო.

„სად არი ახლა და სად ზის რამა,
ღრმა მწუხარებით თავჩაქინდრული?
როდისღა მნახავს უბედურ დედას,
ლოტოსის სახით წალკოტში რგული.
მიკვირს, რომ დღემდე რად არ გასკდება
ათას ნაწილად ეს ჩემი გული.

„მითხარი, მეფევ, საყვარელ ჩემს შვილს-
რატომ უქციე ცხოვრება შხამად,
დაბრუნდება კი ნეტავ ოდესმე
დანდაკას ტყიდან მამაცი რამა?
ან დაუბრუნებს ტახტს მას ფარატა?
ვერ დავიჭერებ ვერასდროს ამას!

„ზოგი ახლობელ ნათესავისთვის
ზეიმს და ნადიმს ხშირად აახლებს,
ნასუფრალზე კი ბრამანებს უხმობს
და მათ მასპინძლად ფარეშს აახლებს,
მაგრამ ამაყი ადამიანი
ამრიტას დათმობს, ხელსაც არ ახლებს.

„თუგინდ ეს წმინდა, უცხო საჭმელი
იყოს ნარჩენი თვითონ უფალის.
თავმომწონე კაცს სიკვდილი უჯობს,
ვიდრე მან ჭამოს სხვის ნასუფრალი.
მწამს, რამაც არჩევს დანდაკას ტყეში
დარჩეს, არ იყოს თავისუფალი,

„ვიდრე მიიღოს ტახტი, რომელიც
უმცროს ძმას ეპყრა, მისთვის დადგმული.
ვეფხი სხვის მოკლულ ნადირს არა ჭამს,
არც ღვინო ვარგა ძალდაკარგული.
ღმერთები მსხვერპლს არ შეიწირავენ
თუ მას არა აქვს სომა ნაპყური.

„შენ დაუკარგე შვილს სვიანობა,
და სამუდამოდ წაართვი ტახტი.
როგორც თევზი ნთქავს თავის ლიფსიტებს,
შენც შენი შვილის დამღუპი გახდი...
პირველი — ცოლის მფარველი არი
ქმარი და მისი ძლიერი ლახტი.

„მეორე — შვილი თავისი მკერდით,
მესამე — მამა, დედა მშობელი.
შენ აღარა ხარ ჩემი მფარველი,
რამა ტყეშია, ქვეყნის მკობელი,
ხოლო მშობლები მეტად შორს მყვანან
და მტანჯავს ბედი დაუნდობელი.“

მოხუცი მეფე გონზე მოვიდა,
ოხვრით მიაპყრო ცოლს მხერა, მშვიდი,
და მოაგონდა ცოდვა, რომელიც
მან ჩაიდინა სიყრმეში მშვილდით.
უფრო დამწუხრდა, სევდამ დაძალა,
და დაენანა ნანატრი შვილი.

თავი დახარა, ხელდაკრეფილი
ეტყვის დედოფალს, დარდზე მყნობილი:
„გთხოვ, კავზალია, რომ შემებრალო,
ზომ ხედავ ჭმუნვით ვარ შეპყრობილი.
შენ განთქმული ხარ გულკეთილობით,
მეც აგრე მკაცრად ნუ მომეპყრობი.“

„გინდ კარგი იყოს, გინდ ცუდი ქმარი,
კეთილი ცოლი უღელს გაუწყვეს,
და ტანჯვაში მყოფს, ნუგეშის ნაცვლად,
კიცხვას, საყვედურს მას არ დაუწყებს.
ისედაც ტანჯულს, ნულარ დამტანჯავ,
და შეისმინე, რასაც გაუწყებ.“

რა გაიგონა ეს კავზალიამ,
მტირალი, მის ფერხთ შეეხო შუბლით,
და კრძალვით უთხრა: „ჩემო ხელმწიფევ,
ნუ შემიწყალებ, გამგმირე შუბით.
მე არ ვარ ღირსი შენი ცოლობის,
ნულარ მატარებ აწ ცოდვილს უბით.“

„დასაგმობია ცოლი, რომელიც
კეთილ მეუღლეს აწვება ბარგად,
არ უმსუბუქებს ხვედრს ჭირში მყოფელს,
ნუგეშის სიტყვებს არ აძლევს ხარკად.
განა არ გიცნობ! და წმინდა ჩემი
მოვალეობაც მე ვიცი კარგად.“

„მაგრამ ნაღველმა, რამაზე დარდმა
დამაცდენინა სიტყვები მკაცრი.
მწუხარებასა და დარდზე უფრო
დაუნდობელ მტერს გაუძლებს კაცი.
მტრისგან დაჭრილი განიკურნება,
კაეშანი კი გულს ძალას აცლის.“

„მხოლოდ ხუთი დღე არი, რაც რამა
წავიდა ჩვენგან, სიკეთის მცველი.
მაგრამ ეს ხუთი დღე მწუხარებით
ხუთ წელიწადზე უფროა გრძელი.
შვილზე ფიქრებით სევდით ვივსები —
მდინარეებით როგორც ზღვა ვრცელი.“

დადუმდა. მეფე ძილმა წაიღო
კავზალიასგან ნანუგეშარი.
მაგრამ დარდისგან მყის გაეღვიძა,
აწვალებს ფიქრი დაუგეშარი.
მეექვსე ღამეს კვლავ მოაგონდა
თავისი ცოდვა ნაუხეშარი.

მან კავზალიას მიმართა წყნარად:
„ჯერ თუ არ გძინავს, დამიგდე ყური, —
ამ ქვეყანაზე ვინც როგორც ხოვრობს,
ვისაც როგორი აქვს ნამსახური,
სიცოცხლეშივე ის მიეზღვება:
კეთილს — სიკეთე, ბოროტს კი შური.“

„ვინც საქმეს იწყებს მოუფიქრებლად,
არ არი თავის საქმის მისანი,
და მან წინასწარ არ იცის კარგად
ბრძოლის და შრომის ბოლო, მიზანი,
ის უგზურ ბავშვს ჰგავს და სიკვდილამდე
ივლის ამქვეყნად, როგორც ხიზანი.“

„ზოგი ამრას ჭრის და ანადგურებს,
პალაზას ტოვებს, ჭკუაზე მცდარი,
რადგანაც ფიქრობს იმისი ხილი
მისივე ყვავილთა იქნება დარი.
მაგრამ ნაყოფის დამწიფებისას
მწარედ ინანებს მის ჩრდილში მჯდარი.“

„მეც ამრა მოგჭერ, პალაზა დავრგე,
ნაყოფი — რამას განდევნა არი.
მრავალ წლის წინათ, ყმაწვილობის ჟამს,
როცა არ ჩანდა თვალით მიზანი,
კარგი მშვილდოსნის სახელის მსურმა
ჩქამს დავუმიზნე, ვტყუორცნე ისარი.

„როგორც სულსწრაფი, მწყურვალე ბავშვით
აიღებს სასმისს, თუნდ საესეს უზამით,
ან როგორც კაცი, ბორბოტი ძალით,
განსაცდელისკენ მიიწევს ღამით, —
აგრევე ჭირი თვით წავიკიდე
პატივმოყვარემ უგნური წამით.

* *

„მაშინ, როდესაც ჭაბუკი ვიყავ,
შენ კი — ქალწული, ტურფა იერით,
დიდი წვიმების და ჩემი ღზინის
დადგა წარმტაცი, დრო მშვენიერი.
მზე მიეფარა მკვდართა სამეფოს,
სადაც იამა სუფევს ძლიერი.

„დაცხრა ზაფხულის თაკარა სწრაფად,
მიწიდან ნამის ამომშრობელი.
გამხიარულდა ჩიტი ჩათაკა,
გაჩნდა ღრუბელი ცვარის მშობელი, —
და ფარშავანგმაც გაშალა ბოლო,
ცას შეხაროდა ყველა მშრომელი.

„ქარი არხევდა ტოტებს, რომლებზეც
ისხდნენ ჩიტები, წვიმით სველები.
მთიდან ამდგარი ნაკადულები
ძირს ეშვებოდნენ, როგორც გველები
და თან მიჰქონდათ ბალახი, ნეშო,
სადაც გაშლილი იყო ველები.

„ასეთ ნეტარ ჟამს ავიღე მშვილდი,
წორჩი ძალ-ღონით ვიყავ მოცული.
ჩავეყვე მდინარე სარაუს ნაპირს,
რომ წყლის სასმელად ღამით მოსული
ველური სპილო, ანდა კამეჩი
ენახა ვისმეს ჩემგან მოსრული.

„ღამის წყვდიადში ერთგან, საითაც
ვერა წვდებოდა ვერაფერს თვალი,
რალაც ხმაური მესმა უეცრად,
თითქოს კოკაში დიოდა წყალი.
მოვწიე მშვილდს და მჯეროდა ნადირს
მოხვდა ისარი ფრთადაუმცხრალი.

„ამ დროს ბნელაში იყვირა კაცმა:
„— უდაბნოში ვარ, როგორც მისანი,
ვის რას ვუშავებ, რისთვის დამკოდეს,
წყალისთვის მოსულს ვინ მკრა ისარი?
უიარაღო, ტყის ხილით ვცხოვრობ,
ჩემი საკვები მხოლოდ ის არი.

„— განდეგილს, ისრით რატომ მღევნიან,
რას არგებს ვისმეს ჩემი სიკვდილი?
სიცოცხლეს ჩემსას სულაც არ ვნაღვლობ,
მაგრამ, როს მშობლებს ვერ ვნახავ დილით—
რა ეშველებათ ღონემიხდილებს,
რომელთა თვალებს ადგიათ ჩრდილი.

„— მე ვაწოდებდი მათ წყალს და სარჩოს,
ახლა თვითონ ვარ ბედგანაწამი.
უძლურ მოხუცებს უჩემოდ ყოფნა
არ შეუძლიათ არც ერთი წამი.
ვინ არის იგი უღვთო, რომელმაც
ერთი ისარით განგმირა სამი? —

„რა გავიგონე ეს ყოველივე
ხელიდან მშვილდი გამისხლტა კრული.
მყის გავეშურე მისკენ, რომელიც
კვნესოდა ჩემგან მკერდდაისრული.
ვნახე ყმაწვილი, მდინარის პირას
იწვა და მწარედ სტანჯავდა წყლული.

„გრძელი, ხუჭუჭა თმა დაფანტოდა
და შეღებოდა სისხლით სხეული.
რა შემომხედა, თრთოლვამ შემიბყრო,
იმის თვალთაგან გაცხდი ძლეული:
— რა დაგიზაგე, ხელმწიფის შვილო,
რისთვის მომკალი ბედით ეული?!

„ — მისთვის ხომ არა, ამ მდინარიდან
წყალის წაღების მქონდა სურვილი?
რად გაუშვარე ჩემს მშობლებს ყოფნა,
ისედაც მუდამ ბნელით ბურვილი.
ვიცი, მელიან რათა მოიკლან
ჩემგან მიტანილ წყალით წყურვილი.

„ — მაგრამ არ ძალმიძს, წამერთვა ღონე,
შველასაც უკვე აღარ მოველი.
ჩემი ლოცვა და ჩემი ვედრება —
ნუთუ ამაო იყო ყოველი
და ისე ვკვდები, არ მეღირსება
მშობლებისაგან ცრემლი ცხოველი?

„ — აწ მამაჩემი რაღას მიშველის,
უკვე ისარმა გულს გამიარა.
მონადირისგან დაკოდილ სპილოს
ვერ განუკურნავს სპილო იარას.
ხელმწიფის შვილო, წადი მამაჩემს
მყის ყველაფერი გაუზიარე.

„ — იჩქარე, თორემ იმისი რისხვა
წამოგეწევა, ვით ტყის ხანძარი.
აი, ბილიკი, იგი მიგიყვანს,
სადაც გვაქვს ბინად მცირე ტაძარი.
ჯერ კი ისარი, სიკვდილის მგვრელი,
ჩემი მკერდიდან ნელა დასძარი. —

„განდეგლის შვილს ხმაც ვერ გავეცი;
ვიდექ ხესავით ბედ-დათარსული,
რადგან ვიცოდი ისართან ერთად
ამოყვებოდა ტანჯული სული.
თითქოს მიხვდაო, რაც მაყოვნებდა,
და შეუბნება მთლად ხმაწასული:

„ — სიკვდილის სულაც არ მეშინია,
ავიტან ტკივილს ცრემლშეშრობილი.
იქნებ გგონია, როგორც ბრამანი,
ვიყო ამქვეყნად ორჯელ შობილი?
ბრმა მამაჩემი — ვაისიაა,
ღედა კი სუდრა, მონად ხმობილი. —

„ამოვაცალე ფრთხილად ისარი,
ერთი შემხედა და მოკვდა მყისვე.
მე არ ვიცოდი, თუ რა მეღონა,
გაქვავებული ვიდექი ისევ.
ბოლოს ავახსე, ძლივს, კოკა წყალით
და ნაჩვენებ გზას გავყევი მქისედ.

„ვნახე მოხუცნი, როგორც ბარტყები
ისხდნენ უმწეოდ, გუგებთეთრები.
ლაპარაკობდნენ შვილზე ალერსით,
გულს იოხებდნენ თანაც ვედრებით.
როცა განდეგის ფეხის ხმა ესმა
დაუყოვნებლივ მითხრა ყვედრებით:

„ — სად იყავ, შვილო, ნეტავ ამდენ ხანს?
დაგვაღვივინე ჩქარა ეგ წყალი.
აღბათ, მდინარის პირას გაერთე,
დედა კი შენზე წუხდა საწყალი.
შენ დავრდომილთა საყუდელი ხარ
და ბრმათა ჩვენთა ნათელი თვალი.

„ — როდესაც ახლოს შენ გვეგულები
ტანჯვას არა ვგრძნობთ, გული მხნედ არი,
მაგრამ რად სდუმხარ? — ენა დამება,
ვიყავ საბრალო შესახედარი.
ბოლოს ვუთხარი: არ ვარ თქვენი ძე,
მე ვარ დაზარათ მეფის მხედარი.

„როს მივდიოდი მდინარის პირას,
ვით მონადირე დანაფიცარი,
მომესმა — თითქოს სპილო წყალს სვამდა
და ალაღბედზე ვტყორცნე ისარი.
მაგრამ ჩემს ისარს განუგმირია
თურმე თქვენი ძის გულისფიცარი.

„ის მოკვდა თქვენზე მწუხარებაში
და მისი სული ცამ შეიწყნარა.
თქვენ უფლება გაქვთ, წმინდა მოხუცო,
ახლა, როგორც გსურთ, მომეპყრათ მწყრალად. —
დავჩუმდი გულზე ხელდაკრეფილი
მუნის განაჩენს ველოდი წყნარად.

„შვილის სიკვდილით მთლად შეძრწუნებულს
წასკდა ცრემლები შეუშრობელი.
ბოლოს ოხვრით თქვა: — ხელმწიფის შვილო,
ან საშინელი ამბის მთხრობელი
თვით რომ არ იყო, თავს გაგიპობდა
მყის ჩემი წყევა დაუნდობელი.

„ — შენ უნებლიედ დაღვარე სისხლი, ამიტომ არ ხარ დასაძრახელი.

ჩვენ არას გერჩით, იყავ უვნებლად, ცოცხლობდეს შენში რაქუს სახელი.

წაგვიძელ შეილთან, უკანასკნელად გვინდა მის სხეულს შევახოთ ხელი. —

„და მივიყვანე მოხუცნი, სადაც

ესვენა გვამი, სისხლით ნალამი.

მშობლები შვილის ცხედარს დაემხვნენ,

მუნმა დაიწყო მოთქმა-ვარამი:

— ო, შვილო ჩემო, ხმას რად არა მცემ,

რატომ არ გინდა მომცე სალამი?

„ — ნუთუ მიწყრები, კეთილო შვილო,

რომ აქ, მიწაზე წევხარ უგონოდ?

თუ შენი მამა აწ აღარ გიყვარს,

დედაშენს მაინც, უძლურს, უღონოს,

ყელს მოეხვიე კვლავინდებურად,

და მის ვედრებას გთხოვ გაუგონო.

„ — გვითხარი რამე, თუნდ ერთი სიტყვა,

შენი ხმით ისევ გვარგუნე ლხენა.

მაგ ხმით ყოველთვის წყნარ ღამეებში

ვედების კითხვით გვიტკობდლი სმენას...

დღეს რა მოგსვლია, ნუთუ დადუმდა

ეგ შენი ბაგე, ეგ შენი ენა?

„ — საღამოობით ვინღა მომაწვდის

აწ მე ნაკურთხ წყალს უბრალო თასით.

ვინღა დაანთებს ჩვენს ქოხში კერას,

აწ ვინ მაღირსოს აღერსი ნაზი,

ვინღა მოიტანს ტყიდან ველურ ხილს

და როგორც სტუმარს მომცემს თავაზით?

„ — მე უძლური ვარ, ბრმა და საბყარი,
საკუთარ თავის არ ძალმიძს კვება,
დედაშენისთვის ვით ვპოვო სარჩო,
ორთავესათვის შენ იყავ შევება.
ქვირფასო შვილო, ასე უმწეოდ,
რომ მიგვატოვო, არა გაქვს ნება.

„ — ჩვენც შენთან ერთად წამოვალთ დღესვე
და ვეახლებით იამას ძლიერს.
ვთხოვ სასობებით — მაჩუქოს შვილი,
უარს ვერ მეტყვის ბრმა მამას, ხნიერს,
და დავრდომილთა მანუგეშებელს
კვლავ საკეთილოდ შეგიცვლის იერს.

„ — თუმც მართალია, რომ ამ ცოდვილმა
შენ უმიზეზოდ ჩრდილი მოგფინა,
მაგრამ ისიც ხომ მართალი არი —
სასუფეველი გექნება ბინად,
ხადაც ცხოვრობენ გმირნი, რომელთაც
ომში ისარმა გულს გაურბინათ. —

„ ასე მომთქმელი ფიხს აგროვებდა,
წელში მოხრილი, ვით ჩემი მშვილდი.
შეშის ზვინს თანაც წყალს აპკურებდა,
რომ შემდეგ ცეცხლზე დაეწვა შვილი.
ამ დროს სხივებში გამოჩნდა სული
და მშობლებს ესმათ სიტყვები მშვიდი:

„ — მე თქვენი მადლით ცაში მაქვს ბინა,
ჩემთან სუფევას თქვენც დაიმკვიდრებთ. —
და უცებ სული გაფრინდა მალა.
მე მუნმა მითხრა: — შენ წახვალ ვიდრე,
გთხოვთ მომკლა ისე, ხელმწიფის შვილო,
როგორც მოჰკალი ჩემი მემკვიდრე.

„ — თუმც უნებლიედ წამართვი შვილი
რომელიც მყავდა მსხვერპლის შემწირად,
შენ მაინც უნდა პასუხი აგო:
და მწუხარება, განდგომილს მწირად,
რაც შენ მარგუნე, იგივე ჭირი,
აღსასრულის ჟამს მოგეგოს წილად! —

„მან ამ სიტყვების წარმოთქმის შემდეგ
დაანთო დიდი ჯოჯონი წმინდა.
ზედ დაასვენა პირმშოს ცხედარი,
თვითონაც ცოლით ცეცხლს დაეწინდა
და შვილთან ერთად გადიქნენ ფერფლად,
მისთვის ლოცვებში გართულნი წინათ.

* *

„მე ეს ამბავი გონებას მირევს,
ვეღარ გაუძლოს განსაცდელს გულმა.
რამას განდევნის ჭმუნვით ვილევით,
იჩინა თავი ძველ ცოდვის წყლულმა —
და დღეს სრულდება ის წყევლა ჩემზე,
რომელიც მაშინ მე მითხრა მუნმა.“

ასე იტყოდა მტირალი მეფე
და სინანული უკრთოდა ხმაში:
„ო, კავზალია, შენ უკვე გძინავს?
ნეტავი რამა, ვარდებით თმაში,
მეფედ ნაკურთხი აქ იდგეს ახლა,
კვლავ ვინატრებდი სიცოცხლეს მაშინ.

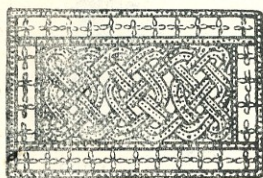
„რისთვის დავტანჯე? შესაძლო არი
უღირსი შვილი განდევნოს მამამ,
რისთვისაც შვილი კიცხავს და ცდილობს
მშობელს უქციოს სიცოცხლე შხამად.
მაგრამ მე იგი უფრო მაწუხებს,
რომ საყვედურიც არ უთქვამს რამას.

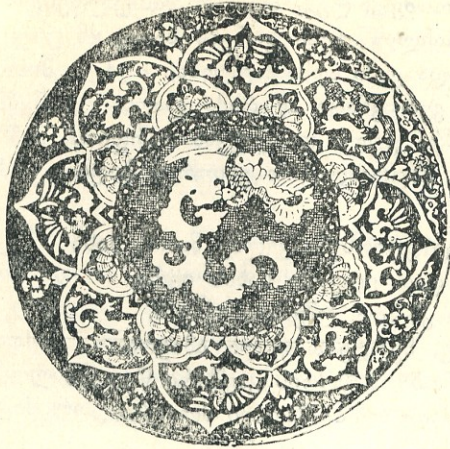
„ჩემო მეუღლევ, თვალი მიბნელებდა
და მიჩლუნგდება გონება საღი,
მოვიდა ჟამი აღსასრულისა,
ვაი, ვერ ვნახო აწ რამა ლაღი.
ამოშრა გული და დაჰკნა დარღით,
მზის მხურვალეებით ვითარცა ბაღი.

„ვინც ეღირსება კვლავ ნახოს მისი
ტურფად ეღვარე სახის იერი,
კაცი კი არა, ღმერთი იქნება.
ვაჰმე, ჩერდება გული ხმიერი.
გრძნობათა შორის კავშირი წყდება
და მიღუნდება მკლავი ძლიერი.

„გონებას უკვე თალხი ედება,
და რაც ჩემში და ჩემს გარეთ არი —
ჰქრება ყოველი, თანდათანობით,
ზეთამომშრალი, როგორც ლამპარი.
უსაზღვრო სევდას თან მიაქვს ჯანი,
თითქოს იქცევა ღვარით ნაპრაღი.

„სადა ხარ, რამა, ჩემო იმედო.
სუმიტრა მოღი, სიკვდილმა დამშრა.
შორს კეიკეი, სახლის შემრცხვენი,
და მოვლენილი ჩემდა საზარად.“ —
ასე გოდებით და მწუხარებით
მოკვდა მოხუცი მეფე დაზარათ.

თ ა ვ ი მ ე თ ო რ მ ე ტ ე

გავიდა ღამე. ბნელი შეცვალა
დიღამ, ბრწყინვალე სხივების ჩქეფით.
გზირნი, მგოსანნი გულმხიარულად
მყის მიეგებნენ ახალ დღეს ქებით.
თანდათანობით აივსო სივრცე
გამოღვიძებულ ფრინველთა ხმებით.

ეახლნენ მეფეს პირისფარეშნი,
მიართვეს ტკბილი სასმელი დილის,
აგრეთვე წყალი ოქროს თასებით,
რომ მოიშოროს სახეზე ჩრდილი.
მზე ამოვიდა, მაგრამ ხელმწიფე
აღარ იღვიძებს, წევს ფერმიხდილი.

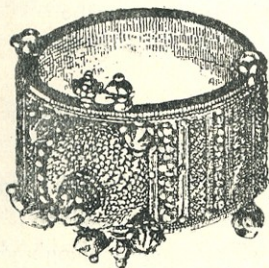
მსახურნი კრძალვით მივიდნენ ახლოს,
ნახეს ხელმწიფე უძრავად მწოლი,
შეკრთნენ, ქარისგან, როგორც ბალახი,

იწყეს ყვირილი შიშით და ძრწოლით..
მათ გლოვის ხმაზე უცებ მოვიდა
ხელმწიფის ორი უმცროსი ცოლი.

შესძახეს ცივად: „ვაი, მეფეო!
იყავი ჩვენი შენ ფუძე მყარი.“
გამოიღვიძა კავზალიამაც,
მის წინ ესვენა უსულოდ ქმარი,
ნახა დამქრალი ცეცხლი მგზნებარე,
ზღვა — დაშრეტილი, მზე — უშუქარი..

მკვდარს მოეხვია და კეიკეის
მიმართა ასე აღსავსემ წყენით:
„ჰა, გაიხარე, ავო, სასტიკო,
გსურს და იმეფე აწ მარტომ ღხენით..
რამა — უდაბნოს, ქმარი — ზეცაში,
ჩემი ვაება არ ითქმის ენით.

„დავრჩი უტომოდ და უპატრონოდ,
შვილმა მწუხარე ველარ დამკოცნოს.
ქმარი-ღა მყავდა, ისიც დავკარგე,
ცხოვრება არ მსურს და აღარც მომწონს.
საყვარელი ქმრის ცხედართან ერთად
ვიქცევი ფერფლად—თავს მივცემ კოცონს.“

თ ა ვ ი მ ე ც ა მ ე ტ ე

იმ ღამეს, ქალაქ რაჯაგრიძში მყოფს —
ფარატას, მუდამ სიამის მნახველს,
ეზმანა ავი, ცუდი სიზმარი,
რომელსაც შიშით ვერვისთან ამხელს.
და მოაგონდა მოხუცი მამა,
შუცებ მიეცა ფიქრსა და ნაღველს.

მეგობრებს უნდათ გაართონ იგი,
ექმნენ მეფის შვილს ჭირში ფარადა.
დაიწყეს ცეკვა, ტკბილი სიმღერა,
ჩქეფს სიხარული ირგვლივ მარადა,
მაგრამ ყოველი მათი ლაღობა
შეუმჩნეველი რჩება ფარატას.

ერთმა ძმობილმა და მეგობარმა
ფარატას რიდით მიმართა მაშინ:
„ნუთუ გვიწყრები, ხელმწიფის შვილო?
გვითხარი: ჩვენი მღერა, თამაში
რატომ არ მოგწონს კვლავინდებურად,
ან რად გაქვს სევდა თვალებში, ხმაში?“

მან უბასუხა: „გეტყვი, მიხვდები
კმუნვა რად არი დღეს ჩემი წილი —
წუხელ სიზმარში მამა ვიხილე,
იდგა მწვერვალზე ის როგორც მწირი..
მალლიდან უცებ ტბორში ჩავარდა
უგვირგვინო და თმაგაწეწილი.

„მყის ზეთად იქცა ჭაობის წყალი
და მამაჩემმა ის პეშვით შესვა,
შემდეგ ღიმილით შიგ ჩაიძირა.
კვლავ ვნახე მამა — ტანთ წითლად ეცვა,
და ვირებშებმულ ეტლზე, უეცრად,
საზარმა ქალმა სიცილით შესვა.

„ეტლი დაიძრა და წაიყვანა
სამხრეთისაკენ კაცი მთავარი.
მე მეშინია მამა არ მოკვდეს
და არ შეგვემთხვეს ჭირი მრავალი,
რადგან თუ ვინმე სიზმრად გვეზმანა
ვირებშებმული ეტლით მავალი,

„მის კოცონის ბოლს ვიხილავთ მალე,
ამიტომ მტანჯავს მე ეს სიზმარი,
და თქვენი მღერა, თქვენი ლაღობა
რა ექნა, რომ უცხო დღეს ჩემთვის არი..
ავ წინათგრძნობამ შემიკრა ბაგე,
დამიხშო სევდით სიამის კარი.“

ამ დროს მოვიდნენ კეიკეისგან
გამოგზავნილი ელჩნი კარადა.
მგზავრობით დაღლილთ, მოსვლისთანავე
მათ მოუთმენლად ჰკითხავს ფარატა:
„როგორ ბრძანდება მეფე დაზარათ?
მზიარულია რამა მარადა?

„ლაქშმანა რას იქს? ან დედაჩემი
როგორა ცხოვრობს, რას მითვლის ნეტავ?“
ელჩებმა ესრეთ მას უპასუხეს:
„ვინც მოიკითხეთ, თამამად ვბედავთ,
ყველანი კარგად იმყოფებიან,
დედათქვენი კი, რადგან ვერ გხედავთ

„მოწყენილია, სჯობს ნახოთ მყისვე,
გულით ველარ ძლებს უთქვენოდ, მარტოდ.“
„დღესვე წამოვალ!“ — ბრძანა ფარატამ
და პაპის კარი შეაღო ფართოდ,
უთხრა: „დედაჩემს სურს შინ დავბრუნდე
და რომ წავიდე, გთხოვთ, ნება დამართოთ.“

კეკაელების მეფემ ფარატა
დაკოცნა, მის წინ, ვით ალვა რგული,
და უპასუხა: „წადი, არ გიჭერ,
ხარ კეიკეის შვილი ერთგული,
დედას და მამას თაყვანი ეცი
და მომიკითხე ორთავე, გულით.“

წასვლისას მეფემ შვილიშვილს უძღვნა
ბეწვეულობა ახალთახლები,
მატყლის საბნები ფერადოვანი,
და სპილოები დიდნი, მალღები,
ასი ტაიჭი, მრავალი ვირი
და შინაური ავი ძაღლები.

მაგრამ ფარატა იყო მოწყენით,
მამაზე დარდით გულჩაკეტილი.
ვერც კი შენიშნა, ფიქრში წასულმა,
ძვირფასი ძღვენი უხვი, კეთილი.
ის ისწრაფოდა მხოლოდ შინისკენ
და იდგა ეტლზე გამოკვეთილი.

მეშვიდე დღეზე გამოჩნდა შორით
აიოღია, დიდი ქალაქი.

ფარატამ მყისვე მეეტლეს უთხრა:

„ვხედავ თეთრ სახლებს, მსგავსი ალაგი
არა მგონია სხვა იყოს კიდევ,
მაგრამ რატომ სდუმს ტურფა და ლალი?“

„წინათ ხმაური იდგა ქალაქში,
დღეს კი ცრემლშია თითქოს ნაცური.
ვით უწინ, ახლა ქალაქის კართან
არ ჩანს ეტლთა და მგზავრთა ფაცური.
ბაღები, სადაც ღვინობდნენ მუდამ,
მოწყენილია და უკაცური.“

„არ მესმის დაფის და ფანდურის ხმა,
რალაც მომხდარა აქ საოცარი.
გული შიშით კრთის და სული შფოთავს,
მუდამ სვიანი არავინ არი.
უბედურებით იტანჯვის მეფეც,
როგორც ღარიბი თვის ქოხში მჯდარი.“

იგი ქალაქში როცა შევიდა
წამოიძახა უფრო მღელვარედ:
„როგორ მწუხარე არი ყოველი,
ნისლი ეხვევა კოშკთა მწვერვალებს.
ყნოსვას არ ატკბობს სურნელებანი,
გამქრალა ვარდის ფერი ეღვარე.“

„სადღაა ხალხი პირმოცინარი,
ცარიელია ქუჩა, ბაზარი.
შეუწყვეტიათ მსხვერპლის შეწირვა,
დახურულია ყველა ტაძარი.
აქ არსად ყრია დღეს თეთრი ბრინჯი,
ო, გულს მიკუმშავს ფიქრი საზარი.“

ფარატა დარბაზს სწრაფად მივიდა
და დედას თავი დაუკრა მდაბლად.
შვილს კეიკეიმ შუბლზე აკოცა
და შეეკითხა, დაღვრილი თაფლად:
„რამდენ ხანს დაჰყავ გზაში, ძვირფასო!
მეტად დაღლილი იქნები, ალბათ!

„როგორა ცხოვრობს ნეტავი მამა?
ან ბიძაშენი უდაჯიბ ქველი?
ხომ კარგად იყავ შორ ქვეყანაში?
დიდიხანია გიცდი და გელი!“
მან უპასუხა: „ექვს დღეს ვიმგზავრე,
გზა გრძელი იყო, ნაღველის მგვრელი.

„სვინანი მეფე და უდაჯიბიც
იმყოფებიან ორთავე კარგად.
შინ წამოსვლისას მეფემ მრავალი
ძვირფასი ნივთი ამკიდა ბარგად,
მაგრამ ყოველი გზაში დავტოვე,
რომ ზედმეტი დრო არ დამეკარგა

„და სახლში ჩქარა მოვსულიყავი.
ახლა კი, დედა, შენ მიპასუხე:
სად არი მეფე? აქ ხშირად იყო,
აქ იშორებდა დარდის მარწუხებს.
იქნება არი კავზალიასთან?
უნახველობა მისი მაწუხებს.“

თქვა კეიკეიმ: „მამაშენს ბოლოს
ხვდა ქვეყნად ყველა სულდგმულის ხვედრი“.
დედის სიტყვებზე, ხელმწიფის შვილი,
მოხუცი მამის ბედს მინახვედრი, —
მყისვე მიწაზე დაეცა პირქვე,
გულიდან ოხვრა აღმოხდა მკვეთრი.

დედამ შეჰკივლა: „ადექ, ფარატა!
შენი ქცევაა გასაკვირველი.
მან შეასრულა თავისი ვალი,
იყო გულუხვი, მსხვერპლის მწირველი,
ჰქონდა დაცული მტრისგან სამეფო,
რა გაქვს სადარდო და სატირელი?“

მაგრამ ფარატა ისევ კენესოდა,
თვალეზზე ცრემლი ეკიდა ნამად.
ბოლოს წამოდგა და თქვა მწუხარედ:
„მოვისწრაფოდი — ვნახავდი მამას,
მეგონა, დიდის ზემით, ლხინით,
იგი ხელმწიფედ დასვამდა რამას.

„ნაცვლად რა ვნახე? მოხუცი მამა
აღარ დამიხვდა მოსულს ცოცხალი.
მითხარი მაინც — რა სენით მოკვდა?
ვინ მიაწოდა მწყურვალეს წყალი?
ან რას ამბობდა უკანასკნელ ჟამს,
ვინ დაუხუჭა მომაკვდავს თვალი?“

კეიკეიმ თქვა: „როცა კვდებოდა,
ასე ამბობდა იგი მეფურებ:
ნეტავი იმას, ვინაც ოდესმე
რამას, ლაქშმანას, ჩემგან ვნებულებს,
და სიტას, ჩემს რძალს, კვლავ დაინახავს
თვის სამშობლოში დაბრუნებულებს!“

შიშით ფარატამ იყვირა უცებ:
„სად არი რამა, ნაკურთხი ციდან,
ან მისი ცოლი, ანდა ლაქშმანა?“
კეიკეი კი კვლავ სიტყვებს ცრიდა:
„მეფემ განდევნა რამა, მას ტყეში
გაჰყვა ლაქშმანა და თანაც სიტა.“

ზარდაცემული ფარატა ამბობს:
„იმან, რომელსაც არ ჰყავდა ტოლი,
ნუთუ სამეფო სახლი შებღალა?
დაჩაგრა სუსტი, ჰყო შენაძრწოლი?
ნუთუ ბრამანებს წაართვა რამე,
ან შეურაცხჰყო მან სხვისი ცოლი?“

„რისთვის და რატომ, ვით კაცისმკვლელი,
ის განიდევნა დანდაკას ტყეში?“
შვილს კეიკეი ეტყვის უტიფრად,
როგორ ჩააგდო რამა საფრთხეში:
„უბრალო არი შენი ძმა, ცუდი
არც უფიქრია მას თავის დღეში.“

„მე მოვითხოვე — მეფე დაზარათს
სამეფო შენთვის გადმოელოცა,
რამა კი ტყეში განდევნილიყო.
რად სწუხარ, შვილო, რატომ გეოცა?
გამხიარულდი და სძლიე სევდას,
აიოდია ტახტით მოგეცა.“

მაგრამ ფარატამ რისხვით შესძახა:
„წყეულბმც იყოს აწ შენი კვალი!
შენ დაივიწყე, აღსავსემ შურით,
კეთილი ცოლის და დედის ვალი.
რა გიყო რამამ, რატომ განდევნე?
რა გიყო მეფემ, რისთვის მოჰკალი?“

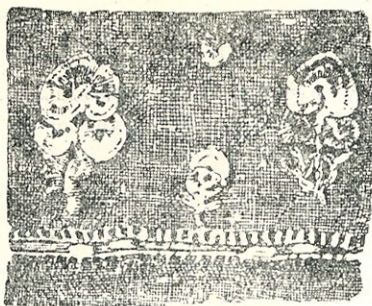
„ჯოჯოხეთს ჩადი, იქ გქონდეს ბინა,
შენ შემარცხვინე, მომჭერი თავი.
ამიერიდან, შენი წყალობით,
ხალხს ველარ უნდა ვენახვო თვალით.
დედა კი არა — მტერი ხარ ჩემი,
პატივმოყვარე, გულქვა და ავი!“

„ნუთუ გგონია, ბედითო მკვლელი,
ბრძენ ასვაპატის იყო ასული?
შენ — რაქმასი ხარ, მოხუცსა დედას
წართვი შვილი, სიკეთით სრული.
წყეულიმც იყავ, რადგან მზაკვრობით
შენ ამოხადე მამაჩემს სული!“

„ღმერთების რისხვა და ხალხის ზიზღი
დაიმსახურე ბოროტი გულით.
გინდ ჩამოიხრჩე თავი საბელით
გინდ იყავ ტყეში გადაკარგული,
გინდა იქეცი ფერფლად კოცონზე,
ხსნას ვერსად ჰპოვებ, იქნები კრული!“

ესრედ მძვინვარე, ვით სპილო ტყეში
შხამიან ისრით მძიმედ დაჭრილი,
როგორც რომ გველი გააგებული
სივილით მალლა კისერ-აჩრილი, —
ხელმწიფის შვილი დედას ჰკიცხავდა,
პოლოს დაეცა ძირს, ვით აჩრდილი.

თ ა ვ ი მ ე თ ო თ ხ მ ე ტ ე

ამასობაში დარბაზს შემოკრბა
 რჩეული ხალხი, მრავალი სეფე.
 სუმანტრამ წყნარად უთხრა ფარატას:
 „მამაზე ტკბილი ჩვენ გვყავდა მეფე,
 მაგრამ ის ახლა ზეცაში არი,
 რამა ტყეშია, შუქმოიეფე.

„ტახტის მემკვიდრედ შენ დარჩი მხოლოდ,
 ხელმწიფის შვილო, ქველო ფარატა,
 გთხოვთ ჩაიბარო დღეს სახელმწიფო,
 იმეფე ჩვენზე მამის დარადა,
 რათა არ მოხდეს არეულობა,
 ქვეყნად წესრიგი იყოს მარადა.

„სადაც ქვეყანას არ ჰყავს მმართველი, —
 იქ მიწას მუდამ გვალვა ახურებს,
 ღრუბლის და წვიმის დიდი მეუფე
 დამკვანარ ჯეჯილებს ცვარს არ ასხურებს.
 იქ ყველა შვილი მამის ურჩია,
 ცოლი თავის ქმარს აღარ მსახურებს.

„სადაც ქვეყანას არ ჰყავს მმართველი, —
იქ არვინ არი ტაძრის ამგები.
არავინაა, რომ გააშენოს
ხეივნები და ტურფა ბაღები.
არავინაა, რომ გაახაროს
მსხვერპლის შეწირვით ზეცის თაღები:

„და იქ არაა ღვინი, თამაში,
სიმხიარულე გამჭრალი არი.
ტკბილად ლექსების მთქმელის გარშემო
არ იკრიბება მსმენელთა ჯარი,
ხეივნებს შორის აღარ გაისმის
ფილოსოფოსთა კვლავ საუბარი.

„სადაც ქვეყანას არ ჰყავს მმართველი, —
დახურულია ბაღების კარი
და შიგ ქალწულნი აღარ დადიან,
არც ასეირნებს ცოლს ეტლით ქმარი,
ეჟენებს საამოდ ბებერ სპილოსაც
არ უჟღარუნებს ქუჩებში ქარი.

„სადაც ქვეყანას არ ჰყავს მმართველი, —
მწყემსი მთაში და მუშაკი ბარის
ვერ დაიძინებს მოსვენებულად.
ვერ დადის შიშით იქ სოვდაგარიც.
მუნი, რომელიც ტყეში ლოცულობს,
ისიც კი ასეთ ქვეყნიდან გარბის.

„სადაც ქვეყანას არ ჰყავს მმართველი, —
აღარ ვარჯიშობს იქ მშვილდოსანი,
გულადი ჯარი არ იცავს საზღვრებს,
მტრისკენ ისარი არ ჰქრის ფრთოსანი.
ვით ფარას მწყემსი, ხამს ქვეყანასაც
მართავდეს ბრძენი გვირგვინოსანი.

„სადაც ქვეყანას არ ჰყავს მმართველი,
სხვისია კაცის ნაამაგარი,
იქ ძმა ძმასა სჭამს, როგორც თევზი თევზს,
ხოლო უფლება მტკიცე, მაგარი
თვით ავაზაკსაც გასტეხავს შიშით,
იქნება მის წინ ქედმონახარი.

„ვითარცა თვალი ტანს და გონებას,
მეფე მიუძღვის სიმართლეს დიადს,
და ზრუნავს მუდამ თავის ქვეყნისთვის.
რომ არ ფანტავდნენ მმართველნი წყვედიადს,
მაშინ მიწაზე ვერ იხილავდა
ადამიანი მზიურ განთიადს.

„ამიტომ, ქველო, მიიღე ტახტი,
ქვეყნად მშვიდობა არსებობს ვიდრე-
ის მამამ და ძმამ გიბოძეს ნებით
და უყოყმანოდ დღეს დაიმკვიდრე.
ჩრდილო-სამხრეთით, აღმოსავლეთით
და დასავლეთით მოაქვთ სიმდიდრე.

„და გიცხადებენ სრულ მორჩილებას.
უკვე შემოკრბა ყველა რჩეული,
ელიან შენსა მეფედ კურთხევას,
ვითა წესია ძველი, ჩვეული.
იყავ თანახმა, მთელი ხალხისგან
შენ ხარ ხელმწიფედ დღეს მიჩნეული!“

ფარატამ ესრეთ უთხრა სუმანტრას:
„არ მსურს მეფობა და მეფის ვალი.
არ შემიძლია მივიღო ტახტი,
ვერ ვივლი დედის ცბიერი კვალით.
ძმების და სიტას ტყეში განდევნა
მე არ ვიცოდი, არც მაძევს ბრალი!

„ის უღირსია, ვისიც არ არი
წიგნების სწავლა შემამკობელი.
ვისაც ღმერთების არ ეშინია,
არ უყვარს გულით თავის მშობელი.
ის უღირსია, რომელიც ბრძენთა
ღიად აზრების არი მგმობელი.

„უღირსი არი კაცი, რომელიც
დააფრთხობს ძროხას წყნარად მიძინარეს.
უღირსი არი მეფე, რომელიც
არ იცავს თვის ერს, პირით მცინარე,
თან შემოსავლის მეექვსედს ართმევს,
ირგვლივ აჩქეფებს ცრემლთა მდინარეს.

„უღირსი არი იგი, რომელიც
სხვის საცხოვრებელს უკიდებს ხანძარს.
რომელიც ჭაში საწამლავს ჩაყრის,
ვინც ავხორცობას ეძლევა საზარს,
გასცემს მეგობრის იღუმალ ფიქრებს
და გაჭირვებულს გვერდს უვლის განზრახ.

„უღირსი არი, რომელმაც ბრამანს
არ შეუსრულა მყის დანაპირი.
ვინაც გაიქცა ბრძოლის ველიდან,
მეგობარს მზაკვრულ უშალა პირი.
რომელიც ცრუა, მიუნდობელი,
არც იცის წესი, მისი ნაპირი.

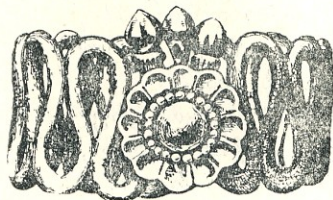
„მაგრამ ამაზე საზიზღარია,
რომელსაც რამას განდევნა გულით
არ ენანება და უხარია.
ის კაცთა შორის ხამს იყოს კრული.
უდაბურ ტყეში დაწანწალებდეს,
ენატრებოდეს ბინა და რული.

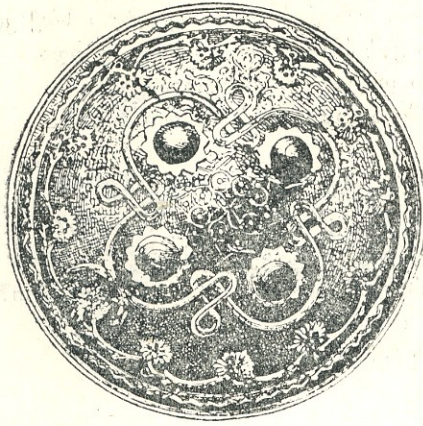
„გაჭირვებულსა და უთვისტომოს
სამოსად ძაძაც არვინ ჩააცვას.
ვერ ჰპოვოს ჯუფთი და სიყვარული,
დავრდომილს აღარ შეეძლოს დაცვა.
მოკვდეს ტანჯვაში და იმის ცხედარს
ნუ ეღირსება კოცონზე დაწვა!“

მერმე ფარატა ხალხის წინ წარსდგა
და თქვა: „როდესაც მოკვდება მამა,
წესით პირმშოა ტახტის მემკვიდრე.
თქვენ შეცოდებით, გეტყვით თამამად,
თუ ამირჩევდით დღეს მე ხელმწიფედ,
მეფობის მხოლოდ ღირსია რამა.“

„შევკრიბოთ ჯარი და გავეშუროთ
რამასთან, ტყეში, მთელი ამალით,
და დავუბრუნოთ იგი სამეფოს,
ვით კერას ცეცხლი გადანამალი.
გზა გაასწორეთ, ხეგები მოსპეთ,
არ ეგდოს ცუდად ქვის ნატამალიც. —

„ამ გზით ქალაქში უნდა დაბრუნდეს
მამაცი რამა მეფურ იერით.“
ხალხმა იყვირა: „ბატონიშვილო,
იყავი მარად სვებედნიერი,
რადგანაც გინდა სამართლიანად
ხელმწიფედ იყოს რამა ძლიერი!“

თ ა ვ ი მ ე თ ხ უ თ მ ე ტ ე

მთასა და ბარში დიდხანს მგზავრობით
დაღლილნი ისხდნენ სიტა და რამა.
მოდგა ლაქშმანა ნანადირევით,
მწვანე ბალახი სისხლმა დანამა.
ძმებმა ნაწილი ღმერთებს შესწირეს,
მერმე თვითონაც დაიწყეს ჭამა.

ამ დროს შორიდან გამოჩნდა მტვერი,
როგორც ღრუბელი, ნიაღვრის მღვრელი.
მოულოდნელად გაისმა ირგვლივ
ზათქი, ხმაური, შიშისა მგვრელი.
ხმაურზე ხევში ვეფხს გაეღვიძა,
ვევლებმა მყისვე მონახეს ხვრელი.

დაფრთხნენ ფრინველნი, ცაში აფრინდნენ
ნადირთ ჯოგები, ყოველი მხრიდან
გარბიან, თითქოს ტყეს ცეცხლი ნთქავდეს,
ზანტი კამეჩიც თავს გვერდზე ხრიდა.
ლომმა ღმუილით დასტოვა ქვაბი
და ჩამოცოცდა ძირს დათვი ხიდან.

რამას რა ესმა შფოთი, ხმაური
ლაქშმანას ჰკითხა: „ნეტავ რა არი?
მეხისებური რა ჰქეა ისმის?
ტყე რატომ ბორგავს მშვიდი, მძინარი?
იქნებ დაფეთდა სპილოების ხრო,
ან კამეჩების ჯოგი მძვინვარი.“

„იქნება ირმებს მიერეკება
ლომი, თვალთაგან ცეცხლის მთოველი?
იქნებ მოვიდა ვინმე მთავარი
აქ სანადიროდ, ბედზე მგლოველი?
ფრინველნი შიშით რარეგ ჰკვივიან!
ნახე, რას ნიშნავს ესე ყოველი?!“

ლაქშმანა მყისვე ავიდა ხეზე.
რა მიმოავლო მიდამოს თვალი,
მაშინვე რამას ძირს ჩამოსძახა:
„ცეცხლი დააქრე, არ ჩანდეს კვალი,
სიტა დამალე გამოქვაბულში
და შემოირტყი სასწრაფოდ ხმალი!“

„ჩრდილოეთიდან მოდის ლაშქარი
უწყვეტად, როგორც ტალღაზე ტალღა.
ზოგი ცხენზე ზის, სხვა ქვეითად ჩანს,
და ფრიალებენ დროშები მალღა.
ეტლებს მოსდევენ ბრგე სპილოები,
ჯარს არ ეტყობა მგზავრობით დაღლა.“

რამამ ძმას ჰკითხა: „ვერ შეამჩნიე
ვისი ჯარია ესდენ ურიცხვი?“
ლაქშმანა ყვირის: „ფარატა მოდის!
ბოროტ განზრახვით ლაშქარს მოუძღვის;
ალბათ, ჰგონია დაგვხოცს და შემდეგ
უფრო უშიშრად იმეფებს ურცხვი.“

„იმის დროშაზე, დიდად დახატულს,
ვხედავ კოვიდარს. ვერაგი მტერი!
ახლა სად წავა? ბევრ ჭირს წაგვკიდა.
გადაგვაყარა ძმებს თავზე მტვერი.
მან შენ წაგართვა ტახტი, სამეფო,
მადლად ჩამითვლის მის მოკვლას ერი.“

„როგორც სპილოსგან მოთხრილი მუხა
ის დაეცემა ამ ჩემი ხელით!
მაშ, კეიკეი! ძრწოდე, ცბიერო,
აფრქვეე შენს შვილს ცრემლები ცხელი.
გაგთელს შენივე მეგობრების ბრბო,
გელის სიკვდილი სწრაფი, ფიცხელი!“

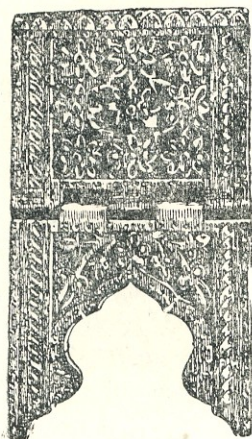
„უწმინდეს მიწას გავწმინდავ თქვენგან,
დღესვე თქვენს ლაშქარს შევმუსრავ რისხვით,
როგორც გამხმარ ფიჩხს მგზნებარე ცეცხლი-
დავღვრი მთა-ბარად მტრების სისხლს ისრით
და ტყის ნადირებს მივცემ საჭმელად
გულგანგმირულებს, უთვალავს რიცხვით!“

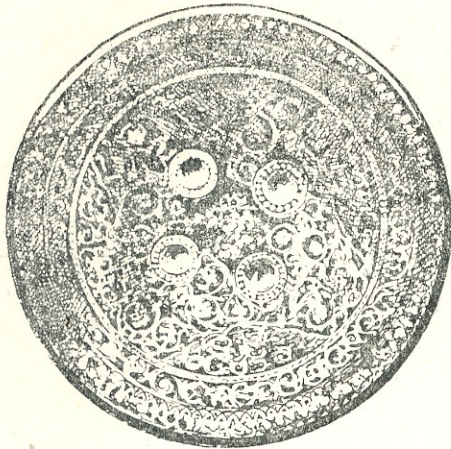
რამამ მიუგო ძმას დამწვიდებით:
„რად მინდა ვიყო ხმლით შექურვილი,
თუკი ძმა მოდის ჩემს სანახავად?
იქნება ფიქრობ, ტახტის სურვილი
ჩემივე ქვეყნის საკეთილდღეოდ,
მე აღმაგზნებდა შურის წყურვილით?!

„მე უარყოფდი სვით ღმერთების ტახტს,
თუ ბოროტება მეხვევა ირგვლივ.
რა გაწყენინა ძმას ძმამ ისეთი,
რომ მის სახელსაც იგონებ გრგვინვით?
იქნება თვითონ გინდა მეფობა?
ვეტყვი ფარატას — დაგიტომბს გვირგვინს.“

რამას სიტყვებზე ლაქშმანას შერცხვა
და თქვა: „იქნება შორეულ მხრიდან
შენს სანახავად მობრძანდა მამა?“
ძირს ჩამოვიდა მაშინვე ხიდან,
და ხელდაკრეფით ძმის გვერდით დადგა,
თან ნირწამხდარი თავს დაბლა ხრიდა.

თ ა ვ ი მ ე თ ე ქ ვ ს მ ე ტ ე

როგორც ტალღები მღელვარე ზღვისა,
 უკან მოსდევდა ჯარი ფარატას,
 და ვით ავდრის ყამს კამარას ცისას,
 მოეფინება ღრუბლები ფარად,
 ესრედ მხედრობის ცხენი და სპილო
 მჭიდრო მწკრივებით მიწას ფარავდა.

სუმანტრა დალილ ცხენებს მორეკავს,
 ეტყვის მეეტლეს ფარატა წყნარი:
 „აი, ლამაზი ჩიტრაყუთის მთა,
 და მანდაკინი — ვერცხლებ მდინარი.
 თანდათანობით ტყე შავი ხდება,
 როგორც წვიმის წინ ღრუბლების ჯარი.

„და ქვეშ, მინდორზე, წვეთების ნაცვლად
მისაგან ცვივა ტურფა ვარდები.
თვალწარმტაცია ეს არემარე,
გაგიქარვდება მნახველს დარდები,
იქნებ აქ ცხოვრობს მამაცი რამა?
ნახონ, წავიდნენ კაცნი მარდები.“

მყისვე მზვერავენი შევიდნენ ტყეში,
რა შეამჩნიეს კვამლი, თამამად
მობრუნდნენ და თქვეს: „სადაც ცეცხლია,
იქ კაციცაა: აქ ცხოვრობს რამა!“
ფარატამ ბრძანა: „შეჩერდეს ჯარი,
წავალ სუმანტრას მარტო ამარა!“

გაჰყვა ფარატას სუმანტრა იქით,
სად ბოლი იყო ცად ანახარი.
როს ქედზე შედგნენ, უცებ გამოჩნდა
ძირს ნაკვერცხლები ზვინებრ ნაყარი.
ვით მეზღვაური, ცურვით დაღლილი,
ნაპირის ხილვით გულგანახარი,

იყვირებს: „მიწა!“ — ესრედ ფარატამ
წამოიძახა: „რამა აქ არი!“
და ქველი რამა, გმირ ლაქშმანათი,
წინ სუმანტრათი ფარატა მდგარი, —
ერთმანეთს შეხვდნენ, ვით მზე სუკრათი
და ვერჰასპატით მთვარე მშუქარი.

ფარატა მდაბლად რამას წინ დადრკა,
ხოლო ძმას შუბლზე აკოცა რამამ
და მერმე ჰკითხა შემკრთალი გულით:
„როგორ ბრძანდება მოხუცი მამა?
შენს წამოსვლისას თავს როგორ გრძნობდა?“
ფარატამ უთხრა: „ცრემლების ნამად

„ის იღვრებოდა შენზე მწუხარე,
ამ მწუხარებით დალია სული!
უკანასკნელ ჟამს შენ გიგონებდა
სევდით და დარდით გულგაბასრული!“
ლაქშმანასა და ცოლს ეტყვის რამა,
ჭმუნვარებისგან ფერგადასული:

„სიტავ, აღარ გყავს აწ მამამთილი,
და შენ, ლაქშმანავ, მამა ხნიერი, —
გვამცნო ფარატამ ცუდი ამბავი.“
სიტას ეცვალა სახის იერი,
ხოლო ლაქშმანამ დაიწყო გლოვა,
აღმოხდა კვნესა, ოხვრა ძლიერი.

როცა იხილა მათი ვაება
რამამ, ნუგეშად ესრედ თქვა განგებ:
„ძე სულიერი ამ ქვეყანაზე
თავის სიცოცხლეს თვით ვერ განაგებს.
გულცივი ბედი უჩინარ ხელით
კაცის ცხოვრებას ანგრევს, ხან აგებს.

„გერვინ მიადწევს დაუბრკოლებლად
დასახულ მიზანს, შორიდან სანდოს.
დიდია ჩვენი უბედურება,
მაგრამ ხამს ვძლიოთ სისუსტეს სათნოს.
რაც მოგროვილი არი, ისევე
უნდა განიბნეს და განიფანტოს.

„ამაღლებული უნდა დადაბლდეს,
შვერთებული კვლავ გაიყაროს.
ყველა სულდგმული, წესია, ბოლოს
მოკვდეს, მოშორდეს ტომს და სამყაროს.
ვით ხის ნაყოფი, ადამიანიც
უახლოვდება სიკვდილის ხაროს.

„ან როგორც სახლი, მკვიდრად ნაგები,
ბოლოს ინგრევა დროით ძლეული,
ამგვარად კაციც ეცემა, კვდება
სიბერისაგან სუსტი, სნეული.
დღე-დღეზე მიდის, ქრება სიცოცხლე,
ვით მზეზე ნამი ორთქლად ქცეული.

„მარადისობას მიესწრაფება
არსებობის დრო, ვით ზღვას მდინარე.
ყველა ჩვენთაგანს სიკვდილი ახლავს
მაშინაც, როცა ვართ პირმდინარე,
და გვიმოკლდება გზა ცხოვრებისა
მაშინაც, როს ვართ ტკბილად მძინარე.

„როცა ჭაღარა თმას გაერევა
და ნაოჭები დაფარცხავს სახეს,
ვის შეუძლია სიბერის გამო
იყოს ჩაუქი, გაექცეს მახეს?
ქებას უძღვნიან დღის გათენებას,
და უხარიათ, მთვარე თუ ნახეს.

„არც კი ფიქრობენ, ამასობაში
თუ როგორ შრება სიცოცხლის წყარო.
შვებით ხვდებიან ტურფა გაზაფხულს,
თავს არიდებენ ფიქრს სამწუხაროს,
და ვერ ამჩნევენ ჟამთა მოქცევით
როგორ შორდება კაცი სამყაროს.

„ზღვაში ორ ნაფოტს, ერთად რომ ცურვენ,
გასთიშავს უცებ ტალღა მოსული.
ამდაგვარია ხვედრი ყოველთა,
ვინც მოყვასებით არი მოცული:
დღეს ცოლთანაა, შვილი ახარებს,
მარტოობაში ხვალ ხდება სული.

„როგორც ქარავანს უკან მიმყოლი
ვერ ასცილდება ქარავნის ხუნდებს,
ადამიანიც გვერდს ვერ აუვლის
მამა-პაპათა ხვედრსა და ზღუდეს.
მაშ, რაც აღსრულდა, მას ნულარ ვწუხვართ.
სჯობს განვერიდოთ ვარამის ბუდეს.“

„ვინ დაიბრუნებს კვლავ წარსულ დღეებს?
არ იმდინარებს აღმა მდინარე,
ჭკვიანი არი ვინც საქმეს არ სდებს,
მყისვე აკეთებს და არ მძინარებს.
მამამან ჩვენმან გზა ცხოვრებისა
ღირსებით განვლო, პირით მცინარემ.“

„ის ხალხს იცავდა და მფარველობდა,
დალხინებული ჰყავდა მთხოველიც.
მსხვერპლს სასოებით სწირავდა ღმერთებს,
ქვეყნად სიკეთე ჰქონდა ყოველი.
ახლა დატოვა უძლური გვამი,
იპოვა ბინა შუქთა მთოველი.“

„მაშ, რად ვიტყვით? ვინც ბრძენი არი
ღმერთების რწმენა აქვს დაუმცხრალი,
იგი მათ ნებას ემორჩილება.
ნუ გოდებთ! ბედზე ნულარ ხართ მწყრალი!
მყის მანდაკინის პირას ჩავიდეთ,
მამის საოხად ვაპკუროთ წყალი!“

და მანდაკინზე ჩავიდნენ სწრაფად,
ტურფა ნაპირი წყალს დაენამა,
ჰყვაროდა არე, ტყით დაფარული,
მეფის ძეთ მამა კვლავ დაენანათ.
პეშევებით წყალი მიმოაპკურეს
და თქვეს: „ვასხურებთ წყალს შენთვის, მამავ!“

როცა მხედრებმა ეს გაიგონეს,
მყისვე ჩამოხტნენ ეტლით და ცხენით
და გაეშურნენ მდინარისაკენ,
სიდანაც ესმათ ხმა მონაწყენი.
სურთ ნახონ რამა, რომელიც, თითქოს,
არვის ეხილოს მრავალი წელი.

მისვლისთანავე რამას წინ დადრკნენ,
რამამ მათ მისცა გულით სალამი.
დაჯდა და ძმებიც გვერდით მოუსხდნენ,
ირგვლივ მრჩეველნი დადგნენ ამალით.
ჩანდა სამი ძმა, ვით ქურუმთ წრეში
სამი გიზგიზა ცეცხლის ალამი.

დუმდნენ, ხმის დაძვრას ვერვინ ბედავდა,
ბოლოს ფარატამ მიმართა რამას:
„ვინ შეგედაროს ამ ქვეყანაზე?
უბედურებას ხვდები თამამად.
არც არაოდეს გიამაყნია
ბედნიერებით, ჩვენს შორის მამაცს.

„თუმც ჭაბუკი ხარ, მაგრამ მოხუცებს
სურთ იყონ შენი სიტყვის ანაბრად.
ცოცხლობ და თითქოს სოფლად არ იყო,
ყოფნა, არ ყოფნა — გიჩანს თანაბრად.
მძიმე განსაცდელს იოლად იტან,
გაქვს მულამ სული სიკეთის აფრად.

„ვგმობ დედაჩემის სურვილს და საქმეს,
რაც მან შეგცოდა, გთხოვ, მე შემინდო.
შვილის ვალი მძევს, თორემ დავსჯიდი,
მამაჩემს ბრალი დავსდო არ მინდა.
ვით მეფე, როგორც მსხვერპლის მწირველი
და მამა — არი ის ჩემთვის წმინდა.

„მაგრამ მაკვირებს — კეთილმა მარად
რატომ გყო ესრედ გულგანაკაწრი.
ნუთუ მას სძლია ქალის სურვილმა,
მოგცა ამიტომ სასჯელი მკაჭრი?
აღბათ, სწორია ხალხის თქმულება:
ღრმა სიბერეში გონს კარგავს კაცი.

„ვალდებული ხარ, შეილმა მშობელის
გამოასწორო შეცდომა მწველი.
ტახტი ეკუთვნის უფროს შვილს წესით,
ეს წესი არი ჩვენს გვარში ძველი.
და შენ, მთავარო, უპირველესად,
ამ ჩვეულების ხამს იყო მცველი.

„მართე ქვეყანა მამური გულით,
ჩაიცვი, ძმაო, სამეფო ფარჩა.
მამაჩემს, მე და კეიკელისაც
შეგვინდე, გულში რაც ნაკად დაგრჩა.
ქშატრიას ტყეში იმ დროს რა გინდა,
როცა სჭირდება ხალხს შენი გარჯა?

„შენ ხომ მზად იყავ მუდამ, ყოველთვის
ქვეყნისთვის შრომა გეტვირთა მძიმე.
რა შეედრება მეფის ღვაწლს, ზრუნვას,
თუ სურს მიიღოს ნაყოფი მწიფე!
დიდო მთავარო, გასწი ქარივით
აიოდის შენ ხარ ხელმწიფე.

„იქ გელოდება ოთხი წოდება,
და მოიხადე სამივე ვალი.
ნუ დააქვრივებ სამეფო მიწას,
დაატყვე კეთილ მეუღლის კვალი.
ხალხს შენი ნახვა სიამეს მოგვრის,
ამოუშრება სოველი თვალი.

„და მისი დარდი განიფანტება,
ვით მთვარის შუქით ღამისა ჩრდილი.
მეგობრები და კარის მრჩეველნი,
მე — ძმა, შენი ყმა, შენი გაზრდილი, —
გთხოვთ — მეფობაზე უარს ნუ იტყვი,
მოგვფინე ყველას ნათელი დილის.

* * *

„უარს ნუ ეტყვი მრჩეველთ, რომელთაც
დიდ პატივს სცემდა ჩვენი მშობელი.
ნუ გაგვეყრები, ნუ მოგვიშორებ,
ჩვენი სურვილის იყავ მდომელი.“
შემდეგ რამას წინ მიწამდე დადრკა
ფარატა ენა დაუცხრომელი.

რამამ ფარატას ხელი მოჰხვია,
თქვა: „სიტყვაც გიჭრის ისედაც მამაცს,
მომწონს ეგ შენი მჭევრმეტყველება,
გულით პატივსმცემ, ვხედავ, ვით მამას.
მაგრამ სიმართლეს და თვალთმაქცობას
ერთმანეთს ურევ, გაუწყებ ამას.

„შენ ბოროტებაც თვალწინ გესახვის
გაშუქებული სიკეთის კვარით...
ზოგს მშობლებისგან მოსდევს სახელი,
ზოგი ხარისხით რჩეული არი.
მაგრამ თუ კაცი თვითონ არ ვარგა
ფუჭია მისი ხარისხი, გვარი.

„ადამიანი უნდა განვსაჯოთ
მხოლოდ ქცევისა და ღვაწლის დარად —
ზე რომ უწმინდურს წმინდანის სახე
მივსცე და იგი ვაქციო ფარად,
ან ჩემი ცოდვა, — მოვალეობის
შესამოსელით ვატარო მარად, —

„სულერთი არი — ბრძენთა კიცხვისგან
ვერ იქნებოდა ტახტი დამცველი.
ვერც ამაცილოს სამეფო ქოლგამ
ღმერთების რისხვის ცეცხლი დამწველი.
ქვეშევრდომთათვის კარგსა და ცუდში
მეფეა მუდამ წასაბაძველი.“

„სიკეთე, მტკიცე პირიანობა
არს ხელმწიფების ზნეთა კრებული.
მთელი სამყარო, ვრცელი, უსაზღვრო,
სიმართლეზეა დამკვიდრებული.
პირიანობა არი ნამდვილი
და ერთადერთი მეფე ქებული.“

„მხოლოდ მისაგან წარმოდინდება
ყოველთა შორის მადლი ძლიერი.
გონიერია ვინც სიტყვას იცავს,
აქვს შეუცვლელი მუდამ იერი.
ღმერთებისა და წინაპრებისგან
მას მიეზღვება მყის მაგიერი.“

„რაც დაზარათმა ბრძანა — მოხდება,
მორჩილი შვილი, ვამაყოზ მამით.
და რაც აღუთქვა მან კეიკეის
გარდუვალია, ვალს ვიხდი ამით.
სასუფევლისკენ მამაჩემის გზას
არ გადავუხვევ არც ერთი წამით.“

„მე აქ დავრჩები ტყეში, ვადამდე,
რათა ასრულდეს სიტყვა მშობელის.
შენც გმართებს მამის კვალზე იარო,
მიიღო ტახტი შემამკობელი.
მენდე, უბრალოს ვერვინ გაგკიცხავს,
ნურც თვით იქნები დედის მგმობელი.“

„რაც ყრმაზე დედას ღვაწლი მიუძღვის
შვილმა ვერ უზღოს მას მაგიერი...
იქშვაკუს გვარში წესის დამცველებს
ბოლოს გვექნება სვე ბედნიერი.
ამ ტყიდან ყავლზე როს დაგბრუნდები,
მაშინ დამითმე ტახტი ძლიერი.“

„მაშ, გაეშურე აიოდისა,
გვახსოვდეს მამის სიტყვა მქუხარე:
ადამიანთა მეფედ შენ იყავ,
მე კი ვიუფლებ უკაცურ მხარეს.
შენ ხალხში ჰპოვე ნუგეში, ძმაო,
მე კი ამ ტყეში ვიყო მწუხარე.“

„ყვითელი ქოლგა შუბლს გაგიგრძობს,
მე სიოს მომგვრის ტოტები ციდან.
შენ გვერდს მრჩეველნი გედგომებთან,
მე კი — ლაქშმანა და ნაზი სიტა...
ესრედ, თავ-თავის ხვედრს დაემორჩილდეთ,
დავიცვათ მამის ანდერძი წმინდა.“

ასე ამბობდა მამაცი რამა
და მწუხარებით, ხან სიხარულით,
იშის ბრძნულ სიტყვებს ისმენდნენ ირგვლივ.
აქებდნენ გულში თან სიყვარულით,
მაგრამ ხმის დაძვრას ვერვინ ბედავდა,
ბოჭავდა ყველას ძალა ფარული.

ბოლოს ბრამანი ჯავალი წარსდგა,
დაიწყო სიტყვა ნელა და გაცრით:
„გაფრთხილდი, რაქუს ჩამომავალო,
მაგ ჰკუთით გელის ცხოვრება მკაცრი.
თუშეცა მოდგმით ხარ დიდგვაროვანი,
მსჯელობ კი როგორც მდაბიო კაცი.“

„სხვას რად დაეძებ? ნეტავ რას გარგებს
ან ნათესავი, ან მეგობარი?

კაცი შობილა მარტოდ და ბოლოს
მარტოდვე კვდება ბედის მგმობარი.
მხოლოდ სულელი შესწირავს მშობლებს
ხვედრს და იქნება მათი მკობარი.

„მშობლების სახლი — შეილისთვის არი,
გამვლელ მგზავრისთვის, როგორც ქარვასლა.
რა გაიძულე დათმო სიმდიდრე,
ტყეზე დიდების რატომ გსურს გაცვლა?
როგორც ქმარს ცოლი, აიოღია
გელის, იჩქარე აქედან წასვლა.

„წადი. ვით ინდრას სასუფეველი,
გულს გაგიხარებს მშობელი ერი.
თვითონ განსაჯე — დაზარათ იყო
ვითარცა თესლის მომცემი ღერი.
მხოლოდ სისხლით და ხორციით ეძლევათ
ადამიანებს სიცოცხლის ფერი.

„ვინც იბადება, ის უნდა მოკვდეს,
ყველასთვის ერთი გზა არი ძველი.
მეფე მოხუცდა, მოკვდა. ეს ხვედრი
სულაც არაა გულდასაწველი.
ვაი მას, ვინაც მთელი სიცოცხლე
მოვალეობის იყო დამცველი.

„მან ვერ იგემოს სიამე სოფლის,
სიკვდილით გაჰქრეს ქვეყნად ყოველი.
ღმერთებს, წინაპრებს ხშირად მსხვერპლს სწირავს
უბირი კაცი, ცრემლით სოველი.
მაგრამ ფუჟია: ღმერთი, ან მკვდარი
როდის ყოფილა საჰმლის მთხოველი.

„უსარგებლოა ასეთი მსხვერპლი,
უფიცს ამშვიდებს მხოლოდ პირველად.
წიგნებში წერენ: დათრგუნე ხორცი,
იყავ უხვი და მსხვერპლის მწირველად —
ეს ყოველივე ქურუმთა მიერ
მოგონილია გასაკვირველად.

„ამიტომ, ბრძენო, რაც ნამდვილია,
რაც თვალწინ გიდევს, ის მიითვისე,
ხოლო უხილავს ანებე თავი,
სჯობს დაუბრუნდე ქვეყანას ისევ.
უარყავ ფუჭი ფიქრი, ოცნება,
ფარატას რჩევა მიიღე მყისვე.“

რამამ ჯავალის მიუგო მკაცრად:
„მიკვირს, ვით იყავ მამის მრჩეველი.
გმობ სიმართლეს და მოვალეობას,
ღვთის მორჩილებას შეუჩვეველი.
გულით ურწმუნო, ბრძენის თვალთაგან
იქნები მუდამ შეუმჩნეველი“.

ფარატამ რამას უთხრა: „არაა,
ძმაო, უსჯულო ჩვენი ჯავალი.
ეგრე იმიტომ გვეუბნებოდა,
რომ შინ დაბრუნდე, სხვა გზით მავალი.
დააშოშმინე შენი მოყვასნი,
ისმინე ხალხის ხვეწნა მრავალი.

„გინდა დამითმო ტახტი, სამეფო,
და გაახარო მტერი ცბიერი,
მაგრამ გიბრუნებ შენვე სამეფოს,
მას ამსახურე მკლავი ძლიერი.
ვის შეუძლია წინაპართ ტახტზე
შეგცვალოს, იყოს შენმაგიერი?

„ვის შეუძლია ან შენებრ მართოს
ჩვენი სამეფო ვრცელი, ქებული.
ხალხს გაუწიოს გულით მამობა,
გაფანტოს რისხვით მტრების კრებული?
მე შენს ადგილას დამლეწავს ზრუნვა,
როგორც ხიდს წყალი აღქაფებული.“

„ვირს წინ გაუსწრებს მუდამ მერანი,
მერანს — არწივი, ცაში მცურველი.
ასეა, ძმაო, შენი ნაბიჯით
მე ვერ ვიარო, თუმც ვარ მსურველი.
ბედნიერია ქვეყნად ის მეფე,
რომელიც არი ხალხზე მზრუნველი.“

„თუმცა მძიმეა იმისი ხვედრი,
ვინც სხვისთვისაა სულ ოფლის მღვრელი.
წადი შენს ხალხთან, ხელმწიფის შვილო!
დიდი გვალვის დროს, ვით მიწის მხენელი,
მეხის მტყორცნელ ღვთის მადლს ელოდება,
აიოღია შენც ისე გელის.“

რამამ მიუგო: „ძვირფასო ძმაო,
შენც კარგად ძალგის სამეფო მართო!
მრჩეველთა წრეში, მეგობართ შორის
შენ არ იქნები არასდროს მარტო.
თუმც მძიმედ გიჩანს, იოლად შესძლებ
განავო ტახტი, ქვეყანა ფართო.“

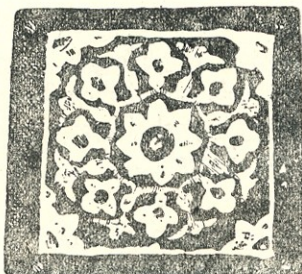
„მე კი, მთავარო, თუ გინდ მთოვარემ
დაკარგოს შუქი, ბნელი ჩაიცვას,
ჰიმავათიდან გაჰქრეს ყინული
და ის მგზნებარე ცეცხლით დაიწვას,
გინდ ზღვამ წალეკოს მთლად დედამიწა,
ანდერძი მაინც უნდა დავიცვა.“

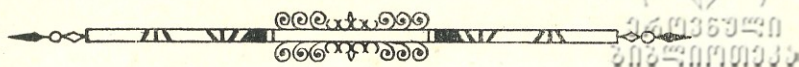

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ფარატამ წყნარად მრჩეველებს ჰკითხა:
„თქვით, თანახმა ხართ რაც უნდა რამას?
ყველამ შესძახა: „ჩვენ ვეთანხმებით,
და ვერ ავაცდენთ კეთილ გზას მამაცს.“
მაშინ ფარატამ რამას მიმართა:
„დე, აგრე იყოს, მხოლოდ გთხოვ ამას:

„მომცე საწინდრად შენი ხამლები:
ვიუფლო ტახტი ნაკაშკაშარი.“
რამამ ხამლები ფარატას მისცა,
თან მოუწონა სიტყვა აშკარი.
დაემშვიდობა ყველას ალერსით
და გააბრუნა უკან ლაშქარი.“

შენიშვნები

1 გვ. აიოდის კომკ-სასახლეში

აიოდია—აირდჰია—მდ. განგის ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნის (კოშალას) ქალაქი (ინდოეთში).

აიოდის თანამედროვე სახელწოდებაა—უდი (Oude ქ. ბენარესის ჩრდილო-დასავლეთით). „რამაიანაში“ აიოდია ითვლება მეფე დაზარათ დიდის (იგივე: დასარათ, დაშარათ) საბრძანებლად.

იქვე. დაბრძანდა ტახტზე დაზარათ დიდი.

„რამაიანას“ მიხედვით აიოდის მეფე დაზარათ დიდს სამი ცოლი ჰყავს: კავზალია, კეიკეი და სუმიტრა. ამათ გარდა, იგი მეპატრონეა დიდი ჰარამხანისა. ამისდა მიუხედავად, იგი ლამის უძეოდ გადაეგოს. მეფე ღმერთებს მსხვერპლად ცხენსა სწირავს და შვილიერებას შესთხოვს. ღმერთები მსხვერპლს შეიწირავენ, დაზარათის ვედრებას შეიწყნარებენ და მას ეყოლება ოთხი ვაჟი: კავზალიასაგან—რამა („რამაიანას“ მთავარი გმირი), კეიკეისაგან—ფარატა (იგივე ბჰარატა) და სუმიტრასაგან—სატრუქნა და ლაქშმანა, რომელიც დიდს ერთგულებას გაუწევს რამას, განდევნილებაში მყოფს.

2 გვ. მეფურ ქოლგის ქვეშ.

ყვითელი ქოლგა ინდოეთში მეფის ღირსების ნიშანი იყო (ისე, როგორც, მაგ., სხვაგან სკიპტრა, გვირგვინი და სხვ.). ასეთივე მნიშვნელობა ჰქონდა მარაოს. შეადარეთ 48 გვ.

რატომ ჩრდილს არ გფენს სამეფო ქოლგა,
და არ გიგრილებს მარაო სახეს?

იქვე. გვირგვინი რამას უფრო შეშვენის...

რამა—მეფე დაზარათის—მე და ტახტის კანონიერი მემკვიდრე, პირველი ცოლისაგან (კავზალიასაგან) შობილი. იგი შემკულია მეფური ზნეობის ყველა ნიშნით, რის გამო მოხუცი დაზარათი განიზრახავს თავის სიცოცხლეშივე გადასცეს ტახტი რამას.

იქვე. ვით ინდრა სულით ის ძლიერია...

ინდრა—ინდური პანთეონის (ღვთაებათა სახლის) ერთი მთავარი ღვთაებათაგანი. ინდოეთის ლიტერატურის უძველეს ძეგლებში ვეგლებში (ვედა—ინდურად ცოდნას ნიშნავს) ინდრა დიდის პატივისცემით იხსენიება. განუწყვეტლივ აქებენ მის გამარჯვებას დემონ ვრიტრაზე. ადრინდელ ფეოდალური წყობის დროს, როდესაც ბატონობა ქშატრიათა კასტამ (წოდებამ) იგდო ხელთ, ინდრა-რაინდი და მებრძოლი განასახიერებდა ქშატრიის (მხედრის) ყველა ხნეობას. მეფისწული რამა, როგორც ამქვეყნიური უებრო რაინდი და მებრძოლი, შედარებულია ინდური პანთეონის მებრძოლ ღვთაება ინდრასთან. ინდრასთან მეფის ასეთი შედარებები „რამაიანაში“ ხშირია, მაგ.

იგი მათ შორის მოჩანდა ისე,
როგორც ღმერთებში ინდრა მჯდომელი.

4 გვ. იხმო სუმანტრა მაშინვე ახლოს...

სუმანტრა მეფე და ხართის ერთგული და სანდო მეეტლეა. კარისკაცთა შორის მეფისათვის მეეტლე ყველაზე დაახლოებულ პირად ითვლებოდა. ომის დროს მეფენი ეტლზე მდგომნი იბრძოდნენ.

იქვე. და მის წინ მიწას პირი შეახო...

მორჩილების ნიშანს, რომ მეფის ბრძანებას შეასრულებს, სუმანტრა თაყვანის ცემით, დედამიწაზე „პირის შეხებით“ გამოხატავს, ძველ ინდურ ჩვეულებისამებრ.

5 გვ. ვით კაილაზი ირგვლივ მათ შორის.

კაილაზი—ჰიმალაის (ინდოეთის მთების) უმაღლესი მწვერვალი.

6 გვ. შენ დამებადე პირველ ცოლისგან
დიდი ღმერთების მსხვერპლის მწირველად.

ღმერთებისადმი მსხვერპლის შეწირვა ერთ-ერთი ძირითადი ვალი იყო ძველი ინდოსი. ინდური რწმენით, წინაპართა სულები ზევას ვერ ისადგურებდნენ, თუ ქვეყნად მათ მსხვერპლის მწირველი ჩაღმავალი არ ეყოლებოდათ.

7 გვ. როგორც ახარებთ ღმერთებს ამრიტა...

ამრიტა—ღმერთების უკვდავყოფელი საკმელია, როგორც ძველ ბერძნული მითოლოგიით ამბროზია—ღმერთების საკმელი—მარადი სიკაბუჯისა და უკვდავების მიმნიჭებელი.

8 გვ. ნაზ კეიკელის მონა მანთარამ...

მ ა ნ თ ა რ ა — ფ ა რ ა ტ ი ს დედის — კ ე ი კ ე ლ ი ს მხეველის (მსახური ქალის) საკუთარი სახელია. ბოროტების განსახიერება — მ ა ნ თ ა რ ა კუზიანია.

10 გვ. მაგრამ ცხადია, რომ კავზალიას დღეს განაცვალებს მეფე ცბიერი.

კ ა ვ ზ ა ლ ი ა — დაზარათ მეფის პირმშო შვილის — რამას დედის საკუთარი სახელია (იგივე კ ა უ ს ა ლ ი ა).

იქვე. შენი ფარატა გაგზავნა სხვაგან...

ფ ა რ ა ტ ა — იგივე ბ ჰ ა რ ა ტ ა — დაზარათ მეფის მეორე (კ ე ი კ ე ლ ი ს თ ა ნ ნაყოლ) შვილის საკუთარი სახელია. როდესაც დაზარათ მეფემ ტახტის რამასადმი გადაცემა გადაწყვიტა და ქვეშევრდომ მთავართაგან ამის დასტური მიიღო, ფ ა რ ა ტ ა ა ი ლ ი ა შ ი ა რ ი ყო, იგი კ ე ი კ ე ლ ი ს სამშობლოში იზრდებოდა.

11 გვ. და მხეველს მისცა ბეჭედი უცხო.

სასიხარულო ამბის პირველ მახარობელს საჩუქრად ძველად, ინდური ჩვევის თანახმად, ბეჭედს მიართმევდნენ ხოლმე. ამ მზრივ საყურადღებოა „ვეფხისტყაოსნის“ გმირის ტარიელის მიერ ასმათისადმი მიართმეული საჩუქარი ნესტან-დარეჯანის პირველ სამიჯნურო წერილის მიტანის გამო:

ერთი აიღო ბეჭედი, მართ აწონილი დრამითა; (ნახეთ საიუბილეო გამოცემა, 1937 წ., 385 სტროფის მესამე სტრიქონი).

12 გვ. ხვალ მისი პირმშო ბრამანთა ხელით დაჯდება ტახტზე...

ბ რ ა მ ა ნ ი, იგივე ბ რ ა ჰ მ ა ნ ი, უმაღლესი წოდების (ქურუშთა კასტის) წევრი. ბრამანი, ინდური რწმენით მიჩნეული იყო ორჯერ შობილად. პირველ ხორციელად (ბუნებრივად, დედ-მამისაგან) და მეორედ — სულიერად სულიერ შობას მას ანიჭებდა ვედედის (საღმთო წერილის) შესწავლა. ბრამანს კ ნონით (დჰარმით) ევალდებოდა სწავლა და სწავლება, მსხვერპლის შეწირვა თავისა და სხვისთვის, მოწყალების გაცემა და შეყრება. მეფეთა ტახტზე დასმის ცერემონიალში ბრამანები გარკვეულ მონაწილეობას ღებულობდნენ.

14 გვ. ...როს აზურებთან

საომრად შეტკრეს ღმერთებმა პირი...

ა ზ უ რ ე ბ ი, აზურანი, იგივე ა ს უ რ ა ნ ი — უძველესი ღმერთები ვედიზმის — ინდოეთის უძველეს რელიგიური სისტემისა, რომელიც შემდეგში, ინდოეთის ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების

დროს, (როდესაც მიწის მოქმედთა კლასს დაუპირდაპირდა „კეთილ-
შობილ“ „ქშატრიათა—მხედართა“ კლასი), შეცვალა ბრამანიზმმა
(9—10 საუკ. ქრისტემდე). უძველესი პერიოდის (გვაროვნული წყობი-
ლობის) ღმერთები—აზურები—რომლებიც განასახიერებდნენ პირ-
ველყოფილ სასოფლო თემს—სასოფლო მეურნეობას და ბუნების
სტიქიურ ძალებს, ებრძვიან ღვთაებათა ახალ მოდგმას—დევებს; აზუ-
რებს ცვლიან დევები, რომლებიც ახალ მებატონე კლასის ქშატრი-
ათა ნიშნებს ატარებენ. ამ დროს ინდური პანთეონის სათავეში ექ-
ცევა ინდრა—მებრძოლი ღმერთი, რაინდისა და მხედრის განსა-
ხიერება. მის გარშემო ჩნდება იან შესაფერისი თანამებრძოლნი—ფეო-
დალური ბატონის მცველ-მხლებლების მსგავსად.

იქვე. შენი მეუღლე მწედ იხმო ინდრამ...

ძველსა და ახალ ღმერთთა ბრძოლაში უკანასკნელი მეშველად
(მწედ) კაცთა მეფეებს მიმართავდნენ ხოლმე, ამიტომ არის, რომ „რა-
მაიანას“ მიხედვით, დაზარათ მეფე აზურთა წინააღმდეგ ბრძო-
ლაში ინდრას ჰშველის. დაზარათს ინდრა სამზრეთისკენ
ჰგზავნის.

15. გვ. ამ დროს სამბარა...

სამბარა აზურთა ერთ მეფეთაგანის საკუთარი სახელია. იგი
დასაბუღია, როგორც ძველი ღმერთების წარმომადგენელი, ბნელის
მსახურად და ებრძვის დაზარათს, რომელიც ქშატრიების ნათელ
მფარველთა მზარეზება.

იქვე. დანდაკას ტყეში, ბნელის მსახური,
იღგა თვის ქალაქ ვიჯაიანტს.

დანდაკას ტყე—ინდოეთის ნახევარკუნძულის ერთი ნაწილის
(ნებუდისა და სამზრეთის კონცხს შორის) სახელწოდებაა. ამ
ადგილას შემდეგში განიდევნა რამა. ვაიჯაიანტა—სამბარა
მეფის საბრძანებელი მდებარეობდა დანდაკას ტყეში.

იქვე. უცებ დაესხნენ თავზე რაქშასნი.

„გედების“ მიხედვით რაქშასნი ადამიანთა მანე, მოჩვენებით
არსებებად (დემონებად) ითვლებიან; შემდეგში ისინი წარმოდგენილ-
ნი არიან, როგორც კაცობაშია გოლიათები ადამიანთა მდევნელნი,
ღმერთებისადმი მსხვერპლის შეწირვის დანშუღლნი.

16 გვ. როგორც ზებუ—ხარს გიხდება კუზიც.

ზებუ—მსხვილი რქოსანი საქონელი, რომელსაც ჯიდაოზე კუზი
აქვს.

19 გვ. როგორც კინარებს, ჰქონდა ცრემლებით

მას დასეტყვილი წამნამთ ჳეჭილი.

ინდური მითოლოგიით კინარები ითვლებიან სიმდიდრის ღვთაების ქვეყნის ერთ-ერთ მპყრობელის, კუვერას მწლებად. კუვერა თავის მხეგლებით ცხოვრობს ჰიმალაის კალთებზე მდებარე უმშენიერეს ქალაქ ალპაში. ამ უკანასკნელის აღწერილობა მოცემული აქვს ინდოეთის შესანიშნავ დრამატურგს (V საუკ. ქრისტეს შემდეგ) კალიდასას, თავის ლირიკულ პოემა „მაცნე-ლრუბელში“. არსებობს რუსული თარგმანი რიტერისა, პროფ. ბუხესკულისადმი მიძღვნილ „კრებულში“ (Сборник в честь проф. Бузескула). განრისხებული კუვერა თავის მხეველებს განდევნის ხოლმე მიწაზე, კაცთა შორის, რის გამო კინარები ტირიან. მწუხარებით ცრემლის მღერელი კეიკეი აქ შედარებულია კინარის სახესთან. კინარი შემდეგშიაც მწუხარების განმსახიერებლად არის წარმოდგენილი „რამაიანაში“ მაგ.

როდესაც სიტა, როგორც კინარი დაიწყებს წუხილს დევნილ რამაზე.

20 გვ. ვინც რაქუს შტოა, მას გეფიცები.

რაქუ—მეფე დაზარათის წინაპარი. რაქუს შტოს (ჩამომავლობის) გამგრძელებელია რამა, დაზარათის პირმშო.

21 გვ. იყვნენ განზარენიც მოწმედ იმისა, რასაც მპირდები მეფე მისანი.

განზარვა, იგივე განდჰარვა—დაბალი ღვთაება, პირველად (ვედებში) განდჰარვები ტყეთა სულებად ითვლებოდნენ, შემდეგში ინკუბებად (შინაური ქონების მფარველ სულებად), კლასიკურ ეპოქაში—ზეციურ მემუსიკეებად,—რომლებიც აპსარასებთან (ნიმფებთან) ერთად ღმერთების დამატკობელ-გამრთობებად გვევლინებიან ცეკვით, სიმღერით და წარმოდგენებით. ასე, მაგ., ინდრა თავის „სვარავში“ (სამოთხეში), სწვა ოცდათორმეტ უმაღლეს ღვთაებასთან ერთად, დროს საუკუნო ნეტარებაში ატარებს, ნანდანას გამამხიარულებელ ჭალაკთა და ზეციურ ქალაქის ამარავატის სასახლეთა შორის, ტკება განდჰარვებისა და აპსარასების მუსიკითა და ცეკვით. ციურ ღვთაებათა შორის სულ ინდურ მითოლოგიით 33 ღვთაება ირიცხებოდა. შეადარე კეიკეის ლოცვიდან.

დე, დამიფაროს ჳირში უვიცი
ოცდაცამეტმა ციურმა ღმერთმა.

24 გვ. როცა დამლუპავ ლაქმმანთან ერთად.

ლაქშმანა—რამას ერთგული ძმა, დაზარათის-ძე, სუმიტრასგან შობილი.

იქვე. როდესაც სიტა და კავზალია
დაინებებიან დარდით, ვით კვარი.

სიტა—რამას ერთგული მეუღლე, ვიდების ქვეყნის მეფე ჯანა-
კას ასული, იგი საყვარელ ქარს თან გაჰყვება ლაქშმანასთან
ერთად, დანდაკას ტყეში.

26 გვ. იამას სახლში უნდა შევიდეთ...

იამა სიკვდილის ღმერთი, სამხრეთის მფლობელი, იგივე ითვ-
ლებოდა სიმართლის მეფედ. იამას სახლში შესვლა—სიკვდილს
ნიშნავს.

27 გვ. საიავამ ხომ, პირობისამებრ,
ქორს მისცა გული, ხული დალია.

საიავა მეფემ—ქორისაგან დევნილი მტრები შეიფარა და მას
მფარველობა აღუთქვა. ქორმა უჩივლა მეფეს, რომ მას ნება არ აქვს
მოაკლოს ქორს შემოქმედისაგან მისთვის (ქორისათვის) გაჩენილი
საზრდო. მეფე აღიარა ქორის ჩივილის სამართლიანობა და, რომ
მტრედისადმი მიცემულ აღთქმას არ გადასულიყო, მის მფარველო-
ბაზე ხელი არ აეღო, ქორს, მტრედის მაგიერ, თავისი გული მისცა
საზრდოდ.

იქვე. აღარკმაც ბრამანს მისცა თვალები.

აღარკას ამბავი, აქ აღნიშნულის გარდა, ვრცლად ცნობილი არ
არის.

29 გვ. მოიღეს ზღვისა და განგას წყალი.

განგა—ინდოეთის მეორე მდინარე (სიგრძით 2700 კმ., რომელ-
საც ინდონი წმინდად მიიჩნევენ. სათავე ჰიმალაის მთებში აქვს, ჩა-
დის ბენგალის ყურეში და წარმოშობს მსოფლიოში უდიდეს
შესართავშორისს (დელტას).

30 გვ. როგორც მათალი დიდებულ ინდრას.

მათალი—ღვთაება ინდრას მეეტლეა.

33 გვ. ჰყვოდეს მუდამ თქვენი ცოლ-ქმრობა,
როგორც როჰინის და სომას გული.

სომა—მთვარე, ღამის მეუფე-მფლობელი. მას 27 ცოლი ჰყავს
და მათ შორის უსაყვარლესად მიჩნეულია როჰინი. ერთგულ და
უსაყვარლეს ცოლ-ქმრობის სასახვად სომა-როჰინის ცოლ-ქმრობაა
მიჩნეული და მასთან შედარებულია რამასი და სიტას ცოლ-
ქმრობა.

36 გვ. შვილის ვალია იყოს ყოველთვის

მშობლებისათვის მსხვერპლის მწირველი.

შეადარე განმარტება 6 გვ. სტრიქონთან:

შენ დამებადუ პირველ ცოლისგან

დიდი ღმერთების მსხვერპლის მწირველად.

38 გვ. ვით კასიავას მორჩილმა შეიღმა
სასუფეველში მიიღო ბინა.

აქ იგულისხმება კასიავას შვილი გარუდა, რომელმაც თავისი დედა ვინატა მონობისაგან იხსნა.

39 თვით კანდუ რიში, მამის ბრძანებით
შეიქმნა პროხის სისხლის მთხვეელი.

კანდურიში (ანუ რიში) ვედათა შემთხვეულის სახელია. იგი განსახიერება მამისადმი მორჩილებისა. მამის ბრძანების შესასრულებლად იგი უდიდეს ცოდვასაც არ მოერიდება და ძროხას მოჰკლავს. ინდოთა რწმენათ ძროხის მოკვლა ისეთივე დიდი ცოდვაა, როგორც ბრამანის მოკვლა.

39 იცი? საგარას სურვილისამებრ
მისმა შეილებმაც დაიდვეს ბრალი.

საგარას სურვილი იყო ცხენის მსხვერპლად შეწირვა. სამსხვერპლო ცხენი მას ღვთაება ინდრამ მოჰპარა. მის საძებნელად საგარამ გაგზავნა თავისი სამოციათასი შვილი. საგარას შვილები ცხენის ძებნაში მიწის თზრით ქვესკნელამდის ჩავიდნენ, და გზაში რაც ცხოველი დახვდათ, ყველა გაჟლიტეს, მათ ბრალი (ცოდვა) დაიდეს მამის სურვილისამებრ.

41 გვ. ...ამაყ ქშატრიას
ვით ეკადრება, რაც გავიგონე.

ქშატრია—(„მხედრების“) მეორე კასტის (წოდების) წარმომადგენელი. ამ კასტაში ირიცხებოდნენ: მეფენი და უფლისწულნი, მოხელენი, მსაჯულნი და მხედრები. ქშატრიებს კანონით ევალებოდათ: სწავლა, მსხვერპლწირვა, მოწყალების გაცემა, სამხედრო საქმე და ცოცხალ არსებათა დაცვა.

44 გვ. ვით სუვარჩალა მიჰყვება მზის ღმერთს.

სუვარჩალა—მზის ღვთაების სურიას—ერთი ცოლთაგანის სახელია.

45 გვ. და დავბრუნდები თვალგანაბრწყენი,
როგორც ღმერთებთან იაიატი.

იაიატი სახელია მეფის, რომელიც სიცოცხლით დამტკბარი,

ცოდვითა მონანიებას მიეცა და ღვთაებათა სამყაროს ხილვის დინსი
გახდა.

46 გვ. ვარუნა—წყალთა მეფე, მფლობელი...

ვარუნა—ინდოეთის უძველესი რელიგიური სისტემის, —ვედიზმის—პანთეონის ღვთაებაა, წყალთა მფლობელი. სულ ვედიზმით ცნობილია რვა „ქვეყნის მპყრობელი“, რომელსაც ბრაჰმამ დაავალა ქვეყნის შექმნა და ყველა ქმნილების დაცვა, ესენი არიან: ინდრა, იამა, ვარუნა, კუვერა, აგნი, სურია, ვაიუ და სომა. თითოეული მათგანი ჰფლობს ქვეყნის ერთ-ერთ მხარეს: ინდრა— აღმოსავლეთს; იამა—სამხრეთს, სადაც მრთავსებულია ჯოჯობეთის ცეცხლოვანი ქალაქი; ვარუნა—დასავლეთს, სადაც ინდონი ათავსებენ ოკეანეს; კუვერა—ჩრდილოეთს, სადაც ოქროს საბადოებიანი მთებია.

47 გვ. რათა ბრძოლაში ათასთვალნიანს
მოეკლა ვერტრა...

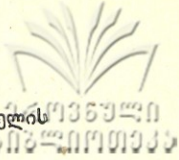
ათასთვალნიან—ღვთაება ინდრას ერთ-ერთი სახელწოდებათაგანია. ინდრას მიერ ავი სულის—ვერტრას მოკვლახე რამდენიმე ვერსია არსებობს.

იქვე. რათა გარუდას მახვილ ალიანს,
ჰქონოდა ძალა—ამრიტას მოცნით
დახმარებოდა მშობელს ვალიანს.

აქ იგულისხმება (ინდური მითოლოგიით) გარუდას დედის—ვინატას—განთავისუფლება ერთგული შვილის თავდადებული შრომით. ვინატა და კადრუ კასიაპას ცოლები არიან. კადრუ—გველთა მეფის დედაა; ვინატა—ფრინველთა მეფის, გარუდასი. ვინატამ თავი წააგო კადრუსთან სანაძლეოში და კადრუს მონა გახდა, კადრუ ვინატას გაანთავისუფლებდა, თუ ვინატას შვილი გარუდა გველებს ღმერთების საჭმელს—ამრიტას—უშოვნიდა და მიუტანდა. დედის გამოხსნა გარუდამ თავს იდვა და დედისგან დალოცვილი, ამრიტას საძებნელად გაემგზავრა.

იქვე. ადიტის ლოცვა, რათა მეხთმსროლელს
მოეკლა დიტის შვილები ავი.

ინდური მითოლოგიით დიტი და ადიტი აგრეთვე კასიაპას ცოლები არიან (ნახე წინა ზენიშენა). ადიტი—დედაა თორმეტი ადიტიელის—(ღმერთის); დიტი დედაა დიტიელებისა (ანუ აზურათა); მზე—ადიტის ერთი შვილთაგანია. იგი ხშირად ადიტიად—ე. ი. ადიტის შვილად იწოდება.

52 გვ. სიტამ თქვა: ნეტავ მამა ჯანაკა...

ჯანაკა—რამას სიმამრის, ვიდეჰას ქვეყნის მფლობელის საკუთარი სახელია.

იქვე. ვიდეჰას მეფე. სიბრძნისა თასი.

ვიდეჰას ქვეყანა (ახლანდელი სახელწოდებით ტირხუთი) მდებარეობდა მდინარე განდაკისა (ახლ. გუნედუკი) და კავზიკის (ახლ. კოზი) შორის.

იქვე. როგორც სავიტრა თავის ქმრისადმი შენი ერთგული ვიქნები მარად.

სავიტრა—ცოლური ერთგულების განმსახიერებელი გმირი ქალის სახელია. აქ მითითებულია სავიტრის ცნობილ ეპიზოდზე („სავიტრა უპაჰიანა“-ზე) შესანიშნავ ინდურ ეპოსში „მაჰაბჰარატა“-ში. მაჰაბჰარატა—(ქართულად „დიდი ფარტიანი“) ინდოეთის უძველესი და უდიდესი პოემაა, რომლის პირვანდელი ამბავი „რამაიანაზე“ უძველესია, თუმცა მისი საბოლოო რედაქცია „რამაიანას“ შემდეგ დასრულებულა.

სავიტრის ეპიზოდში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ქმრის თავისუფალი არჩევანის (მშობლების ჩარევის გარეშე) მოტივი. მოტივი ქმრის თავისუფალ (სიყვარულის ნიადაგზე) არჩევანისა ფართოდ არის გამოყენებული ინდურ პოეზიაში. შეადარეთ აგრეთვე „ნალისა და დამაიანტიის“ ეპიზოდი „მაჰაბჰარატაში“, რომელიც ასე ემზაურება, „ვეფხისტყაოსნით“ ცნობილ ნესტანისა და თინათინის ქმართა (ტარიელ—ავთანდილის) თავისუფალ არჩევანს. ასეთი ქორწინების წესი ცნობილია „განდჰარვეების ქორწინების წესად“. შეყვარებულთა ნებაზე დამყარებული ქორწინება (მშობელთა ნებართვის გარეშე) ინდური დრამის გახშირებული მოტივია, მაგალითად: ასეთი ქორწინებით ირთავენ ერთმანეთს მეფე დუშიანტა და საკუნტალა, ინდოთა შესანიშნავი დრამატურგის კალიდასას დრამის „საკუნტალა“-ს მიხედვით. არსებობს რუსული თარგმანი, ნახეთ:

К а л и д а с а. Драмы. Перевод К. Бальмонта, со вступительным очерком С. Ольденбурга. Москва, Изд. М. и С. Сабашниковых, 1916 г.

უცხო ენებზე თარგმანებიდან აღსანიშნავია:

1. Franz Toussaint, Sakountala d' après l' oeuvre indienne de K a l i d a s a. L'éditition d' art, Paris. 2. Sakuntala. Ein indisches Schauspiel in sieben Akten von K a l i d a s a. Ins Deutsche übertragen von Rolf L a u c k n e r, Berlin.

„მაჭაბჭარატას“ მცირე ნაწყვეტი—კურუიანი—ა. ჰოლ-
ცმანის Kuruingen-ის მიხედვით, პროზით თარგმნილია ალ. სარა-
ჯიშვილის მიერ. ნახეთ ჟურნ. „ფასკუნჯი“, 1910 წ., № 1, გვ.
40—62, თარგმანი, ჟურნალის შეცდომით, ვ. სარაჯიშვილს მიეწერება.

53 გვ. ვით ნაპერწკალი არნისა ხიდან.

არნის ხე—მცირე ხახუნისაგან ცეცხლგამჩენი ხე. (premna
zpinosa).

54 გვ. ტყეში ცხოვრობდა ერთი ბრამანი,
ტრიჯატა ერქვა, გარგას ნაშიერს.

ტრიჯატა ბრამას შვილიშვილის, გარგას-ძის სახელია გარ-
გა—ინდოეთის ბრძენი—ბრაჰმას შვილი და ერთი უძველესი ვარსკვ-
ლავთმრიცხველთაგანია.

59 გვ. ვინც ამრის ნაცვლად ნიმბის ხეს დარგავს,
მან ვერ იგემოს ტკბილი ნაყოფი.

ამრის ხე—თეთრი ყვავილით მოყვავილე, გემრიელი მსხვილი
ხილის მსხუელი ხეხილია ინდოეთში (magnifera indica).

ნიმბის ხე—მწარე ნაყოფის მომცემი ხეა.

იქვე. ერთხელ, ბნელ ღამით თურმე მოესმა
მას ჭირიმფის ხმა და გაეცინა.

ჯირიმფი—მოჩვენება, უსხეულო სული.

60 გვ. შეჰყარე ჩემი ოთხივე ჯარი.

ინდოეთის ჯარს ოთხი ნაწილი შეადგენდა: სპილოთმებრძოლნი,
ეტლითმებრძოლნი, ცხენოსანნი და ქვეითი ჯარი.

61 გვ. განა საგარა არ იყო მამა,
რომელმაც თავის პირმშო აზამანჯს
წაართვა ტახტი, ისე თამამად.

საგარამ თავის პირმშო შვილს, ტახტის მემკვიდრე—აზა-
მანჯს ტახტი წაართვა იმ ბოროტებისათვის, რომელიც მან ჩაი-
დინა ქვეშევრდომების მიმართ.

შენმა მემკვიდრემ ჩვენი ბავშვები
სარაუს წყალში ერთად დაახრჩო.

მამის შემრცხვენი შვილი სასახლიდან განიდევნა.

64. გვ. სუმიტრამ უთხრა: ძვირფასო შვილო...

სუმიტრა—ლაქშმანას დედაა, დაზარათის ერთ-ერთი
ცოლთაგანი.

66 გვ. არ გსურს მომშორდე, როგორც მზე მერუს.

მ უ რ უ ს მ თ ა, ინდურ მითოლოგიით მთა მერუ მიწის შუა-
გულში დგას. მისი სიმაღლე 100 ათას იოჯანს (ინდურ მილს) უდ-
რის. ამ მთის 84 ათასი იოჯანი მიწის ზედაპირზეა აწვდილი. 16
ათასი—მიწის წიაღში. მერუს მთაზე ცხოვრობენ ღმერთები. ამ
მთას გარს ერტყმის, როგორც ყვავილის ბუტკოს ფოთლები, ოთხი
(ზოგის თქმით—კი შვიდი) ქვეყნის გაშენებული მხარე (იყლიმი),
მათ შორის სამხრეთის მხარეს ჰქვიან ჯამბუდვიპა—სადაც
ინდოეთი მდებარეობს. მზე, მთვარე და ვარსკვლავები პატივსა
სცემენ წმინდა მთა მერუს და მას მარჯვნივ გარსშემოუვლიან.
როგორც ამ პოემიდან ჩანს, ვისიმე მარჯვნივ გარსშემოვლა მის
პატივისცემას ნიშნავს).

მზე ჩადის, რომ მიწის ქვეშ მთა მერუს ნაწილიც გაანათოს.
ასე მერუს მთას არასოდეს (დღისით და ღამით) მზის სინათლე
არ აკლია. მზე მერუს არ შორდება.

68. გვ. დიდ სიანდიკის ფირუზის ტალებს.

ს ი ა ნ დ ი კ ი—ინდოეთის მდინარის სახელია.

იქვე. რომელიც მანუმ მისცა თავის შვილს.

მ ა ნ უ—მზის შვილი, ლეგენდარული („ღვთაებრივი“) უძველესი
კანონმდებელი ინდოეთისა.

69 გვ. გმირი დაადგა კავზალას მიწას.

კ ა ვ ზ ა ლ ა ს მ ი წ ა მ დ. გ ა ნ გ ი ს ჩრდილოეთის მხარეს მდებარე,
კ ო შ ა ლ ა ს მოსაზღვრე, ადგილის სახელწოდებაა.

იქვე. ამრას ნალკოტნი...

ნახე 59 გვ. განმარტება.

71 გვ. ბრამას ქვეყნიდან მომდინარეო,

ციდან დაღვრილო მიწაზე ლაღად.

ბ რ ა მ ა—იგივე ბრაჰმა—ინდურ ეპოსში—სამყაროს შემოქმედი
და ყოვლის მპყრობელი ღვთაებათა მამაა. შემდეგში მას გაუთანას-
წორდნენ ში ვ ა და ვ ი შ ნ უ, რომლებთან ერთად ბ რ ა მ ა მ შექმნა
ღვთაებრივი სამება.

73 გვ. ჩიტრაკუთის მთას...

ჩ ი ტ რ ა კ უ თ ი—რამას განდევნის ადგილას (დ ა ნ დ ა კ ა ს ტყე-
ში) მდებარე უღამაზესი მთის სახელი.

75 გვ. წარმოთქვა ვედა, ლოცვა ცხოველი.

ინდოეთის ლიტერატურის უძველეს ძეგლებად „ვედები“ ითვლე-

ბა. ვედა ინდურად—„ცოდნას“ ნიშნავს. ასეთი სახელწოდებით ცნობილია ძველი ინდური ლირიკის და მათ განმარტებათა კრებულები („სამპიტა“). ვედური ლიტერატურის უძველესი ნაწილი წარმოადგენილია ოთხ კრებულში: რიგ-ვედა (ჰიმნთა ვედა), სამა-ვედა (საგალობელთა ვედა), იაჯურ-ვედა (მსხვერპლწირვის ვედა) და ათარვა ვედა (შელოცვათა, გრძნებათა ვედა). მათ შორის უძველესი—რიგ-ვედა—ევროპელი ინდოლოგების აზრით—შექმნილია 2 ათასი წლის წინათ ქრისტეს დაბადებამდის. რიგ-ვედის 1028 ჰიმნი ჩვენამდის 10 წიგნად („მანდალად“) არის მოღწეული. რიგ-ვედის ჰიმნები და ლოცვები მიძღვნილნი არიან ძველი ინდური პანთეონის წარმომადგენლებსადმი, როგორცაა: ჰეჰა-ქუხილისა და ომის ღმერთი—ინდრა, ცეცხლის ღმერთი—ანგი, ზეცის ღმერთები—გარუნი, მზე—სური, მთვარე—სომა; ქართა ღმერთები—მარუთები და სხვანი, რომლებიც ბუნების ძალთა განსახიერებას წარმოადგენენ. რიგ-ვედას ჰიმნები ძველ ინდოელებს გვაროვნული წყობის სტადიაზე გვიხატავენ.

78 გვ. ღმერთები მსხვერპლს არ შეინირავენ,
თუ მას არა აქვს სომა ნაპკური.

სომა—წმინდა სამსხვერპლე სასმელია. მზადდება ერთგვარ მწარე მცენარის წვენიდან, რომელსაც უზავებენ სამჯერ მიმატებულ შვიდი ძროხის ნაწველ რძეს. ვედიზმით სომა ითვლებოდა ღვთაებრივ სასმელად და სულიერი კულტურის—(შემოქმედების) წყაროდ.

81 გვ. მზე მიეფარა მკვდართა სამეფოს,
სადაც იამა სუფევს ძლიერი.

იამა—რიგ-ვედაში—ადამიანთა წინაპარი, მკვდრეთის მეფეა. დიდ ეპოპეათა შექმნის პერიოდში, —ქვეყნის ერთ-ერთი მპყრობელთაგანი, სიკვდილისა და სიმართლის მრისხანე ღვთაება.

იქვე. გამხიარულდა ჩიტი ჩათაკა,
გაჩნდა ღრუბელი ცვარის მშობელი.

ჩათაკა—ფრინველია, რომელიც (ინდოთა რწმენით) წვიმის ცვარით იკვებება და რომელსაც წვიმიან ღრუბლების დანახვა ახარებს.

84 გვ. ბრმა მამაჩემი—ვაისიაა.

ვაისია—მესამე წოდების (კასტის) წარმომადგენელი. კანონით ვაისიას ევალებოდა: სწავლა, მსხვერპლწირვა, მოწყალების გაცემა, მიწათმოქმედება და ვაჭრობა.

იქვე. დედა კი—სუდრა მონადეხმობილი.

სუდრა—იგივე შუდრა—მეთხე წოდების წარმომადგენელი.

კანონით ევალდობდა: ბრამანების (ორჯელშობილთა) მორჩილებად
ხელოსნობა, სიმღერა და თამაში სცენაზე.

85 გვ. მუნის განაჩენს ველოდი წყნარად.

მ უ ნ ი—განდეგილი—ბრძენი, მწირი.

91 გვ. ვიქცივი ფერფლად—თავს მივცემ კოცონს.

მოსიყვარულე ცოლი, ქმრის სიკვდილის შემთხვევაში, თავისი ნებით იკლავდა თავს კოცონზე დაწვით.

92 გვ. იმ ლამეს, ქალაქ, რაჯაგრიძში მყოფს...

რ ა ჯ ა გ რ ი ჰ ი—იგივე გ ი რ ი ვ რ ა ჯ ა კ ე კ ა ი ს ქვეყნის სატახტო ქალაქია. მდებარეობს ფ ე ნ ჯ ა ბ ი ს ა ლმოსავლეთ კუთხეში.

93 გვ. მყის ზეთად იქცა ჭაობის წყალი.

ინდონი მიცვალბულის გვამს (დაწვის წინ,) ზეთით განბანდნენ ხოლმე. წინათმგრძნობელურ სიზმარში ზეთის ნახვა, დაზარათ მეფის ზეთის გუბეში ჩავარდნა, ფ ა რ ა ტ ა ს ა ზ რ ი თ, მამის სიკვდილს მოასწავებდა.

იქვე. კვლავ ვნახე მამა—ტანთ ნითლად ეცვა.

წითელი ფერი სიკვდილის ფერად ითვლებოდა.

იქვე. ეტლი დაიძრა და წაიყვანა

სამხრეთისაკენ კაცი მთავარი.

სამხრეთი—სიკვდილის ღვთაების ი ა მ ა ს საბრძანებლად ითვლებოდა. ფ ა რ ა ტ ა ს სიზმრით—ვირებშებმული ეტლით მეფე დაზარათის სამხრეთისკენ—ი ა მ ა ს საბრძანებლისკენ გამგზავრება, სხვა ნიშნებთან ერთად, მამის უეჭველ სიკვდილს მოასწავებდა.

94 გვ. კეკაელების მეფემ ფარატა...

კეკაელების მეფე—ფ ა რ ა ტ ა ს პაპა, კ ე ი კ ე ი ს დედის მხრივ.

96 გვ. ან ბიძაშენი უდაჯიტი ქველი.

უ და ჯ ი ტ ი—ფ ა რ ა ტ ა ს ბიძის სახელია.

99 გვ. ნუთუ ჰგონია, ბედითო მკვლელო,

ბრძენ ასვაპატის იყო ასული.

ა ს ვ ა პ ა ტ ი—იგულისხმება სახელგანთქმული ბრძენი ა ს ვ ა პ ა ტ ი—კ ა ი კ ე ი ა.

იქვე. შენ რაქმასი ხარ...

რაქმასა—იხილვ 15 გვ. განმარტება.

103 გვ. თან შემოსავლის მეექვსედს ართმევს.

უფლებისა და ზნეობის ძველი ავტორიტეტის მანუსკრიპტების მიხედვით, მეფეს უფლება ჰქონდა ყმებისათვის ზოგიერთი—ნაყოფის მეექვსედი მოეთხოვნა, ზოგისაც—მეთორმეტედი და მეთხუთმეტედი-

107 გვ. იმის დროშაზე, დიდად დახატულს
ვხედავ კოვიდარს...

კოვიდარის ხე—(bauhinia variegata) (ფარატას დროშაზე ჰქონდა გამოხატული ემბლემად.) ყოველ გმირსა და მხედართმთავარს თავთავისი ნიშნისანი დროშა ჰქონდა, ეტლის თავზე ამართული. დროშაზე ჩვეულებრივ რომელიმე ცხოველსა და მცენარეს ჰხატავდნენ.

110 გვ. ერთმანეთს შეხვდნენ, ვით მზე სუკრათი
და ვერჰასპატით მთვარე მშუქარი.

სუკრა—ცდომილი ვარსკვლავი—(პლანეტა ასპირიონი, ვენერა).

ვერჰასპატი—ცდომილი ვარსკვლავი—მუშთარი—(იუპიტერი), რამა—ლაქშიმანისა და ფარატა—სუმანტრას ერთად შეყრა შედარებულია მზე—ვენერისა და მთვარე—იუპიტერის ერთად შეკრებასთან.

115 გვ. იქ გელოდება ოთხი წოდება.

იგულისხმება; ქვეშევრდომები ოთხ წოდებად (კასტად) დაყოფილი: ბრაჰმანები, ქშატრიები, ვაიშიები და შუდრები. მათგან თითოეული მომდევნოზე დაბადებით მაღლა მდგომად ითვლებოდა. ყველა კასტის წარმომადგენელს შუდრისა და ავაჩაკის გარდა, ევალებოდა დამოწაფება, ვედათა სწავლა, ცეცხლის დაგზნება, შუდრას ევალებოდა სხვა კასტების მიმსახურება.

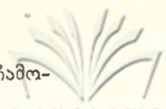
იქვე. და მოიხადე სამივე ვალი.

ამქვეყნად, ინდოთა რწმენით, ადამიანს სამი ვალი აქვს მოსაზრდელი: 1. მსხვერპლწირვა—ვალი ღმერთების მიმართ, 2. ვედათა კითხვა—ვალი დიდ რწიების (ვედათა შემთხვევლების) მიმართ და 3. ჩამომაველობის გაგრძელება—შვილების შობა—ვალი წინაპართა მიმართ. წინაპართა სულელები ზეცას ვერ ისადგურებდნენ, თუ ამქვეყნად მათ მსხვერპლის მწირველის ჩამომაველი არ ეყოლებოდათ. თუ ეს სამივე ვალი კაცს მოხდომილი ჰქონდა, მას შეეძლო საზოგადოებას განდგომოდა ან და თავისი ნებით მოესპო თავისი ამქვეყნიური სიცოცხლე.

118 გვ. იქმვაკუს გვარში წესის დამცველებს...

იქმვაკუ—დაზარათის წინაპარია, აიოდჰიას პირვე-

ლი მეფე. იქ შვაკუს გვარისანი არიან აგრეთვე რაკუს ჩამო-
მავალნი (ნახე 20 გვერდის შენიშვნა).

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

118 გვ. ბოლოს ბრამანი ჭავალი წარსდგა...

ჯავალი—იგივე ჯაბალი—დაზარათის ერთ-ერთი მრჩევე-
ლის, ბრამანის სახელია, მწვადებლური და ნიჭილისტური შეხედუ-
ლების წარმომადგენელია „რამაიანაში“.

121 გვ. ჰიმავათიდან გაქრეს ყინული.

ჰიმავათი—ჰიმალის მთები.

122 გვ. რამან ხამლები ფარატას მისცა.

ძველ ინდოელებს ჩვეულება ჰქონდათ—სიტყვის დასამტკიცებლად
სარწმუნო ნიშნად ხამლების (ჩექმები) მიცემა. ესევე ჩვეულება ჰქონ-
დათ ებრაელებს (იხ. წიგნი რუთისი, თავი დ, მუხლი ზ: „ესე სა-
მართალი იყო პირველი ისრაილსა შორის საშვილებელსა ზედა და
ცვალებასა ზედა, რომელ დაემტკიცოს ყოველი სიტყვა; და განიძარ-
ცვა კაცმან მან ხამლი თავისი და მისცა მოყვასსა მას თვისსა“.)

ბ. 0 - ლო

რედაქტორი: გიორგი ლეონიძე

* *

ტექნიკური რედაქტორი: შ. დემეტრაძე
კორექტორი თ. მგალობლიშვილი
კონტრ.—კორექტორი ნ. ლომიძე

* *

ბელმოწ. დასაბეჭდად 21 VII 1951 წ., წიგნის
ზომი 6 X 10, საბეჭდო საგამომცემლო ფაბრიკა
მთიანეთის რაიონის 10 ფ. ტირაჟი 8.200
შპპ. № 812 უფ. 02690

* *

ტექსტის თავსართები და ბოლოსამკაულები ვადა-
შაყვარულიან „რამიანის“ ერთ-ერთი უძველესი
ინდოური გამოცემიდან
ვარჯიშის და თავუურცილი დასაბეჭდო შ. ბერიტაშვილის

* *

გამომცემლობა „საბჭოთავი მწერლის“
ბრძანება, თბილისი, პლესანოვის, 181

РАМАЯНА

Индийский эпос

Перевод Р. Гветадзе

(На грузинском языке)

Из-во „Сабчота Мцрალი“

Типография из-ва „Сабчота мцрალი“

19 Тбилиси 51

